

1106
1997 / 2

სა

ანათლების სამინისტრო

საქართველოს
სამართლებრივი

სულხან-საბა ორბელიანის სახელობის
თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური
უნივერსიტეტი

ქართული ენის კათედრა

შ რ ო მ ე ბ ი

3

თბილისი
1997 წ.

ქმედება დიდი ქართველი ენათმეცნიერის
ბიჭო შავაშვიანის

საქართველოს
მეცნიერებათა
აკადემიის

დაბადებიდან 70-ე წლისთავს

სარედაქციო კოლეგია: ბ. სარჯველაძე (რედაქტორი)
აღ. დ. ლონგი, ჭ. თევზაძე,
ა. თინათინი, თ. კვაჭაძე (მდივანი)

რეზიუმე-სტატიები: თ. ქაჯაია
დ. ნიზაძე

20927

ქულიეტა ჭინჭოლაევა

ადგილნაცვალ ღაზთა მეტყველების თივისებურებათათვის

ღაზური ანუ ჭანური ენა ქართულურ ენათა რქების ერთ-ერთი წარმომადგენელია.

ღაზებს ზუსტი ჩაღვრობა ეწობილი არ არის. თავიანთ თავს ისინი ღაზებს უწოდებენ. თავიანთ ენას - ღაზურს, ხოლო ქართულს - ღაზისტას.

ღაზები კომპლექტურად ცხოვრობენ შავი ზღვის სამხრეთ-აღმოსავლეთ სანაპიროზე, თურქეთის ჩესმბღლიკის არაფენისა და ჩიზეს ვილაიეთების (იღებს) ზოფის, ბორჩოსის, არქაბის (არქავეის), ვიქსის (ფინდიქლის), ართაშენის (არდვშენის), ჩამლიქშინისა და ათანის (ფაშაბის) ილქებში. საქართველოში ერთადერთი ღაზური სოფელია საზღვრისპირა სარფი.

ჭანურის გაგრცვლების ანუ ერთობ მკორეა: ჭანებს უჭირავთ შავი ზღვის ვიწრო შავგორიანი ზოლი სოფელ სარფთან, რომელიც თურამეტა კოლომეტრით არის დაშორებული ბათუმთან. აღმოსავლეთით ეს ზოლი მიყბითია დასშული და ამ მიყბს ჭანური მეტყველება შოლოდ ერთგან სკილდება. ესაა მურულელისკენ. მდ. ჩხალის ხეობაში მოტყვეული 8 სოფელი. საფიქრებელია, რომ სამხრეთითაც მიყბში წინათ ჭანური მეტყველება იყო. სანაპირო ზოლზედაც ჭანური უფრო გაგრცვლებული უნდა ვოფილიყო ტრამპონის მიმართულებით". (ს. სიჭინავა 1936, 5).

შეული ღაზური თურქეთის ფარგლებში შედის, გარდა სარფისა, რომელიც უკიდურესი ჩრდილოეთი პუნქტია ღაზთა მოსახლეობისა.

საქართველოში ღაზები კომპლექტურად შოლოდ სარფში ცხოვრობენ. ღაზთა ცალკეული რქაებე გამხეულია აქარა-აფხაზეთში, ძირითადად ბათუმში, ვოხოთში, ურჯში, ასალიშენში, თბილჩარსა და მახოში; ცხოვრობენ სოხუმში, გულაუ-ში, იჩაშიარეში, ასალ ათონში, ბეჯი ღაზი ცხოვრობს ზეგდიდის ჩაოხის სოფელ ანაკლიაში.

აქარაში მცხოვრებე ღაზები სწრაფად კარგავენ მშობლიურ ღაზურს და გადადიან ქართულზე.

20927

მეცნიერთა ერთი ნაწილი შეგროვებს და ლაზერს ერთი ენის (ზანურის, კლბურის) დაალექტებად მიიხვევს, მეორე ნაწილი კი ამ დაპოვებებზე ვნახ.

ლაზერს, შეგროვლისგან განსხვავებით, ძლიერი დაალექტური დიფერენციატია ახსიათებს ლაზერის კლონება: ახსიურ-ართაშენილი, ვიწურ-არქამული და ხოფერი. ხოფერში გამოყოფენ ხალურ კლოკეს.

თუ სარფში ლაზერი კლოს არსებობას საშამოზედა არ ებეჭება, არაკომპეტურად მოსახლე ლაზერის შეტყველებაზე ამას ვერ ვიტყვით. სარფელი ლაზერის შეტყველებაში ძირითადად ქართულის ვაყენა იგზონობა, რაც პირველ რიგში, ლექსიკური სესხებით გამოიხატება. სექსთაფელის სხვადასხვა რაიონის მოსახლე ლაზერის შეტყველება სულ სხვა მდგომარეობაშია. ქერ ერთი, ახალი თაობის დიდმა ნაწილმა ედდად იყის, ან სავითოდ არ იყის ლაზერი, ძველი თაობის ხალს კი ავიწყვება, სულ უფრო უქარის შამბლიურ კლოზე შეტყველება; მეორეც, სხვადასხვა კლოზე მოლაპარაკე ლაზერთან ურთიერთობის გამო მათი შეტყველება უნაფიციტებას ვანიცილის, კარგავს კლოკურ თავისებურებებს". (ც.კარტოზია 1972, 5).

ხოფერი ამა თუ ამ კლოზე მოლაპარაკე ინფორმაციური შეგნებულად მიუთითებს სხვა კლოს ფონმას შამბლიურის პარალელურად, რითაც სხვა კლოს ცოდნით იწინებს თავს. მაგ.:

ათათ კართის ტუჭელაფე ოტკოეს („ასთაღეს" - ხო-ფერი ნენა ენი!) (ჩიქ II, 223-4) ერთმანეთს თაფები ესროლეს („ასთაღეს" ხოფერი სიტყვა)".

ათა ეღანი (ქემ ბოზო თქვი!) მოთავ ვა იხინე. (კარტ. I, 65) ეს ვოგო (ას ბოზო თქვი!) ვერავინ ვერ იყნი."

მავენი ნდლას და-მეში დისაზო, იგზალე დეგენიში (დღღენი ზამონან და!) (კარტ. I, 6517-18) მეორე დღეს მისი და ვაეშადა, წავიდა კორწილიში (დღღენს ამბობენ და!)"

ბათობიში მოფათი ქველე ვიწური მანსაგეფე ჰექ (ვიწურეფე - კონქში ზამონან, ხოფერეფე - მანსაგერა, ამა ვერიით არ ეენ!) მათის ხეტეს. (ჩიქ II, 2328-29) ბათობში რომ მოვედი, ვიწელი მეზობლები აქ (ვიწელები კონქის ამბობენ, ხოფელები - მანსაგერს, მაგრამ ორივე ერთია), მათში, საბლობდნენ („ახბდნენ").

დობედეს დო დადიდეს, იმამითეს (ააა არამეული ლაზური ენი) (კარტ. I, 10377) დასხდენს და ილაპარაკეს, იმარამითეს (ეს არქაბული ლაზურია)!"

სქანდა მომოსქვეს (მომოსქვეს - ჯე ზოფუი ენი) (ჩაქ. II, 4230) „შენთან გამოშეზენეს (მომოსქვეს - ის ზოფურია)!"

აფგილნაცალი ლაზები, რომლებსაც ინტენსიურა ურთიერთობა აქვთ სხვა კლანთა წარმომადგენლებთან, ზნაოდ იყენებენ სხვა კლანურ ფორმებს: აქანაში სამოსახლებელი ვიწველები - ზოფურს, აფხაზეთში მოსახლე ათინელები და არქაბულებთან კონტაქტის მქონე ზოფელები - არქაბულს შერ.

მკაქა ენი ენი (ჩაქ. II, 413) „კოტათი კოვა“.

ეს წინადადება ვიწურ ტექსტში გვხვდება, მაშინ როდესაც ყ ბგერა დაცულია მხოლოდ ზოფურში. ათინურ-ათამუნულში ყ-ს აფგილს იკავებს მ ან ა, ხოლო ვიწურ-არქაბულში - მ. ე.ი. აქ მოსალოდნელი იყო არა ყენა, არამედ ანა.

მა თალი შკობით ვოწერტა. (კარტ. II, 19211) „მე ჩემი თვლით ვხედავდი“.

ათინელის მუტაცილებაში მოსალოდნელი იყო ვოწერტა ფორმა.

სარველის მუტაცილებაში ზოფურს ყ ფონემა დაკარგულია:

ააა ბიქის ათიელი დამ მუტა მითი ვა უონენ. (კარტ. I, 659) „ამ ბიქს ერთი დის მუტი არაინ არ ჰყავს“.

ტექსტი ზოფურია, ამიტომ უონენ-ის ნაცვლად მოსალოდნელი იყო უვონენ ფორმა.

არ სინთი დინლატი, ჩემ-ჩქამი, დო სესა ქიმომონატა! (კარტ. I, 6510) „ერთი შენც დაჭირწილდებოდე, ჩემი ძმარ, და ჩიბის მოძიყანდე!“

ვა ივენ, ვალე ვა გამახთა! (კარტ. I, 6414) „არ შეიძლება, (არ იქნება)“, ვარეთ არ ვახვიდე!“

ივენ-ის ნაცვლად მოსალოდნელი იყო ზოფური ივენ ფორმა.

ააა არ-არ ლექსი დამიყენან. (კარტ. I, 6510) „ეს თათო-თათო ლექსი გამოვივა“.

ზოფურისათვის დამახასიათებელი ასიმულაციებული ფორმები დოლო-პრევერბიანი ზნებისა შენაცვლებულია დასავლური დიალექტების (ერაზო, არქაბულის) არასიმულირებული ვარიანტებით:

• ვებ/ის ქილოდე (კარტ. II, 42₄) კბეში ჩადო! (მღრ. ხოფური ქილოდე)

მაღუანი ნღას ნანა-მეშიქ ხოლო სემ ლორა ჩქვა ქილოდედუ დო ოგზალუ დალოკლე. (კარტ. II, 40₁₂) „შეორე ღღეს დედაშისა კადვე სამი ლორა სხვა ჩუდო და წავიდა ტყეში“ (მღრ. ხოფური ქილოდე)

ანში ლია ვებ/ის ქილოდე ვესიკათი. (კარტ. II, 40₂₆) „ექესი ლორა კბეში ჩადო ისევ“

სუბიექტური პარცელი პარის ნიშნად ვ-ს ნაცვლად ზოგჯერ მ არის ნახმარი:

მა ააი თიკანი ვზას ბიი დო ქომობანი. (კარტ. I, 65₆) „შე ეს თიკანი ვზაზე ვნახე და მოვიყვანე“.

ააი არ-არ ღუკმა დომადენან დო ჰეფეი ქომებუხინდეუ! (კარტ. I, 65₁₀) „ეს თითო-თითო ღუკმა გამოვკვივა და კარგაბანს ვაფუტლებო“.

ხეს თოკი ქოცეშიღვი დო დებექ ვა მოდთი-ნა, თოკი მუიწინწაში, ქამბუდე (კარტ. I, 64₁₅) „ბელზე თოკი სამაბი და, თუ არ მოველი, თოკს რომ მოსწევ, შემოვალ“.

გაღლე უწუ-ჭი არ შუაის ვალე გამბუდეუ! (კარტ. I, 64₁₃) „შემდეგ უთბრა: ერთ წუთს ვაჩვი ვავალ“.

ვარ, ბაბა, მა ორდო ქომობუდე. (კარტ. I, 64₁₅) „არა, მამა, შე მაღლე მოვალ“.

მამქინდი ქომობოდე. (კარტ. I, 65₂₂). „ბეჭედი ჩამოვადვი“.

ქელე, ჩქამი ოხოიშა ქამილათ დო ექ ოკობათით. (კარტ. I, 107₆) „აბა, ჩემს სახლში შევიტანოთ და იქ ვავიყოთ“.

ხოფური -აჲ სუფიქსის ნაცვლად დასავლური თლოების -ამ სუფიქსია ნახმარი:

კოდიდკიზის აშქინუ-ქა: „მან ჩამოთენ შემოვყათაშაა“ (კარტ. I, 65₁₁) „კოდიდკიზს შეეშინდა: „შე დანთ შელაე-სო“.

მიმართულებათი ბრუნვის ნიშნად ხშირია -შე (ხოფური -შა-ს ნაცვლად):

ვათი მამშქიონუ დო თნი ოღაშე ვათი ქემილი (კარტ. I, 65₁₇) „საქმელი მომშვიდა და ზედა ოთახში საჭმელი ამომიტანე“.

სხენის ვუწიბლენუ დო ოხთაშე მენდიონუ. (კარტ. I, 65₄) „სხენზე დოსვა და შინ წაიყვანა“.

ბაქითა სოღაშე ქაეხთუ. (კარტ. I, 65₁₇) „ვათოც ქალაქში ჩავიდა“.

კიდევ ერთი ბიქონი ააქინიშა შეხალე, საღანა სთოლის ქოჯელღვე და
ბეჯადამე ნიშტენ (კარტ. II, 62ა) „კიდევ ერთი ვაჟთან მივიდა, თუქში
მაგიდაზე დაუდგა და კუბისცენ მარბის.“

მან აქადამი ელადათა და თფოშე ვოჯალა. (კარტ. II, 62ა) „ამე
ამხანავს წაეფოლუბ და საძებნელად წაეაღ“.

ტკობაშე უწუ (კარტ. I, 421ა) „შალულად უბარა“.

„შეოფადის მანის-მეშველ-შინაი წარმოების ნაკულად
გამოყენებულა ბუნ-მეშველ-შინაი ფორმები:

„აა ქუბ-სქამის შეყრა“ (კარტ. I, 62ა) „ამს ჩემს ძმს მივათხოვებ
(„მოყვებ“).“

მუ პათ, ვა მისქინანა, ბეჯათენა. (კარტ. II, 421ა) „რა ვქნათ, არ
ვციათ, გველებითა („მოველებითა“).“

აღვლენაკული პარები ზოგჯერ ერთმანეთის გვერდით ხმარობენ
როგორც საკუთარი, ისე სხვა კილოს ფორმებს პარალელური
ფორმების თანმიმდევრობა მკაცრად განსაზღვრული არ არის.
შეიძლება ერთ თავიანთი კილოს ფორმა იხმარონ, შემდეგ კი - სხვა
კილოს; შეიძლება პარტიკით მოიტყვნენ: ერთ სხვა კილოს ფორმა თქვან,
შემდეგ კი - საკუთარისა.

განვიხილოთ პარალელი რაგის მაგალითები:

ქებუქ შეაოშე, შეფოშე დო ქებუშა ინაოხართე თალი ქართი
დომევე (ქიქ II, 18ა) „ამან დამწველი და იმის წყველით თალი
დამიბარა“. გამოძეკმული აღნიშნავს „გაისწორათ“. როგორც ვხედავთ,
ეწელება ერთ თავისი კილოს ფორმა თქვა, შემდეგ კი ხოფერით
შეცვალა.

მეფეი ქობოდე გაოდგებორტუნ (II გაოდგენან) ჰამ ბერეფეს.
(კარტ. I, 201ა) „როგორი სამელები დაურქმევიათ ამ ხეშეებისათვის“.

ეს წინადადება ვიწერა ტექსტიდან არის ამოწერილია. აქ
ერთმანეთის გვერდით ვხვდება ზმნის თურმობითი II-ის ფორმა
ვიწერ-არქაბულსა და ათინურში გაფრცულებული წარმოებით
(გაოდგებორტუნ) და ხოფერში გაფრცულებული თურმობითი I (
გაოდგენან).

მა ბოზოკალი დულაა დომიბენი დო მა ექოფარე (II ექოფამანონ)
(კარტ. I, 2001ა) „ამ ვოგოსთან საქმე მომიგვარე დამე ვიბოვ“.

ამ წინადადებაშიც ერთმანეთის პარალელურად ვე ვხვდება მეოფადის
ფორმები ვიწერ-არქაბულსა და ათინურში გაფრცულებული
წარმოებით (ექოფარე) და ხოფერისთვის (ამხანასათყებელი
წარმოებით (ექოფამანონ).

კლიდეკიზე ელახენ დო შუაგაფი (|| შუაგამი). (კარტ. I, 63ა)
„კლიდეკი ზის და ესმენს“.

ზოდური ფორმის (შუაგაფი) პარალელურად ვხვდებით ვიწერი-
არქაბული ფორმაც (შუაგამი).

იღეს, ვობთეს, დენია გუ/ოაღეს ბიჭი დო აქადაში მუშაქ. (კარტ.
I, 63ა). „წივიდნენ, იარეს, ქვევანი მოიარეს ბიჭმა და მისმა ამხანაგმა“.

სინ ატაგანის (|| ატაგე). (კარტ. I, 64ა) „შენ ვაძკვეთი“.
ატაგანის ზოდური ფორმაა მეოფადისა, ხოლო ატაგე - ვიწერი-
არქაბული და ათინური.

ახლა მეორე რიგის მაგალითები:

აღაქ თოლი ვარწყე-ში, ხანებოქ სურაქაი ადამი შალიში ზოდის
შენდალუდობტე. (ჩიქ. II, 101ა) „ადამ თვალი რომ გახილა, ქალბატონს
სამართებელი ადამ ყელთან მიეტანა“. გამოძეგული აღნიშნავს, აქვრ
თქვა ზოდურად „შენდალურატა“ -

მა ვარწყიკადურატა... ვარწყიკადურატენ. (ჩიქ. II, 182ა) „შე
ჩამოშოდეს“ გამოძეგული საგანგებოდ შენიშნავს: აქვრ ზოდური
ფორმა იხმარა... მერე ვარწყიკა და ვიწერი თქვა“.

კონქი მუშიში ზილი მუში იმქე (|| იმქე). (ჩიქ. II, 911)
„შეზობელთან კოლი ვაგზენა“. ერთმანეთის პარალელურად ნახმარია
ზინის ზოდური (იმქე) და ვიწერი (იმქე) ფორმები.

ხინიქ ამათე იხამე/ა დო წყაი ქავამულე მუშეიენ. (კარტ. I,
77ა) „დედაბერი შევიდა სახლში და წყალი გამოუტანა შუშით“.

მავეა ნდღას ნინა-მუშიქ ჭიტას სემ ლირა ქადო/ჯაღაე ებებს
ეღო კაფხანაში იზალე. (კარტ. II, 407ა) „მეორე დღეს დედაბინმა
უჭიროის სამი ლირა ხულო ჩიბეში, ჰოდა ყავახანაში წივიდა“.

მაქმელი პარალელურად ხმარობს ვიწერი-არქაბულ (ქადოლუდე)
და ზოდურ (ქადოლუდე) ფორმებს.

ზოგჯერ შეუძლებელია პარალელური ფორმების თანმიმდევრობის
გარკვევა. შტა:

ქანაჩიში ქამეკახიეს(ქ)კადე იხორა-მუშიქ ქობოლის უწე. (ჩიქ.
II, 51ა) „ნაპირთან რომ მივიდნენ, კოლმა ქმარს უღებო“.

ეს მუ მათ, ვა ბიით დო იხორიშე ვამ(მ)აქათი! (კარტ. I, 63ა) „ე, რა
გქნათ, ვერ ვნახეთ და შინ დავებრუნდეთ“.

ვატოდერ ქობოლის შენ(გ)აყინეა (კარტ. II, 43ა) „თორმეტ
ქმარს ვაძევათ“.

დვილნიცვალ ლაზია მტკველებაში საანტერესოა ე. წ. „ნაქვანი“ კონტამინირებული ფორმები, რომლებსაც ვერც ერთ კოლოს ვერ მივაკეთებთ, მაგრამ ამასთან, სხვადასხვა კოლონიების დაბნასადათებული ნაშენები აქვთ. კონტამინირებული ფორმების შექმნა კოლონური განსხვავებების ბოლომდე გაუცნობიერებლობის შედეგია. მკ.

კლიდკოზი, ქა/ოვებით დო იბოიშა მუნდაგოანთა. (კარტ. I, 65) „კლიდკოზი, სამოლი და შინ წაგოყანო“.

მოქმელს, ნაჩე ხესეინის ძველ იმერაძე (ქვახელოლი)-კახაძეს ზოფურ მტკველებაში ვიწურ-არქაბული ფორმის ხმარება სურს და ყან ფუტის ნაცვლად ონ-ს ხმარობს, მაგრამ „არქაბულადვე ვერ ვადბოსკეშს ზნისწინს და ამობს. მუნდაგოან-ს, ნაცვლად მუნდაგოან-სი.“

ანალოგიურ კონტამინირებულ ფორმებს ქნაან სარფელი (ე. ი. ზოფელი) ლაზები, როცა საკუთარ ვაიდაზე ვადბოსკებენ დასავლურ დიალექტურ არეალში შექმნილი ლექსების ზოგიერთ ნაწილს ფორმას. მკ.

ველაბიტი, ბელიშე ქოგამათი. (კარტ. I, 212) „ამოვდიოდი, ეზოში ვამობვედი“.

ველაბიტი ზოფური ველა(ც)იტი და დახველური დიალექტების ველბიტი ფორმების კონტამინაციითაა მიღებული.

ბაზი-ბაზი ველაბიტი ნოღაშა. (კარტ. I, 213) „ბანდაბან ჩავდიოდი ქალაქში“.

ველაბიტი, თავის მხრივ, ველა(ც)იტი და ველე(ც)იტი ფორმების კონტამინაციის შედეგია.

ფათიშის მატეას ბოზი ვეონჯაფიენ (კარტ. I, 200) „ბელმწიფეს ლამაზი ქალიშვილი ჰყოლია“.

ვიწელი ლაზი ზოფურ ყან ფუტეს ხმარობს ვიწური ონ-ის ნაცვლად, მაგრამ თურქობობის ფორმას ვიწურ-არქაბულად აწარმოებს.

ოვლე ჰე შეიხი დათოფე (დაყართოფე) ბოზის (კარტ. I, 200) „ჰერე ამ შეიხს შეღვევარდა ვოგო“.

ამ წინადადებაში, რომელიც ვიწურ ტექსტში გ. ზელება, ნახმარია როგორც ვიწური (დათოფე), ისე ზოფური ყაფრეშმანი ფორმა, მაგრამ მოქმელი ანგარიშს არ უწევს ზოფურის სხვა ითვისებულებას - დო- პრეფერბი ვნებობის ა-მაწარმოებლის წინ დე-ა-ლომობრეთი უნდა იყოს წარმოდგენილი ინფორმატიური დეყართოფე-ს აცვლად ამობს დაყართოფე-ს.

ვტოვებს ქობოლის მენდ(გ)ეონუნა. (სარტ. II, 43a) „თურმეტ ქმარს გაძევო“.

ხოფელი მიქმელი ხოფერი მენდგეაონუნ-ს გვერდით ამბობს მენდგეაონუნ-საც, რაც ხოფერი ფორმისა და მისი არქაბული ვარიანტის - მენდგაონუნ-ს მერჩქმას წარმოადგენს.

სი მან მუთამტაას. მიწვარტი დო მებაშქემტეტი ქობოლი ელო გოამტი, სი ვაჭოფდუმტი. (სარტ. I, 202a) „შენ თუ მე შევარობდი, გეთქვა და მივაროვდები ქმარს და წამოგვევბოდი, შენ შევართავდი“.

ვიწელის ენაში ვიწურ-არქაბული ორივე- ფუძის პარალელურად ყოროფ-იყ დამწვიდრებულა და ნამყო უსარელს ხოფერად აწარმოებს, მაგრამ „რომ“ კავშირის შესაბამის ნაწილას ვიწურ ყაიდაზე ურთავს: მუროამტა-ას. ეს კონტამინირებული ფორმა ვიწური მუთამტაას და ხოფერი მუთამტაას ფორმების შეეჯარებით არის მიღებული.

მა სი კორომტაჲ, სი მანტი, ელო დომილი მუა მანაა. (სარტ. I, 202γ) „მე შენ მივეართი, შენ მინლოდი, ჰოდა მოგყალა ეს მუი“.

ამ შემთხვევაში იგივე მიქმელი ვიწური კორომტა და ხოფერი ყორომტა ფორმებს კონტამინირებულ ვარიანტს ხსნარობს.

ქელე მია(?) იკითხი - კაი დომამტე ი? (სოქ. II, 314) „მა, ის წაიკითხე - კარგად ვიქეი?“

ვიწელის მეტაფორაში მუაა „ის“ ნაცყელსახელი მია-ს სახით ვახვდება უმჯველია, ეს ფორმა ხოფერი აა-ს ანალოგიით არის შექმნილი. სხვანაირად რომ ვიქეათ, მია ნაცყელსახელი ვიწური მუა-სა და ხოფერი აა-ს კონტამინაციით არის შექმნილი.

ამრიგად, საქართველოში იფგილნაცყალ ლაზთა მეტაფორაში ხშირია აღმოსავლურ და დასავლურ კილოთა ფორმების შენაცყლება, ზოგჯერ მათი ერთმანეთის პარალელურად ხმარება.

საინტერესოა ე. წ. „ნაცყარი“, კონტამინირებული ფორმები, რომლებიც კილოური განსხვავებების ბოლომდე ვაუცნობიერებლობის შედეგად წარმოიშობა.

შემოკლებანი

ქართული
ლიბრეო

კატ I - ვ. კახტონია 1972 - ვ. კახტონია, ლაზური ტექსტები, თბ., 1972

კატ II - ვ. კახტონია, ლაზური ტექსტები, თბ., 1993

ჩქ II - ა. ჩიქობავა 1936 - არჩ. ჩიქობავა, ჭანჭის გრამატიკული ანალიზი
ტექსტბოლოგი, თბ., 1936

პურეული პროდუქტების ლექსიკა ფშაურთაში

§1 მემინდვრეობისა და პურეულის ფშაური ლექსიკის შესწავლის მნიშვნელობისათვის

ფშავის მეურნეობრივი წარმოების მრავალფეროვნებამ განსაზღვრა ამ კუთხისათვის დამახასიათებელი ლექსიკური ფონდის სიმდიდრე, რაც, ბუნებრივია, ძირითადად დაჩუბობრივ ლექსიკაში ასახება. ფშაური მემინდვრეობისა და პურეული ლექსიკის ფასეული ნიმუშები შემონახულია ადგილობრივი მოსახლეობის ვოფაში, სამეურნეო ურთიერთობის ამსახველ ხალხურ ქმნილებებში, საკულტო რიტუალებისა და ხეულება-რწმენისადმი მიძღვნილ ლექსიკა-ვაგადმოცემებში.

მემინდვრეობის, პურეულისა და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურათა ლექსიკა ფშაურში, ისევე როგორც დაჩუბობრივი ლექსიკა მთლიანად, ვერ კიდევ არ არის სრულად ასახული სპეციალურ ლიტერატურაში. მისი დროული გამოვლენა-აღნუსხვა კი ფრიად საშუაო საკმეა, რადგან მეურნეობრივი ცხოვრების წესის ცვლილება-განვითარების გამო თანდათან დაეწეებას ვხვდეთ მემინდვრეობასთან, პურეულ-მარცვლოვან კულტურათა მოყვანის ლექსიკასთან დაკავშირებული მდიდარი დიალექტური სალექსიკონო მასალა. ამ შრივ საინტერესოა მეურნეობის ძირითად დარგებთან დაკავშირებული ფშაური ლექსიკის მიმართება შიის სხვა დიალექტთან ამავე დარგების ლექსიკასთან.

მემინდვრეობის, პურეულისა და მარცვლოვან-პარკოსან კულტურათა ფშაური ლექსიკა განისაზღვრება მათ მოყვანასთან, ძინს გაღწევასა და მარცვლეულის ვარჩევა-დაბინაგებასთან დაკავშირებული სალექსიკონო მასალით, რაც სხვადასხვა დროს ნატარებელი საფელე მუშაობის შედეგად სათანადოდ იქნა გამოვლენილი ფშავის ცალკეულ კუბებთა მიხედვით.

ლექსემათა რეგიონულ-სემანტიკურ ანალიზთან ერთად ამეურად წარმოვადგენთ პურეული პროდუქტების ლექსიკას.

მემინდვრეობის, პურეულისა და მარცვლოვან-მარკოსან
კულტურათა ლექსიკაში შემონახულია მრავალი სიტყვა, რომელიც
დღესაც დამახასიათებელია ადგილობრივი შტაველუებისათვის და
სპეციალურ ლექსიკონებშიც არის შეტანილი: ალატი, არხალი, ბეზა,
აკალოვსლა (მბაკათოვა, ბედისკვარა, ბოქოქოლია, ბემოლა,
გურგულა, დამლელი, დამშალვა, დეკქება, დეცხეება,
დეცხილვა, დეცხილი, კაყ, კალის ვადასდა, კალის კედი,
კაკუნა, კასი, კველი, მარცილა, მანჯიკა, მესვეური,
მომკალი, მოსურაგება, მოში, ნამჟა, ნაკალოვანი, ნაჭლიკა, ოსძი,
საბქაშური, საბაღე, სარკველა, საფართხელა, საძხოვანი, ტრუბკა
|| ტრუბკა, ქობახა, ქიაქა, ლვარლი, || ლვარძლი, ყალი, ვანის
დავულ(ც)ება, შეფიწვლა, ხარათა, ცერცი, წერა, წმინდა, კლეური,
ხუთელა-კეთელა...

თბ.: გ. ვოვატიშვილი, სამეურნეო ყოფის ამსახული ლექსიკა
ქართული ენის ფშურ დიალექტში (მემინდვრეობის, პურეულისა და
მარცვლოვან-მარკოსან კულტურათა ლექსიკა) - საქ. სსრ. მედ.
ინსტიტუტების შრომები, IX, ისტორიის ფილოლოგიური საკითხები, თბ.,
1981, გვ. 41-59-სტ. რუს. ენ.: მიხევე: ფშური ლექსიკის
დაზოგობრივად შესწავლის მნიშვნელობისათვის (წასკვილისა და
მეწისქვილეობის ლექსიკის მიხედვით), საქართველოს მეცნიერებათა
აკადემიის შტავე, ენისა და ლიტერატურის სერია, 1993, №1,
გვ. 113-130-სტ. რუს. ენ.

მრავალი ლექსიკური ერთეული მნიშვნელობის მრავალსახოი სხვა
დასაბამებთან ალატი, აოდეა, აოდეული, არხალი, ვაქოქევა,
გორდილა, გუდაფშურა, დაროკვა, დობანი, კასი, კოდი, კოშირი,
ლაბანი, ლისკო, მარტულელი, მაყა, მაქკატა, მახუხი, მკედეური,
მელეური, მესვეური, მოვლილი, მომკალი, მოკილვა, მოსურაგება,
ნამკლი, ნამჟა, ნაფრუშო, ნაფხეური, მოხნილი, სამურტყელი,
სათიოური, სამკლას კედი, საბაღე, სარკველა, სარე, სამაქქენი ||
სამანქენი, საფხეელი, სეილი, ტამკათი|| ტამკათ ვახურაგებულო,
ქადისკვარა, ქაყაბახა დილა, ხარათი, ძნა, ვანის დაოხსულეება,
ქორლი, ვაქიტა... თითოეული მთავარი შესაბამისად არის ასახული
ლექსიკონებში (მათ შორის ქართული ენის განმარტებით
ლექსიკონშიც), მაგრამ ყოველივეს არ არის ვითარებისწინებული
დამატებითი, განსხვავებული მნიშვნელობანი და არც სიტყვის

ლექსიკრი ღირებულება სრულყოფილად წარმოდგენილი ან კიდევ არასწორად არის გაგებული დიალექტური სალექსიკონო მასალა.

მაგალითად, სამკიკალურ ლიტერატურაში მნიშვნელობის მიხედვით არასწორად არის გაიგივებული ლექსებზე: წერა (იგივე რეულა, - გ.გ.) და ხადურა II ჯადურა (3,36), ასევე მელეური და ხადურა II ჯადურა (12,32). რეგიონულ-სემანტიკური კლასიფიკაციის თვალსაზრისით აღსანიშნავია აგრეთვე მურეულის ლექსიკაში დადასტურებული ისეთი ლექსიკური ერთეულები, როგორიცაა: მაქლეური II ნამქლეური, ნაწყობა II ჯელი, ნაგალი, რეულა, ხეთულა II კეთულა.

მაქლეურა II ნამქლეური:

წმინდის (ღირის პურის), ჭერის და ტრუბკის (წიწიბურას) ითორი ელევტის ერთად აღაგებენ მიწაზე შესაკონსავად და ამგვარად გამოადებულ წვეთ-წვეთ ჯლეურებს უკანა ფშავში მაქლეურს, წინა ფშავში კი ნამქლეურს (ნამქლეურა II ნამქლეური ← ნამქუ, მქუა) უწოდებენ. „მაქლეურ ის არი, რაც შესაკონსავია, უნდა დაეაწყეთ“ (გოგოლაურთა).

მელეურა, ხადურა II ჯადურა II კანდორა.

გამოუქმართალი ძნებისაგან ფშავში ჯერ ჯადურას II კანდორას (ს. ქუშველი, მ. შაბაშვილი) აგებენ. გამოთქმულია მოსაზრება, რომ „ჯადურას შესატყვისად მელეურსაც ამოიბენ. მელეურით კიზიყში მხოლოდ ფეტვის მას გამოხატავენ, ატვი ფშავშიც ითესებოდა. შესაძლებელია ფშავში ფეტვის აღტურის ამოგარდნის შემდეგ ეს ტერმინი მურეულის ძაზე გაგრავდა“ (12,32). ჰეგლის მიხედვით, „მელეული II მელეური, ფეტვის ძეგული, ხერგილია, ფეტვის მთა მელეურად იდგება“. საველე მუშაობის დროს ფშავის რეგიონების მიხედვით მოპოვებული სალექსიკონო მასალა ამ ლექსიკური ერთეულის სრულფასოვანი დეტერმინაციის საშუალებას იძლევა. რეგიონული მუშაობის შედეგად დადგინდა, რომ ფშავში მელეური არ იდგება და არც ხადურას II ჯადურას II კანდორას შესატყვისია, გ.ი. ხადურას შესატყვისად მელეურის მიხედვით მკლარა II საქმე ისაა, რომ მოკვლობით იგი გაცილებით დიდია. მელეური ხეთულას II კეთულას ასაგებად მიზიდულ-მიტყებული ძნებია: „მიეაქტუნებთ, ერთ კეთულა გამუა, მელეურს ვიტყვით“ (ს. უხტლაურთა). მისი მთიულური სინონიმია მელაური (8,384).

მელურია იყების შემდეგ ეთარება II ხეივანი იქნება, ვ.ა. მელურია
ძნათა ოდნობით თავისი მოცულობით ეთარება II ხეივანის
შესატყვისა და არა კიდურას! მელურია ტომონიმიცაა ფრანგული
საბოგარი, სათბია (4,169).

სიტყვა მელურია ფრანგში პოლისემანტიკური ერთეულია. იგი სხვა
მნიშვნელობითაც დავადასტურებთ: „ყანას რა ნიაც აღუყვს, იმაზედ
ვიტყვი, მელურია“ (ს. უძილაურთა, თ. ღოსურთაშვილი). შტრ.
ბასნა: მელურია აგრეთვე ოლეს ან ტბის ლაკლიცა ტალღებსაც
პყიან („ოყრთა“, 1887, №207).

ნაწყოში (II კვლამ).

ერთ ბაღურაში II კიდურაში II კანდურაში ხუთი ძნა: „ოთხს
დაძულენ, თავები ერთურთაზეა, მუხუთეს შეიღან აფებენ, რა არ
ვადმიუქვენ“, „ბაღურა რა იფოს, ხარბოში რა მოადეს,
ვამბერტყავს, თავთაფებს ვააცლოს“ (უძილაურთა), ამიტომ მას
შემდეგ ვადაცება (ვადაცეცა) უნდა წერა-ღ. წერა მოცულობით
ბაღურაზე დიდია და წყობით იგება იგი ოთხკუთხა (შეიძლება
იფოს სამკუთხეც) და მას ძირს ქვეშავოს - ბმელო ბაღაძს ან
ტოტებს უფენენ. წერაში ძნებს უმეტესად ნაწყოებზედ მკვლევარ
აფებენ უძილაურთაში ნაწყოებს კვლ-ის უწოდებენ (ნაწყოში და
კვლი ურთავრთავადამკვეთა იზოგლოსკიდა) ნაწყოში შეიძლება აფოს
ორ-ორ ძნაში (წმინდასა, ჭერისა), სამ-სამ ძნაში (სვილისა), ვ. ა.
სხვებისაგან განსხვავებით, სვილის ნაწყოში სამ ძნას მოიცავს.
წერაში 10 ნაწყოშია (სვილის 30 ძნა, წმინდასა, ჭერისა - 20), ანუ
ერთი წერა უძრას ხუთ-ჯერს ბაღურას, რაც საფულო მუშაობის
ღრის მოძოვებელი რევიონული მონაცემების საფულისწინებით
მტკიცდება, ამიტომ მათი ვაფიყება მკლარა უნდა აფოს, კიდურასმ
ბაღურას შესატყვისია მათილურთა კოქალი (2,104) და ამიტომ
კოქალი არ შეიძლება იყიფე აფოს, რაც ხეივანი ხეივანი ითი
კოქალია ერთად იყებელი (2,104).

ჩუელა, წერა.

ს. უძილაურთაში მოქალი ყანის ძნას. ყანები სრულად
ვამოშრობის ვერ ასწრებს, ვამოშალია, ვ.ა. ვამოშრობა, ვამოშულია
აქლია, ამიტომ ბაღურას ქერ ჩუელად ვადააფებენ, შემდეგ - წერად-
ვამოშისა, რამ ჩუელა რევიონული მომენტის ვაფულისწინებით

წარმოშობილი ლოკალური მნიშვნელობის შქონე ლექსიკური ერთეულია. რეულა ხუთი ან მეტი ხაღურისაგან აიკვება ძნის კონცხის წყობის ვარჯშე ისე, რომ შიგ პაერმა ვაუაროს და გამოიშრეს, ე. ა. რეულა და წერა, ერთი მხრით, ძნათა კრასა და იმასვე ოდენობის შეიცავს, ასევე, როგორც მეორე მხრით, შეღურთი და კუთულა. ამრიგად, რეგიონული მონაცემების მიხედვით, შეგვიძლია დავადგინოთ სემანტიკური განსხვავებულობა რეულასა და წერას შორის: რეულა ძნის კონცხის ოდენობით იგივე წერაა, ნაწყობობით აკვებამდე ასევე შეღურთაყ ძნათა ოდენობით იგივე კუთულაა, თორღ აკვებამდე გამოდის, რომ წყობით აკვების შემდეგ რეულა იქნება წერა, ხოლო შეღურთი--კუთულა მსუთულა. ძნათა ოდენობით რეულა წერას მსგავსად 5-6 ხაღურას უდრას. ამიტომ, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ, რეულა, ასევე როგორც წერა, არ შეიძლება გათავიებულ იქნეს კაღურასთან ძნათა ოდენობის მიხედვით, როგორც ამას ზოგიერთი მკვლევარი მიიხსენებს /3,36/.

რეულა რეგიონულ დავოებას, დაქვემდებარებული პოლისემანტიკური ერთეულია. იერის ხუობის ფშავში რეულა ის არის, უსატრონი სამო/მეხილი სტავრი სხვა ფარას პირმ შევრევა (სალიში). წერაში ძნებს აფვარდინებენ ნაწყობობით ისე, რომ ძნები ერთმანეთის თავთაებებს ფარავენ, ვარეთ შოლოდ მათი ძირები მოსანს წერა არსებობს: ცალფევის წერა - თითო ცალობით ვადავარდინებული ძნებით ნაგები, რაყ იშვიათია; ორფევის წერა - ორ-ორ ძნაანი ნაწყობებით აკებული, და სამფევა-ის წერა - სამ-სამ ძნაანი ნაწყობებით აკებული. წერებს შემდეგ ვადაბუთოლენ (ვადა-კუთოლენ), ხუთულებად აკებენ კარის პირში ან იქვე, სავანე მამულში. ერთი ხუთულას ასაგებად მიზიდულ- მიქნებული ძნები შეღურთია - (ას. ზემოთ). ხუთულა (კუთულა) ათო-თორმეტი წერისაგან შედგება. ხუთულასაც ნაწყობობით აკებენ ისე, რომ ძნებს ვარედან შოლოდ ძირები უჩანს, დალა (თავთავი) კი შეავულშია ერთმანეთზე დადებული. ხუთულასაც „კვეშაგოს“ უფენენ.

ნაგალი, ვლა მგავლია.

ნაგალი პოლისემანტიკური ერთეულია როგორც ფშავში, ასევე დაღესტანში მნიშვნელობების მიხედვითაც (8,401). აღნიშნული აქვს თ. რაზიკაშვილს და შემდეგ ი. ჭონბას: წყლისაგან ვაცეთილი კლდე დავლილი /თ. რაზიკ., „იფრია“, №134 1900; ი. ჭონბ.; შემონახული აქვს ვაჟა-ფშაველას შემოქმედებას ვაგლილის

კათოლიკოსის მნიშვნელობით: „ღამ-ღამ ხედავენ სურათსა ზეგისგან ნაგაღს ვორაში“ („სტუმარ-მასპინძელი.“ I, 210). ჭეღ-ის მოხედვით, ნაგალი ვეჭვდება თანერში და ვაბერებული ჩივის ფერფლს ნიშნავს მოხეტრში ნახარ-ნამეშეერს (ურემს და სტ. მავ. არაღს) აღნიშნავს. ამვე დიალექტში იგი ნატანის, ბეერი ქობის მნახელის, გამოძრამელილის მნიშვნელობითაც დასტურდება (8,10). ნაგლი ქიზიურში ხალა-ბელა, ხალეწი ნამქა, ხალეწი შამში და მისთანანია (5). აღსანიშნავია, რომ ფშაურში ნაგალი, ისევე როგორც დაცლი, მარტო ნამწერის ფერფლს კ არ აღნიშნავს, არამედ ზოგადად ფერფლის აღნიშვნელია, რაც მეწისჭედილობის ლექსიკაში დასტურდება: „სადეკეო რი გამოილუვა, იტყვიან: ნაგალი გადმოღობო // ხამოდი-სო. ნაგალი ფიოელი (იგივე ფერფლი, - გ.გ.) დაცლი“ (ს. შუაფხო).

თავის მარც, გლა, ვაგლა თემურისა და ფშაურში კათელვა, ვარევა, ვაიჭარვა, ზეტვა, ზეოტება; ამვე მნიშვნელობით დასტურდება ვაე-ფშაველას შემოქმედებაშიც (1), მოხეტრსა და ქართლურში დანევა, დაცეხავა (9). დავლა (შა, შიბ, ზეს.) დაცევა, დანარცება. გლა გულისა, გულის ვაგლა ფშაურში დარღისაგან გულის შეწუხება, გულის ვაიფლავა: დარღმა გამოგალა გულო, - იტყვის შეწუხებული ადამიანი.

ამს გარდა, რეგონულ მონაცემთა კათოლიკოსისწინებლობისა და ლექსებითა სრული სემანტიკური მოკლეობების დადგენლობის გამო ვერ კიდევ გამოვლენელია და თავის მნიშვნელობათა ნიარვეარობითა არც სათანადოდ არის გალიფიცირებული ბევრი უძვეული სიტყვა და იდიომური ერთეული, რაც მეტად საინტერესო ენობრივ მასალას შეადგენს. მათგან აღსანიშნავია: აღოა, აჯატი, კლაყები, ასაზრეტი, აღელუბელი, ასრანნილა, ბერ ვა, ბუნავშით გამობარი, ვადსაგდები ფიყარა, ვადენილა // ხად ჩალი, ვალაყება, ვარზანა // ვორდილა. //ღურღუქა // გულღუსა, ვამბრძალი, ვამცივარი, ვარხელ ნაევი, ვასაშევიანა ქალა, ვაჭოქყვა, მაყის ვაჭოქყვა, ვარიჯვანი, ვიდელის ქალა, ვორჯორა, ველგამეიდნებელი, ვულთაყარი, ვულთსამეგარი, ვულთოსაჭურელი, დალოებელი, დალიშევა, დაკომიტება // შოკობიტება, დაკომურება, დაქობებული, დასულვა, დატამბვა // დატამბვა დატვირთული, დაფოფრაქება, დაჩიქვა, დაჩიხინვა, ველის კლო, თავამოღებელი, კალოს საგდელებით მოქდა, კამბლა, კრინწა, კრეწო // კამპო // კაჭაქი, კოდის წისჭელი, კეპალი, კრინყები // ლეკობა //

ყელგამოსმულები, ლაომის გამოვლება, ლისკა, ლომი,
 მანქანათვალი, მგელი, ცეცხლი, მოუთქი, შესადქვე, მწისქვილე (2),
 მონაყობი, მოუწვევილი, მოხული ციმი, მუქავი ქვა,
 ნაპირთშამოყრა, ნაპირ-თმოსატრელი, ნათავთა, ნათავთურთ,
 ნაფრუშეღლი, ნაფრუშეღლის საქამადნი, ნაფერღალი, ნაცარმა
 გამოხუხვილი, ნაწვერალი, ნაველურთი, ნაველნი, ნორჩუჯანი
 (მგელწყალანი, ოსმის დობანი, პასკა, პურის ამოყენება, ელიტლი,
 რიბვა, საბუღარი, საზღვი, სათაურა, სათეო ცერი, სათეო ქადა,
 სათეო ეზიადი, სამაღობი, სამარგელი, სამაღობიი სამაღობიელი,
 სამეფლეო ვოვა || მკელის ვოვა, სამკლავი, სამაზირავი, საცხველი,
 სამაძირაი || თიხის სამაძირაი, სამაძირბე, საფანელი, საფრის კალი,
 საფქავთ დაკეთება, საფქვის სარეველა, საფქავთ საკეთება,
 საწისქვილი || საწისქვილე, საწისქვილოდ საფქავთ დაფენა,
 საფქვის ნაკეთება, საღვარის თავა, საწმინდარი, საწმინდარი
 ცხილი, სახუმრო ზინკალი, საჯელი, საჯელეფებით ბეობევა ||
 დაბეობევა, სიძის კალი, ტამკით || ტამკით მოსურაება, ტინტველა,
 ფათილე, ფარცხა || ფარცხის ხე, ფლიმფლიში || ხლუმ-ხლუმში,
 ფურმა || ატრიაი || ატრია, ფურის სამხეწროს საღობილო ცერი,
 ფქვილწელის საქამადნი || პურის საქამადი, ფხრა, ქაცობანი,
 ქუჩალი, ღარის ხაფგმა, ღარბერა, ღანტიელაობა, ღარის კოდი,
 ღარის ზამთრის პირი, ღარის ზაფხულის პირი, ღოვი, ვიელაობა,
 შაბუსკვა || შაფერვა, შაყელვა, შამიწვა, შახამხვა, შახამხული,
 შახვევა, შუავულ წისქვილი, ხათუა, ხათუების ვულეფები, ხაქათარვა,
 ხაქიკელი, ხაზურვილი, ხალის ვადება, ხალის მოკობა, ციმ-
 ცხარა, ცერცის დობანი, ძილამარბილა, ძნა, წალურთი, წბილა,
 წინწელი || წამცენი, წისქვილი, წისქვილის ვარემო, წისქვილის
 ღაქრიაღლება, წისქვილის მკლაფები, წისქვილის საბუღარი,
 წისქვილის ვერდის ქვევა, წისქვილის ვერის აღება, წისქვილზე
 დასყრელი, წიწკით დასულვა, წმინდის დობანი || წანდილი,
 წოკლაკა, ქოჭვა, ხანკალი: მურგვილი, ექალი და ლევერა, კლის
 საზღვი ვედა, კიდერბო, კარის ენა-ქერი, კარების სამხეწრო,
 კლსადქვა, კლის ხერცხი.

საერთო ენობრივ ლექსიკაში დარგობრივი დიალექტური ლექსიკიდან შედის მოკლებული დარგის პროდუქტები - ის, რაც საერთო მოხმარებისაა, და, ამდენად, საინტერესოა მთელი ენობრივი კოლექტივისათვის, რაც შეეხება ამ პროდუქტთა დასამზადებლად სამუშაო საქმეში ჩამოყალიბებულ პირობებს, მათ მიერ საოცარო საქმიანობისთან დაკავშირებული ტერმინები, შრომის იარაღებისა და საქმელ-სამსუღთა სახელები და სხვ. რომელიც დიდი მნიშვნელობა აქვთ ქართული ენის ლექსიკის გამდიდრებისა და მისი ისტორიის სრულფასოვანი შესწავლის თვალსაზრისით. მოსაქმეთა ვაჭრო წარეს არ სცილდება ბევრი მათგანი თავისებური შემადგენლობით იქცევა უჩრადლებს და, ამასთანავე, პირველად სახეს ამდგენებს. ამიტომაც ფშოური ლექსიკა ზეგ დარგობრივად შევისწავლეთ და შევეცადეთ რაც შეიძლება სრულად ავეყიერა ფშოვისათვის დამახასიათებელი მეურნეობის აწეა დარგი. აღსანიშნავია ისიც, რომ მოსახლეთა სამუშაო ყოფისთან დაკავშირებული საქმიანობა საქართველოს მთიანეთში მეტ-ნაკლებად ჰგავს ერთმანეთს და, ამდენად, მეურნეობის ძირითად დარგებთან დაკავშირებული ლექსიკის მიმართება მთის სხვა დიალექტების ამავე დარგების ლექსიკისთან დაკავშირება ვაჯარკით, რა არის მათ შორის საერთო და რაა საკუთარი ზეგნის საინტერესო დიალექტებსა.

ამრიგად, მდიდარი ენობრივი საუნჩე - დიალექტური ლექსიკა მუდმივად დაკავრებისა და საფუძვლიანი ვლევ-ბეების საგანი არის და იქნება თავისი ვოლუკური ბუნების გამო, ფშოური დარგობრივი ლექსიკის ნამუშებისადმი უჩრადლება და გულმოდგინება კი არ დაკვილია წლების მანძილზე არავეისა და იფის ზეგობის ფშეის ცალკეულ სოფლებში. უბან-უბან თუ შარა-შარა ჩატარებული შემოამბის დროს, იქნებოდა ეს მეცხვარეთა ბინები, სამთოები, ვარსამარტლები, სამოურები, სათიბები, კლოები, ხატობები თუ სხვადასხვა საწესწვეულებო რიტუალები.

მოპოვებული მდიდარი დიალექტური დარგობრივი ლექსიკური მასალის ანალიზის შედეგად შესაძლებელი სდება გამოვავლინოთ და დავადვიროთ სიტყვათა ექსტენსიონალზე დამოკლებული ჰაბონიშია, ჰაბონიშიას პრინციპი - ერთი სემანტიკური ვლეს ფარგლებში ზოგადი მნიშვნელობის მქონე სიტყვის მიერ უფრო სპეციფიკური მნიშვნელობის მქონე სიტყვის დაქვემდებარება, რომლის დროსაც

ცალკე იმპლიკაციასთან გვაქვს საქმე (6,224). ამ გზით წარმოიქმნება სუბორდინაციული მიმართება კლასსა (სემანტიკური ველი) და მის წევრებს შორის (ლექსიკური ერთეულები): მაგ. შდრ., ერთი მხრივ, „ძნა“ (ძნების გროვა) - სემანტიკური ველი და ფშაურ პურველის ლექსიკაში დადასტურებული მისი ჰიპონიმური მიმართებანი: ხაღურა || კადურა || კანდოურა, რეულა, წერა (ორივეჯაის წერა, სამეფხაის წერა), მეღურა, ზეუღლა || ცუთღლა (იბ.პურველისა და მარკელოვან - მარკოსან კელტურათა მოყვანა). შდრ. ასევე მიწათმოქმედების ფშაურ ლექსიკაში დადასტურებული ჰიპონიმური მიმართებანი: ტუმი - ექურ, ნოყურა, კარგი მიწა - სემანტიკური ველი (იგივე კლასი) და წევრები: ნამსუქნი, შადლიანი, ნაზროხალი (+ნაძროხალი) ეღნაქნარა, ნამლიანი, დედიან მიწა, გულის შამული || გულის მიწა, შადლებული შამული.

„თუ ვნის ლექსიკა მოქმედებული სიმრავლის შთაბეჭდილებას ტოვებს, ეს მხოლოდ იმეტომ, რომ სემანტიკურ ველებსა და მის წევრებს შორის, ან თვითონ სემანტიკურ ველებს შორის სუბორდინაციის მიმართება გვაქვს“ (6,225). ამ თვალსაზრისით დიალექტური ლექსიკის დარგობრივად შესწავლა გვეხმარება, რომ კეთილურ სიტყვათა მნიშვნელობების ინტერპრეტაცია მოვახდინოთ ანა მხოლოდ სემანტიკური ველის დონეზე (რაც უფრო ზოგადია), არამედ საკუთრივ წევრების დონეზე (გამოწვლილვით, დამატებით მნიშვნელობათა გამოვლენა - ზუსტი კლასიფიკაციით), რამდენადაც თვითონ სემანტიკური ველის ექსტენსიონალი უფრო მეტია, ვიდრე ამ ველში შემავალი სიტყვებისა, მაგრამ ერთ სემანტიკურ ველში შემავალი სიტყვების ინტენსიონალი უფრო მეტია, ვიდრე თვითონ სემანტიკური ველისა (6,225). ამიტომაც შეიძლება ითქვას, რომ გამოწვლილვით სემანტიკური ანალიზი ჰიპონიმურ მიმართებას: ნაგლები ექსტენსიონალის მქონე დიალექტური ლექსიკური ერთეულებს გამოვლენას გულისხმობს ერთი (მოცემული) სემანტიკური ველის ფარგლებში, რასაც განსაკუთრებული მნიშვნელობა ენიჭება ამჟამად, დიფერენცირებული საზოგადოების დროს, როდესაც უფრო სავრძობია დარგობრივისა და სერთო ენობრივის განსხვავება ლექსიკაში. დიალექტური და სერთო ენობრივი ლექსიკის ურთიერთმიმართების თვალსაზრისით მნიშვნელოვანია პურველი პროდუქტების ფშაურ ლექსიკაში გამოვლენილი სუბორდინაციული მიმართებანი კლასსა და მის წევრებს

შობის მაგალითად, გვაქვს ქადაგებულები - (კლასი) და მისი
 ჰიპონიზური მიმართებაში: ერზო-ქადა - უბეში ფქვილისაგან
 დამზადებული ქადა, რომელსაც ერზო და ფქვილი აქვს გულად,
 კეპალა - იონკუოსელი ქადა; ცხავატური ქადა - ფენოვანი შოტკო
 კეპალი. წრელად დაბეჭდილი: აგრეთვე მკლოვანები - შხლის
 ქადაები, ჟორცის ქადა, ფურთხათივანი || ფურთხათივანი ქადა და
 სხვ.

შდრ. ასევე: ქადის კერები - ბატარა ქადაები - სემენტაციური ველი,
 იგივე კლასი და მისი ჰიპონიზური მიმართებაში: სარიტუალო
 დანიშნულების ვიდელის ქადა, ვიდელის კერები, ბელისკერები,
 ანგელთა ქადა, შველიკერები || სსრაველები, სხვადასხვა სახის
 ვოგა || ვოგები, მათ შობის კარის ვოგა, სამკველეო ვოგა || მე-
 კლის ვოგა || შსავოგებ ვოგა.

ან კიდევ ბერძნ. - სემენტაციური ველი და მისი სემბოდიანაციული
 მიმართებაში: ფურჩხის ბერძნი, კეცის ბერძნი, კარის ენაბერი, შოთი,
 ლიონი, საფარბელაშაუხა და სხვა.

ბერძნი დასაფუძვავ სობბლელსაც ჰქვია და გამოიტყვარსაც
 წისქვილიდან ფქვილი საფქვილუ გულით შოაქვე. ქატოიანი,
 უსუფთაო ფქვილი ჩოიშიანია. ფქვილს ცრიან ბუის საცრიოთ.
 საცერი შოილუბა იუის ტოცე (შვიდრიოდ ნაქოვი) და ფხალა
 (თხელი, ბლვათოდ ნაქოვი). ანაკურა ის აბის, რაც საცერში რხება:

„ენაკალუ ქერის ბერძნი,
 ანაკურავ დიკისო,
 ვოგო, შემბრალუბა ვქონდეს
 ჩემსსთანა ბეჩისო!“

თეფში სის კამბა „კოდშილია ფქვილის ამოსადები საცერში
 ჩასაყრელად“ (ს. ვაკისოფელი). ფქვილის წმინდა შტეერს ქაილი ||
 ფირფლი ეწოდება. ნაფქავა ნაფქავია. თაფანკარი ეკოვლგარი
 მინარჯვისაგან ვასუფთაებული, ვარჩეული სობბლისაგან დაფქული,
 ველიზე კარგი ხარისხის ფქვილია. ჩოში მშრალად ნაფქავის ქატოა,
 დარობელი, ე.ა. მხელიად დამბელ ქერზეც იტყვიან, საქონელს
 აქმევენ ვასაფხულზე, როდესაც ვალუბდება. შქადის ფქვილი
 სობბნდის ფქვილია.

ფაფის კეთების დროს ცხელ წყალს ფქვილს მოუკიდებენ, ჩაყრიან. ამ დროს ჩნდება ვაქცნელი ფქვილის პატარ-პატარა კუმშები, რასაც მურკლი ჰქვია. ფაფის მურკლის ფორმადარღვევით, ცუდი თვისებებისა და აღნაგობის აღმოჩენაზე იტყვიან.

კომს ვარცელში ზეღენ, თბილ ან ცივ წყალში, რომელშიც მართლაც გახსნილი. თუ ცოტა ცოშია, ამ მიზნით გამოიყენება ხის (იშვითაღ სპილენძის) დიდი კამი, ვარცელის მსგავსი ქვრტელი - ხონა II, ბაქანი და ზოგჯერ ლანგარა. ხონა II ბაქანი მრგვალია, ვარცელი - ვრცელი. საფანელი ფქვილია, რომელსაც კომს მოზელისას ქვეშ უშლიან: „ქვის დიასახლისისაო საფანელ მტვ ეხარებოდარ“. ხანდახან მოზელილ კომს ქვეშ უფენენ ხოლმე სპეციალურ ქსოვილის ნაჭერს - თიგეს, კომის შესახვევს.

კომი შეიძლება იყოს უსაფუერო და წაფუებული (ხაშანი) უსაფუერო კომი მხოლოდ მართლწელით მოზელილია. კონა II ხონა ხის პატარა ბაქანია, შიგ საფუერს ანახავენ, „საფანელისადაც იციან“. საფუერს აყენებენ პირვანირ ქოთანშიც: „უკით-აკეთ ვერცება აჭ ბატარაია, ქონახი, როცა ბევრი პური უნდათ გამოაცხონ, საფუერს გამოიყენებენ წინ თბილ წყალს უმატებენ და ცოტა ფქვილს მიუმატებენ, ფქვილს მოუკიდებენ, რასაც საფუერის ჩაყენება ეწოდება. ცხელი წყალი საფუერს აფუებებს, საფუერს მაიმუფერაუ, თუ კომი ვერ არის კარგად წაფუებული, ასეთი პური გამოეშრობა, ღისკი გამოღის. „საფუერს ცალკ არა ეზელთ. პურს რა გამოაცხობთ, ბატარა კომს ვსწირავთ“ (ს. ვაკისოფელი). საფუერი არ უნდა სახინკლე, სახშიადე კომს.

საფუერიანი კომი დიდხანს თუ გაანერეს, იგი დაიმშრალება, დაიმძლავრება, ე.ა. დამყავდება. საფუერში დიდხანს გასერებული ასეთი კომი დამყავლია და უნდა წახშიანდდეს - ფქვილი მოყაროს და წაიზილოს, რათა კომმა სიმკაცე დაკარგოს: „წაზელილ ფქვილ უშქარაყებს“.

კარგი კომია ძაფიანი კომი. თხელი კომი მხოლოდ მოზელილია. გამოცხობის წინ, კომი რომ საკმარისად არის ვაფუებული, იტყვიან: შიოდა კომიო, ასეთი კომი მოსულია. მოგუნდაყება II მოგუნდაყება კომის ფქვილში ამოვლებია. შაბუსყა II შაკერა - კომის პატარა გუნდის ვაფუებაა. კომის ვაახლებას ქვრტის გამტყელებას ვახიან. ხინკლის ან ქადისათვის ვაახლებულ კომს ქვრტი ჰქვია. კომს აახლებენ ქვრტის სათხლებლით. სახინკლე კომის პატარ-პატარა

ნაჭრების გასათხლებლად გამზადებას მოკობიტება ო დეკორიტება ეწოდება. გამოსაცხობად გამზადებული ცომის ნაჭერი ცომის კვერთხი.

გათხლებული ცომის ზედაპირი სიცივეზე რომ დასტვება იტყვიან: აინრაინათ. ასეთი ცომი ანრეწნილია. თუ ცომი მოზეული დარჩა, მეორე დღეს განი შეამრება, რასაც ცომის გახმობას ო წამბევის ებთიან (ყოველივე სებაზე მაგ.: ხეზე, იტყვიან: გაქმბო). ასეთი ცომი წამბეულია. შამამბელათ, იტყვიან ამ დროს (გომბორი). შემშრალი განი ნამბეია. „ცელ წვალში რო იხალება, იმასაც იყის ნამბეი“.

ცომის კვდად მოზელი მოფრუშკეა (+ფრუშკეა ო ფშრუკეა). ნაფრუშკელიანი კვდად მოზელიდი ცომის ებთეცია. ცომს მოზელის შემდეგ რინის ან ხის საფეკლით ხეცენ, ფხეკენ. აფხეკის შემდეგ ნაფრუშკელათ (არაგვისხ, ონაფხეკეა (ივრისხ.) რჩება. ე.ი. ნაფრუშკელა ო ანაფხეკო, ანაფხეკეა მოზელიდი ცომის აფხეკელი ნარეწია. ამ ნაფხეკას, ე.ი. ნაფრუშკელას კვლანამბანში ყრთან. კვლანამბანი პურის მოზელის შემდეგ დამანილი ხელის ნარეცია.

აღათ, გამოუმშრალი, ნაწეობარი, გულდაუმწიფებული, ანუ ფლიტლა, მარცლისაგან დამზადებული ფქვილი დაალოებელია. ასეთ ცომზე იტყვიან გაწყალდაო. თუ რამეს (ცომს ან სხვას) წყლით ახავებენ, გაწყანწყლებათ: „ქირ იყო და გაეაწყანწყალიყო“. აღათ პურის ფქვილის ცომისაგან, გაწყანწყალებული ცომისაგან, გამოიმცხარი პური ლოწია. ლოწო პური მეტისმეტად მზილია. როგორც ფაფა, კვით გურგულით აქე (აქაღი, კლიაგზა, თხილიანა). გურგული პურის გულია. პურს ვარეთ ქერქები აქეს: ზეთათ ქერქი და ძირის ქერქი, შავნით გურგულათა. ფურხის პურის ნამბეები ყუანია, ვუაი. თონის პურის თხელი ნამბო ბრწყად ია (ივრისხ. ფშ.).

პურს აცხობენ კვში ან ფურხეში, იმუიათ: „ფურზე“ მდგარ „სკავრადაში“- თუვის ტაფაში. „სკავრადა-ვარა ნიკებში“ ფურხო ნამბეანებს აცხობენ. ივრის ხეობის ფშაეში პურის საცხობად იყენებენ თონებესაც. პურ უნდა საცხებო, იტყვიან თონეში პურის გამოცხობისას.

ფურხეს ცალკე ავებენ, „ქუხნაის კვრადზე“. ფურ ხეს აქეს: აგურის ან ქვის თალი, რომელსაც კვემ ცეცხლს უნათებენ; აგრეთვე კარი და ბოლის ასავალი. ფურხეში და კვში მრავალ პურს აცხობენ. დიდ პურს კვლისას ო კვლის პურს ებთიან, მატარას - ფურხისას. გრძელ პურს კარის ენამურს ო ვარას ენას უწოდებენ, უფრ - ქორწილში და

საწესდევნებო რიტუალის დროს ან ნათესავთან წასასვლელად იციან. ცარის ენაბუჩები „ლაოშებზე დიდია, სქელიც არი“. ლაოშები - თხელი ლავაშებია.

ესს საცეცე მიწით (საცეცით) აცთებენ. „ესი მიწისა, მურგვალი, რო ვაიზილება, მილია, მერე მოვებურავთ (=გაეხებურება), - (მათურა, ი. ხეცაშვილი). სადაც ამ მიწას იღებენ, საცეციათა („საცეცით ვეცეცით“) და გრილად ახმობენ. „ძალიან რო დასისქეს, მზე დაახეთქს“ (თხილიანა). საცეცე მიწას ხარის ტყავზე ზღუნ და წყალს აწკაპწკაბებენ. საცეცის ტყრობა ნიშანია იმისა, რომ ზღუნა საცეცისია. შესამოწმებლად საცეცის პატარა ნაჭერს თითზე გადაახვევენ, თუ არ დაიშშალა (დასქდა), ვახელილ საცეცე შიად არის, ე.ი. მოსვან უკვე შეიძლება ესის გაკეთება. შუბლვც ერთი ცეცისათვის საჭირო საცეცს შავორგლავენ და ფიცარზე დაწინებენ კეთებას. ესეი შეიძლება იფოს პირმაღალი და პირდაბალი. პირმაღალი ესეი უნისია დიდი პური გამოცხებება, პირდაბალი ესეი ყროლია (ყრღია), თხელ პურ იყის“ (ს. თხილიანა).

ესენ დახებურენო, ცეცნი შქონ დახებურილნიო, იტყვიან, როდესაც კეცებს დაამირკეცავენ და ცეცხლზე ახებებენ. ესენ მივებურენო, ცეცნი შაქეს მიხებურილნიო, იტყვიან, როცა ერთ კეცს გავრღზე დააყუდებენ და ისე ახებებენ, თუ ამ ხერხით რამდენიმე წყოლ კეცს ახებებენ, მაშინ იტყვიან: კეცები შაქეს მიხებურილი, კეცებ მივებურიო.

პურის ცხობისას კეცებს ზემოდან თუნუქის ნაჭერს - „ესტბ“ აფარებენ და ზედ ასტამით აფრიან ცხელ ნაყარ-ნაღვერდალთ (ნაღვერხლებს). ასტამი რკინისაა, როცა კეცში ჩადებულ, ანუ ჩამსხვარ, პურს პირდაპირ ზედაც აფრიან „ნაღვერდალთ“, ისეთი პური ნაყრით გამამსხვარ პურია, ამგვარად უფრო ჭერის პურს აცხობდნენ: „პირხითის ჭერის პურისად ვაცოდით“ (ს. ქალილო, კლდო). ძალზე ვახვია წმინდა პური || წმინდის პური, ნოყიყია, „მწიყრობა აჭე“. ფეი ორნაირია: დიკის პური - საგანაფხელი ბორბლის პური და ანეელის პური - სამემოდგომო ბორბლის პური. მას სრავალიც ეწოდება: „სრავალი ძლიერ ტურფა და ძვირფასია, წმინდა პურსაც ეი ეხმბან სრავალს“ (მახანა, „იფრია“, 1887, №207), სრავალი || სრევალი) ზეესურელში, თეშურში, მოხელურსა და მთიულურ-გუდამაყრულშიც დასტურდება და ვასაფენად გახმობილი პურის ან სიმინდის მარცვალს ეწოდება. სრევალი მთიულურ-გუდამაყრულში თვალ-მარგალიტსაც ნიშნავს (9,499). წმინდისა და

ქრის პურის ვარდა ცხვებოდა აგრეთვე ტრუბკას პური, ცეცხლის
პური სვეტია პური, მჭადის პური, ასლის პურია ო ასლია პურია.
„ასლია პური მალაოისკათ ვაცოდით, უკანა ფშავში (1,43) არაა
(ვამეწარი). მჭადის პურს იერის ხეობის ფშავში მჭადისაე ეძახიან
ანდაზა: „მჭადი ქამაძინაო, ფაფა - კარამდინაო, ქერია პურია -
მთამდინაო, წმინდა - ვადეღამდინაო“ (ს. არტანა, ლაშა).

პურის ცხობისას, ვარცლის, ასტამის, ბაკანისა და კონის ო
ხონის ვარდა, გამოიყენება აგრეთვე:

კაკუნა - „მოკული რკინა“, კეცის ვადმოსაღები, ნაკერხლის
ასარევი, კაკუნას მალაოში ზეეს უწოდებენ.

გრძელ კაკუნა - ფურნიდან ნახშირის გამოსაღები; იერის ხეობის
ფშავში მის სახსრეელის ეძახიან.

არცისკანა.

არეალურ-სტატისტიკური მონაცემების ვათეალისწი-ნების
შედეგად ამ ლექსემის ზენი საველეთ ტე-რიტორიული დაალექტის
ლექსიკრა ფონდის შემადგენელ ერთეულად ვერ მივიჩნევთ. ჩანს, იგი
ლექსიკრ ნახეობათა შრეს მიეკუთვნება ამის სავეტეელს ვადლეფს
ის, რომ გამოწველილეთა ძეებნა და ჩხრეკის შედეგად ფშავში
დალსტურებულ იმავე მნიშვნელობის სხვა ლექსიკრა ერთეულების
(კაკუნა-სიკეკი-სახსრეკი-სიმაშა) პარალელურად მისთვის არამე თუ
ძირითად, არამედ ვაგრეკების ლატერალურ არეალად ფშავის
ვერეკრთ რეკაონს ვერ მივიჩნევთ. ამდენად, ვამოდის, რომ
სამტკაეებელი საგარეულებლის მნიშვნელობასაც ე ვარეკეს, თუმცა,
ამასაც აღენიშნავთ, რომ „ ზინჭარბელს არცისკანა მიჩნეული აქეს
ფშავურ ლექსიკრ ერთეულად და საილესტრაციოდ გამოწმებული აქეს
სათანადო ტექსტობრბი მასალი ვაფ-ფშაველის ო ბულებიდან: „თუ
მალე ათორება „თარბა“, ხო პეტეოსანი, თუ არა და ვასდგებთან კდეც
„ტურაშნი“ არცისკანათი, რკინის ცეცხლის სახსრე ელით, რომელიც
იმის პეტონს ქმარს იქვე ვაგზლით უტეეს (1,43). არც ისკანა
მობეურში და ზესტრულშიც დასტურდება (9,378; 12,260).
მთიულურში მისი ფონეტიკური ვარიანტია ასკისკანა (2,183).
ა.შანიძე „მთის კილითა ლექსიკონში“ მის ზესტრულ სინონიმად
ბორწყალ-ს მიიჩნევს. საველე შემაობის დროს არც ისკანა, როგორც
აღენიშნავთ, ფშავში ვერ დაედასტურეთ. ო თდევეთ ე მიუთითებს ამ
ლექსემის ოსურ წარმომავლობაზე: არცისკანა + ოს.: artyskæn
„ცეცხლის სახსრეელი“ (art - ცეცხლი, yskaen - სა:ხსრეელი). ეს

სიტყვა ძირეული ფშავური რომ არ არის, ამას იხილეთ მდევანში, რომ, როგორც დამოწმებული საილუსტრაციო მასალიდან ირავთ, თვით ვაჟა-ფშაველაც საქიროდ თვლის მის სემანტიკურ ილუსტრაციას და იქვე ილუსტრებულ განმარტებასაც იძლევა.

ფშავანშია, რომ ქველ-ში ეს ლექსიკური ერთეული მოხერხდა არის მოხვეული: „ფიფვა, რაც მამა“, წვენი ვარაუდით, ისეთი წარმომავლობის არცისკანა ვერ მოხერხდა უნდა იყოს გაგრძელებული, ხოლო შემდეგ ქართული ენის შიშის სხვა თვლებში - ვერძოდ, ხევსურულსა და მთიულურში, აქედან შეიძლება, ფშავურშიც თუქცა, ვიშორებთ, ხევს ეს ვერ დაეხადსტრუქო.

ფურჩის საწმენდელი - ფურჩიდან ნაცრის გამო-საწმენდი „თაფლი, დახვეული გრძელ ყობზე“;

საქრელებელი - ხშიადის ცერებისათვის სხვადასხვა ორნამენტებისა და ფორმის მისაცემი;

ნიხაფი - ხისაა, რომლითაც მოხელილი ცომის ცერი ფურჩეში შეაქვთ;

ახათანა - ტარმოყლე ნიხაფი;

საფხველი - მოხელის შემდეგ ცომის ასაფხეო, ვარცლის საფხეო (რკინისაა, ან ხის).

საყუდები - ცუცის ასაყუდებელი.

ესში გამომსტეარი პურია ცუცის პურია, ფურჩეში გამომსტეარი პური ე - ფურჩის პური. საერთოდ ცუცში გამომსტეარ დიდ ხაზიძეინებს(კარტობილისას, ხაჭოსას, ხაფისას, შლდისას, კორცისას...), უფლას ქადას ეძახიან. „ფეხზე“ დადგმულ „სკაგარადაზე“ გამომსტეარს ე ცუცული ან ხაზიძეინა ეწოდება, ქადა დიდი ზომისაა, აყააული და საბიძეინა - უფრო პატარაა. ხინკალსა და ცუცულს ახვევენ ხის პატარა „შტოლზე“, „სუფრაზე“, რომელსაც ყანას ეწოდებენ.

ცუცში პურს ხვაცხოზთ ორნიარადა: ან შოთებადა, ან შოლიან პურად“. ესე თუ ძალიან გახურებულაა, „მანამ პურს ხვეცხოზთ, საფართხელას ამოაქრავთ“. საფართხელა ცუცში გამომსტეარი პრეგალი ღავაში, თხელი პურია: საფართხელას თუხასაც ეძახიან. აუხა ამვე შნიშვნელობით ქსნის ხეობაშიც არის დადასტურებული (8,43). „ახელ ცუცში რი პური ხვეცხოვთ, აიტაცათ, ვიტყვით, შეითადაც დაიწვება, ძირშიითაცა და გულში ცომა დარჩება“ (თხილიანა, კანატია). ეს ფურჩის პურსაც შეიძლება მოუვიღეს. ამ დროს ძალიან გახურებულ ფურჩეში ვერ ღავაშებს გამოაცხოზენ და

იტყვიან: „ღაოსებ გამოაღლეო“. თუ ფერხეში პერმა არ აწია, წისაფლებია. ქადაზე იციან, წიწკრით დაესულეო - სიხრით ჩველებენ ძალიან ვაბეჩილს, რომ არ ვასქდეს. - ეგე ეცის პურისადეკ ვიტო, ამას დასულევას ვიტყვით. ფერხეში კი კელს არას ვახლებთ“ (ს. ვაკისოფელი, თბილისი, კანტია).

პურის ოდნავ ზემოდან გამოკვობაზე იტყვიან, შახამბულიაო, შახამბაო. შერ. მიიულ: მოკანება, მოკანებული, შებიბული (2,110). თუ პური აღარც გამოძებვარია და აღარც ცომა, ის ცომ-ცებვარიაო, ცომა ცომა პურია. ცეცხლში გამოძებვარ პურს ნაცარში გამოძებვილს ვახსიან. შერ. მიიულ: ცეცხლის ავრა (2,110). დამწვარ პურზე იტყვიან, ნაქშირად არი მოყვეული, დაბბვაო.

გაქატრებული გამშრალი პურია. „კატარია, პური რა დიდი ხნის გამოძებვარია და ვახშება, ვიტყვით, რა: რაჩივ გაქატრებულა, რამ გააქატრაო. ვალისკელი ის არი, თან მავარია, თან ერთამეორზე გაწებებულია. ვასაფუებ პურ იყო, ღისეკ პურ გამოიდაო, ცომად დამშრალა, ღოწო პურ იყო, ვიტყვით, ღოწო ის არი, რა სე ერთამეორეში იხილება, შილი რია“ (ს. ვლო, ვაქა, შაგრიადლია). შიგნით სველი, გამოფშრობული პური ღოწო პურია. ძალიან გამშარი პური ვაკეწრებულაო/გაკეწრებულაო. ვეწერო ზოგადად ხეღს, გამშარ-გამომშრალს ნიშნავს. შერ. ძე ქართ: ვეწერი - წერილი ფიხი, ძეძვი (6,99). ვეწერი პურზე იტყვიან, თათლის პურისა-ა ვაგო ვეწერილზე სავთიოდ ამბობენ: ჰამით პირს მაიქამს კაციო. ვურგული პურის გულია. დაბბებული პური ობმოკიდებულია. წახამებული მვეე პურია. ბეშვის ენაზე პურს ბაბა ეწოდება. ნაქართი პურის ნაფხენი, ნარტენი; ნაქათრები პურის ნაფხენებია. პურის დაფხენა-დაფხენაზე ამბობენ, ინაფხერება, იქატრება, ჩაქატრაო. „ნუ-ა ნაფხერავ ნუ-ა ქატრაო“, - ვტყვიან კაცს. პურის ნატებს ნაელესი ჰქვია. ხენწელი ზომაზე დიდი პურის ნაქერია. პურის პატარა ნატები ნაფხერია, პატარა ნამცეო კი წინწელი, ნამცენცია. პურის მოტეხვას მოკლეხას ვახსიან. სტუმარს ეპატრებთან, „აკელიე პურაიო“. მოწვეტაც მოკლეხაა (იხ. მესილოვანი). ნახორბალი საქმელად ოვარგისი პურის ნატელებია. თუ სტუმარი პურის ჰამაზე თავს იყავებს, მასპინძელი იტყვის: „ქალებ დამშება ვასათხარაო“. როცა კოტა პური აქვთ, ერთი ქერისა, ერთი ქერისაღა მაქვო, იტყვიან. აველაზე ვიტყვით ნავას: კარცზე ძროხის თივაზედაც - ერთ ქერად დასაყრელი მაქვო“. როდესაც პური სულ არა აქვთ, ამბობენ: „არ გვებალება ვასანაწილებით“.

შედეგები სიმზე ან საზე აცხობენ ფათილესსფათილას - რატე პურს. „იგივე საფარაბელეებია“. „რო მიდიოდნენ ვარემა მსახეს - შირაქნი ან სხვა აფვილას, სამს ნაგვებდენ მანაში, ზედ ცუბობს დაანთებდენ“, გახურებოდა და ამაზე აცხობდნენ.

ძალზე გაფრელებულია სხვადასხვა სახის კერები, (საფფრიაინი და უსაფფრო), ქადა-კეცეულები და სხვა პურეული პროდუქტები, მათ შორის:

ერბო-ქადა - უბში ფევილისაგან დამზადებული ქადა რომელსაც ერბო და ფევილი აქვს ველად;

კუშალა - ითყვინებული ქადა.

ცხავატური ქადა უფრო იყრის ზეობის ფშაეში იციან. იგი ფენოვანი მოტეპო კეცეულია. წრიულად დაბეული. ძალზე გათხლებული ცომის რამდენიმე ფურცლისაგან იხვევა და ფენებს შორის ერბო და მასში მოშუშული წყრილად დაჭრილი ხაჭვი აქვს დატანებული (შდრ. მთიულ: ხოულა 2,250).

ქადის კერები - პატარა ქადები; აღსანიშნავია სარიტულო დანიშნულებს ვადელის ქადა, ვიდელის კერები, ზედისკერები - „საფფრიაინია, უფულო“, ინგელიზზე ქადა, რომელსაც დამარხვებს საღამოს, აღების დამის წინა დღეს, შაბათს აცხობენ; მგელაკერები II სასარველები - მოგრძო პურები, რომლებსაც მგელაკემის დროს აცხობენ; სხვადასხვა სახის ვოგა (ვოგეები), მათ შორის კარის ვოგა - პურის კერი, საფფრიაინი, უფულო, ზედ ქარის გამოსახავენ, ტბილია, აშაბდენ ახალ წელს ზედისკერებთან ერთად; სამეცლეო ვოგასმეცელის ვოგასშესაგორებ ვოგა - სამეცლეო კერი (იხ. ნათესაობისა და სწესსეფულებო ლექსიკა). იციან აგრეთვე კორციის ქადა.

ძალზე პატეცსაცემ, საღირსალ საქმლად ითვლება ხაბიძგინა. ხაბიძგინა ხაჭოსფულიანი თხელი კეცეულია, რომელსაც შემდეგ ერბოში ამოათრევენ, ამოაღებენ. ჭამის დროსაც ერბოში აწებენ. ხაბიძგინა სხვადასხვა სახისაა: ხაჭოსია, ყველისია, კონ-ხაჭოსია, კარტობილისია. მულოვანებია შლის ხაბიძგინები ან ქადებია. იციან აგრეთვე კორციის მულოვანებები.

ნათხალი ქადის ან პურის მეოთხედია. ეთი ნაჭერ კეცეულს კეცეულის ნაჯელი ჰქვია. ქადის ერთი ნაჭერი ე ქადის ნაჯელსია.

ქიჩიტა შუაში ნახვრეტიაინი, წრიული ფორმის პურია. ქიჩიტა - პოლისემანტიკური ერთეულია: დაგრეხილი წიწელისაგან ამოწნულ პატარა რგოლზე იტყვიან, ხოლო დაქიჩიტაფებული რგოლისებურად

რქმადარჩენილი ცხოველია, მაგ. ცხვარი (იხ. მესაქონლეობის
ლექსიკა).

კალი - ქუშელი, წალურში (ოვალური ფორმის რკინის სამფეხა
გეგმა, კარბოური) მოხალული ქერისა და სიმინდის ფეხილის ნარევი,
თუ წყალში მოხვლილი, შეცხვარეები კალს გულში ავთლებენ.
ხვეულებრივ, ბაქანში შადდება და მას ზოგჯერ ცერცეს, ხაჭოს,
ერბოს ან აველს ურევენ კვამონების მიხედვით.

კალ-ერბო სიმინდის, ქერის ან წმინდის (ხორბლის) კალია, ერბოში
არეული, ასერებოლი ქერისა და წმინდის ხორბალი წალურში
დაღობლდება, შეიბრაწება და ერბოს ურევენ, ხაჭოს ან აველს
უმატებენ

იციან ასევე ბერის გახშობა აუში. ამ დროს იტყვიან:
დავალომლეო (დაღობლდება) შემდეგ მას ფქავენ კელსადჭაყებთ.

ქავიწი ერბოში მოფუღებული ფეხილია. მას ვანის მოშკალს
აქმედებენ. „ქადის გულსად ვიცი“.

სამკატი ბლინია. წოკლავა აფუღებულ მარილწყალში ხაყილი
ბერია მახობამაღები ფეხილეულის შავე საქამაღია, კატოსავან
შეწადებული.

ბერის ცომისაგან აწადებენ შურგვალი, კეძალი და ლეკური
ზინკის ქერქს; ასევე აწადებენ რძიან ანტრიასისფურძას; მოხვლილ,
დაჭრილ-ვათხელებულ ცომს ხაყიან აფუღებულ რქში და
მოხარშავენ იციან ასევე უბრალო ანტრიაყ (იხ. სასმელ-საჭმლის
ლექსიკა). თუ ცომს სახინკლეფ არის უფრო თხლად ვათხელებული,
ამას ვაკაყაყენ და ისე ხარშავენ რქში. ეს არის
თხელებილთხელები, რომელსაც ხშირად ერბოთი ან დანაყილი
ნოჯბოთი და ნოჯით ანელებენ, შეკმაზავენ. უკანასკნელ ხანს თხელებს
შუაში ანაოტებენ და პებლის ფორმას აძლევენ. ასეთ თხელებს
პებლები ეწოდება

კინკებილიცურეები ოდნავ ვათხელებული ცომის პატარა
ნაჭრებისაგან დამზადებული ვორჯოლებია, შუაში ხელის გამოსმის
შედეგად ხაღრმაგებულები, იგივე კელგამოსმულები, წყალში
მოხარშულები, რომელსაც ნორწყალით, ქანძით და ერბოთი
ანელებენ, ან ხაჭოს აყრიან.

ბერის ფეხილის შოკიდებით, ე.ი. დამატებით, აწადებენ
სხვადასხვა სახის საქამაღს: იციან რძის საქამაღნი, შაწენის საქამაღი,
ფაქოლ - წელის საქამაღნი, ნორწყალინილმგელწყალნი,

წყალტინტილიანნი ამზადებენ ასევე ნაფრუშკელაის საჭამადს (იხ. სასმელ-საჭმლის ლექსიკა).

ამზადებენ აგრეთვე კორკოტის საჭამადს, სიმინდის საჭამადს ო ფაფას ო შშრალად დარობვილი სიმინდის ფაფას. ამისათვის მარცვალს მსვილად დაფუკავენ, რახავენ, წყალში ან რძეში ადუღებენ და უმატებენ ერბოს. წყალში მოხარშულ ასეთ ფაფას დაკაფულ ზორცს ურევენ, ჩასაც სიმინდის კორკოტს ეძახიან. სერითოდ, მსვილად დაფუკული სიმინდის ან ზორბლის ფაფა კორკოტია. კომრი ცოდის კომტია, ფაფაში წნდება, ამ დროს იტყვიან: ფაფა დამიკომრდათ.

სიმინდის დობანი წანდალია, რომელსაც მოხარშულ სიმინდს ან ლობიოს ურევენ. ამზადებენ ასევე ბაკოს - წყალში მოხარშულ სიმინდს, ნივჯით და ხაჭვით შეზავებულს. იქიან აგრეთვე გორდილია გულგულში (არავეისს. ფშ.) ო ღურღუჭა (იფრისს. ფშ) ადუღებულ წყალში მოშეღილი სიმინდის ფქვალისაგან დამზადებული გორგლები, რძეში ან წყალში მოხარშული, გულად ხაქოსაც უდებენ, შეზავებენ ერბოთა ან ნიფრით.

ლიტერატურა:

- 1 ვაჟა-ფშაველას მკითხველთა ლექსიკონი, შუაგე აღ ქანკა-ჩაღღა, თბ., 1969
- 2 ლ. კაშიბერი, მთიულეტის ფარგონდელი ლექსიკონი, თბ., 1967.
- 3 ს. მავალიათა, ფშავე, თბ., 1934.
- 4 ფ. მაკალათა, არაგვის ხეობის ფშავეის ტოპონიმთა, ტოპონიმთა I, თბ., 1876.
- 5 სტ. მჭაიშაშვილი, ქანკაური ლექსიკონი, თბ., 1943.
- 6 ზ. სარჯველაძე, ღელი ქართული ენის ლექსიკონი. შა-ხაღღა, თბ., 1995.
- 7 თ. ქაქია, შახაღღა მრთვეთა კლის ლექსიკონ-ნახაღღის, „სამხტეო-მღეთის სახელმწიფო მუღისტი-ტრეტის შრომები“, XI, ცხინვალი, 1967, გვ 375-451
- 8 აღ ღლინტი, ქართულ კლი-თქმათა სიტყვის კონი, თბ., 1984.
- 9 ა. შინიძე, შათის კლითა ლექსიკონი, თბ., ტ. I, თბ., 1984.
- 10 შ. მახტერი, ქართული დიალექტების ქრესტომათა, ლექსიკონადურთა, თბ., 1956.
- 11 აღ ქანქართული, ხვესურღლის თავისებურებათა, თბ., 1960.
- 12 გ. კალიძაძე, შიწათმოქმედება ფშავე-ხვესურღელში, თბ., 1963.

თბილისის ობშტინის სახ.
სახელმწიფო უნივერსიტეტის
ქართული ენის კათედრა

20.03.1997.

მიმართვა და მისი გამოხატვის კრიტიკულშედეგები
მეგრულში

მიმართვა სინტაქსური რიგის კატეგორიაა, ის ვრცელდება განხილული სამეცნიერო ლიტერატურაში კარგადაა შესწავლილი აგრეთვე ქართულ წინადადებაში გამოყენებული მიმართვა, როგორც განტოვებული სიტყვა ან სიტყვათა ქვეყი. მიმართვა მეგრულში შესწავლილი არ არის, განვიხილავთ დამუღავებინა ზემო დაჯიჯვებების შედეგები.

ქართულურ ენებში მიმართვა თავისებურადაა გამოხატული. მოვეხსენება, რომ ქართულში, ა. შანიძის განმარტების თანახმად, მიმართვა წოდებითში დაყენებულ სახელს ჰქვია (10, 236), ან წოდებითში დაყენებული სახელი წარმოადგენს მიმართვას (11, 68). ეს განსაზღვრა დამყვიფრებულია მტკიცედ.

სამეცნიერო ლიტერატურაში, როგორც ვიცით, არსებობს ურთიერთსაწინააღმდეგო შეხედულება წოდებითი ბრუნვის არსებობის თაობაზე. არნ. ზიქობაგა და ვთოფერია წოდებითს ბრუნვად არ მიიხსენებენ. წოდებითი ქართულში ბრუნვა არ არის, მაგრამ გარკვეული ფორმა კია: მიმართვის ფორმა (14, 51).

ამვე აზრისაა ვთოფერია. მისი თქმით, წოდებითში დაყენებულ სახელს არ შეუძლია სინტაქსური კავშირის დამყარება წინადადების სხვა წევრებთან და ამდენად, მისი ადგილი ბრუნვებში არ უნდა გამოიყოს და სხვა კატეგორიად უნდა იქნეს მიჩნეული. ამვე დროს, ის მიუთითებს, რომ წოდებითი მოზფილოგიაში უნდა განხილულ იქნეს სიტყვათწარმოებაში.

ა. შანიძე დაუპირისპირდა არნ. ზიქობაგას, ვთოფერიასა და მათ მომხრეთა მოსაზრებას და დაასაბუთა, რომ წოდებითის ფორმა აუცილებლად ბრუნვად უნდა იქნეს მიჩნეული.

ა. შანიძის აზრით, წოდებითის ფორმის სიტყვათწარმოებაში - დერიაკოვლ ცლილებებში განხილვა (როგორც ვთოფერია მიუთითებს) სრულ უმართებულობასთან მოვეყვანს - წოდებითის ნიშანი „ო“ არავითარ შემთხვევაში არ შეიძლება გავებულ იქნეს, როგორც დერიაკოვლი აფიქსი, რადგან თავისი ფუნქციით ის უპირისპირდება მის. ა. შანიძე ამბუნებს სიტყვას - ხანყალი, ხანყალა.

ხანკალს, ხანკლის, ხანკლით, ხანკლად, ხანკალო და მიუთითებს, რომ „წოდებითს ფორმა არ შეიძლება განეკუთვნოს სიტყვაწარმოებას“ (12). ადგან „ხანკალო“ არ არის დერეფაციულად მიღებული ფორმა მას შემარსუნებელი აქვს ლექსიკური მნიშვნელობა, როგორც ყველა სხვა ბრუნვის ფორმის და არავითარი კავშირი არა აქვს ისეთ ფორმებთან როგორცაა: „ხანკლიანი“, „ხანკლობა“, „ახანკრე“. ამ უკანასკნელთ განსხვავებული ლექსიკური მნიშვნელობა აქვთ. მათი მაწარმოებელი ადგილები ნამდვილად დერეფაციულია, „ო“-ს კი მათთან ადგილი არა აქვს.

ა. შანიძემ მრავლობითი რიცხვის სფეროში კიდევ უფრო განამტკიცა თავისი შეხედულება, რომ წოდებითი არის ბრუნვა. ორსავე მრავლობითში რიცხვის მაწარმოებელი ფორმანტება წოდებითს სხვა ბრუნვებს მსგავსად ერთვის. მეგობრ-ებ-ი, მეგობრ-ებ-მა... მეგობრ-ებ-ო, ან მეგობარ-ნ-ი, მეგობარ-ნ-ო. ებ“ ფორმანტი თანაბრად ერთვის როგორც უდავო ბრუნვებს, ისე წოდებითს, ხოლო „ო“ ისეთვე ბრუნვებს ნიშნავს, როგორც ი, მა, ს... „ნ“ ფორმანტი კი მრავლობითობის გამომატეულია, ხოლო „ო“ ისევე, როგორც „ა“- ბრუნვის ნიშნავს. ხოლო საწინააღმდეგოდ იმ მოსაზრებისა, რომ წოდებითი სინტაქსური კავშირის უქონელია, ა. შანიძე ასაბუთებს, რომ წოდებითში დასმული სახელი აშუაებს სინტაქსურ კავშირს სხვან სახელთან და მოსყავს მაგალითი: ზემო კარგი მეგობარი, ზემო კარგმა მეგობარმა, ზემო კარგო მეგობარი. ნათელია, რომ ვეაქვს ბრუნვაში შეთანხმება. შეთანხმება კი, როგორც ა. შანიძე აღნიშნავს, სინტაქსური კავშირის ერთ-ერთი სახეა. აქვე ამბობს მართვის შემთხვევას: ექიმის მეგობარი... ექიმის მეგობარი. „მეგობარი“ აქ იმავე რაგში დგას, რაშიც „მეგობარი“, „მეგობარმა“... რა ძლებიც ბრუნვის ფორმებია.

ა. შანიძე ასევე: „წოდებითს ფორმა როგორც სინტაქსური ისე მორფოლოგიური ნიშნებით ბრუნვათა რაგში დგას, ის ბრუნვის ფორმაა. მას სხვა ბრუნვის ფორმებთან სინტაქსურად აერთიანებს ერთიერთობა სინტაგმის წევრებთან, მორფოლოგიურად კი - ერთნაირი ლექსიკური მნიშვნელობა და მრავლობითი რიცხვის წარმოება“ (12, 54).

აღ. ონანი ასევე, რა არს. ხეობავს მოსაზრებაზე, რომ „წოდებითი არსოდეს არ აღნიშნავს დამოკლებულებს შინაგან...“

(16, 261). აღნიშნავს, რომ არ არის სწორი. მაგალითში - მეგობრებო, წინ, წინ ვასწიო! „წოდებითში დასმული სახელი „მეგობარი“, როგორც ვხედავთ, მრავლობითი რიცხვის ფორმაა. შემასმუნელიც („ვასწიო“)

მრავლობით რიცხვში დგას. ვამოხივებელია ვარაიანტი „მეგობრებო, წინ, წინ ვასწიო“. წოდებითი ფორმის მრავლობით რიცხვში გადაყვანის შემთხვევაში შემასმუნელიც, ჩვეულებრივ, მვე რიცხვში გადაქცევა, ეს კი იმას ნიშნავს, რომ რიცხვში შეთანხმების არსებობა ამ შემთხვევაში ფაქტია (7, 59).

ჩვენთვის საინტერესოა მიმართვა როგორც განკერძოებული სიტყვა თუ სიტყვათა ჯგუფი. როცა ზევით განვიხილეთ ა. შანიძის მკვლელობის შესახებ, რომ წოდებითში დასმული სახელი ამუარებს სინტაქსურ კავშირს სხვა სახელთან, იგულისხმებოდა ურთიერთობა უშუალოდ მიძყოლ სიტყვებთან. მაგალითად: ჩემო კარგო მეგობარო - ერთად ვამოილოცა როგორც მიმართვა, რომელსაც ჩვენ ქვევით ვაგერკობილს ვუწოდებთ. ასე რომ არ იყოს, თავად ა. შანიძე, არ აღნიშნავდა, რომ მიმართვა არ უკავშირდება არც ერთს წინადადების წევრს და, მაშასადამე, ასეთ სახელს, ყველა მასთან დაკავშირებული სიტყვითურთ, სრულიად განკერძოებული ადგილი უჭირავს“ (13, 75). რ. შამელაშვილი აღნიშნავს: „მიმართვა ერთი ან მეტი სიტყვაა და წინადადების წევრებს სინტაქსურად არ უკავშირდება“ (9, 36). რ. შამელაშვილი ამოწმებს არს. ზიქობაყას: მიმართვა „არ უკავშირდება არც ზმნას და არც სახელს“ (15, 36) და ვ. თორდუჩიას - „არ ამართვის არც ზმნის, არც სახელისა და არც თანდებულის მეტრ“ (3, 46) და ასევე, რომ სწორედ ამიტომაც მოქცეული მიმართვა განკერძოებულ სიტყვათა რიგებში, განმარტებისაც ამგვარს გვაძლევს: „წოდებითში დაყვრებულ განკერძოებულ სიტყვას (ან სიტყვებს), რომელიც დასახლებას, მოწოდებას გამოხატავს მიმართვა ქცეია“ (9, 37).

ამ მხრივ საყურადღებოა ლ. ვაკაძის განმარტებაც: „მიმართვას შეიძლება ახლდეს არამთავარი წევრები, მაგრამ თვითონ გრამატიკულად არ უკავშირდება რომელიმე წევრს და წინადადების წევრადაც არ ითვლება. ამიტომ მას, ცალკე თუ მასთან დაკავშირებული სიტყვებითურთ წინადადებაში სრულიად განკერძოებული ადგილი უჭირავს“ (5, 285).

ამრიგად, საენათმეცნიერო ლიტერატურაში მიმართვა განხილულია როგორც განკერძოებული სიტყვა თუ სიტყვათა ჯგუფი. მეტრულში წოდებითი ბრუნვა არა გვაქვს. მიმართვა

გადმოცემულა სახელობითი ბრუნვის ფორმით არს. სიტყვა ადნიშნავს: ქართული ბრუნვებიდან ქანურსა და მეგრულში ყველა ვეაქს. თუ წოდებითი არ მიეღებთ მხედველობაში, მამართვის ფორმა არც ქანურს ვაძნია არც მეგრულს (14,51).

ამვე აზრისა იკრძმბე: „В склонении Мингрельского языка девять падежей и два числа – единственное и множественное. В число девяти падежей не входит звательный, ничем от именительного падежа не отличающийся и лишь иногда сопровождаемый восклицательную частицей „ო“ (ბ. 16 მეგრულში ესა ბრუნვა და ორი რიცხვი ვეაქს - მხოლობითი და მრავლობითი, ესა ბრუნვის რიცხვში არ შედის წოდებითი, რომელიც სახელობითი ბრუნვისაგან არაფრით არ არის გამოჩეული და ზოგჯერ ახლავს ძახლის საწილატ „ო“).

ქართული წოდებითი მეგრულში სწორედ სახელობითით გადმოცემა ეს კარგად ხანს ტექსტებიდან, რომლებიც საწერილთა სხვადასხვა დროს სხვადასხვა სპეციალისტის მიერ. ასეა გამართული დიალოგიკ ურთიერთამბარითეც, ზეულებრივი ურთიერთსაუბარი, ერთნაირადაა გაფორმებული პოეტური და პროზაული ტექსტები მეგრულში: ბოში, დედი მუშით მიყითთა (2,16. ბიჭო, თავი რად დაიღუპე?); ბოში, მა ვაფიჩო ასე მე ბეჭინნავა? სო ცოცხალი ვარა ქობლია (2,16. ბიჭო, მე არ ვიბხარი, ალა რა ვქნათ? შენ ცოცხალი მანც იყავო); მუნჯარი მოხთო, სქუა, აქია? (2, 36. როგორ მოხვედო, შელო, აქო?); ამა გამოლი, დედაბი, დო ქობიჩი, სოლე ილე ზქიმი ვამაქო (2, 42. აქეთ გამოლი, დედაბერო, და მოხბარი, სათო წავიდა ზემი ძმა); მე ბოშელო, სორე მოღურეც, ცანცალე გემოლ გურეცე (8, 120. მე ბიჭებო, ეგერ მოღის, კანკალი ამივარდა ვულში); მარებელი, ქავალე, თის გამბოვენქადა, ქემობარი მა თა ბოში, შერო პიქვარც ქიქარუნქადა (8, 140. მაქანკალო, შემოგველე, იმ ბიჭს თუ გამბოვებ, დამანახ მე ის ბიჭი, თუ საერთოდ პირვეარს იქერ); ბოში, მელ რე თუ ზომამა ზემი ყობოდა სო მერბენი? (17, 316. ბიჭო, რამ არის თა ზომამდე ზემი სიყვარული შენ რამ სოცოა?); ძღამი, მიღუდა სქანდა მენდი დო სი შხამა ვომიტევი? (17, 316. გოგოც, მქონდა მენი იბელი

და შენ სხვასთან ვამიშვიო?); ძღამი, ველი მღოსავდო ქიმკაქენი ბარგა! სქან ურგუშის მვეუნე ვარა, ვარე სქანი მანგია! (17, 357. გოგოც ალე მალე და ზოცეი ტანსაცმელით! შენზე უკეთესს მიყვები

თარემ, არ არის შენიტოლოი); კიმა, უკულო სო მიძით, ვარდაი ჭეში
ნაჭენედი ვარა სინდა სო მიძე დო, ვარა მუში მაყარედი (17, 358.
ძმარ, შერე სად მადიოდიო, არ იყავით ჭეში დამარებელი; ან სოცე სად
მადიოდა და, ან მისი მაყრები).

შეგარელოში, როგორც ბრუნვა, წოდებითი არა გვაქვს, მაგრამ გვაქვს
მამართის ფარმა, რომელიც ქართულს წოდებითში დასძულ სახელს
შეესაბამება. მის იგივე ფუნქცია აქსარია, რაც ქართულ წოდებითს,
იხმარება დაძახების, მოწოდების დროს, მიხედოს ან ყურადღება
მოიტკოს იმ პირისა, ვისაც მიმართავენ. ამა, ბოში, ათე სუმიკუნხამი
ჩემი რამი მადეგონია დო თენა ვირსხენსია (2, 18. ამა, ბიჭო, ეს
სამღევა ჭეში რამი წაყყანე და ის გიშველისო); ნაია, თე ჩქე სოლე
მობრათიო, კომიწია (2, 43. დედილო, ეს ჭყენ საიდან მოვედიო,
მიოხართო); აშე ვაგამოსერეგელი, დედაბი! (2, 44. აქეთ გამოეთარე,
დედაბერო); მესე კობო, ბოში, ვერცხია? (2, 50. რას ქვია, ბიჭო,
ვერცხიო?); მა, კიმა, ასე იყო იბდე (2, 68. მე, ძმარ, ახლა უნდა
წავიდე); სქუა, მიდვა სი გოცო საქომონჯოაუნე, თას ათე უშქური ზესე
ქიმეჩი, ქუდაიანე (2, 72. შვილო, ვინც შენ ვინდა საქმროდ, ამას ეს
ვაშლი ხელში მიეცე, დააკავე; ქუმატხენიო, კიმალედა, ყოთამაში
ნებას (2, 140. მადლევათ, ძებო, სოლოის ნებას); მუშენ ინგარკ
მუაქქიმი? (2, 180. რატომ სტარე, მამახეშოო?); ჭეშეთი, ისური! (2,
393. მომკოლი, ქალიო); ამა, კალამი, ვერო ქარი (1, 75. ამა კალამო
კარგად წერე); შერი, სქანი ვორიოდექ დუშაუნგე, დუმაშუნგე (1, 48.
სულო, შენმა სიყვარულმა დამაყრუა, დამაშუნგა); ასე, ზონგური,
ქოფთქუათი სქან დო ჭეში ვაჭირება (1, 170. ახლა, ზონგურო, ვაქვათ
შენი და ჭემა ვაჭირება).

მიმართვის როლში ხშირად ვხვდება საძულველ, სახიზღარ თე
სასურველ აღამიანთა დასახსიათებლად გამოყენებული სახელები,
მაგალითად: ჰი, ძაბრა-ძაბრალე! ძაბრამ წაყლა საბრალე, ჰი,
ძაბრა, სქანი დურა, სი მახეველ, ჭეინდი დულა (8, 120. ჰი, ძაბრა-
ძაბრალე, ძაბრალეს წაქდომი შესაბრალი ჰი, ძაბრა, შენი სიყვდილი
შე შხაყარო, ცხვირმოღრეცილო); სი ქოლორა, ენა მუქო გამიბედი მა
სია და ვაჭყორა ხენწიფეშ ხილქ (17, 75. შე ძაღლო, ეს როგორ
გამიბედე შე შენი და ვაჭყორა ხელმწიფის ცოლი); სი დურელა, სქანი
სინდასია გამაქრომა უწია დო თე-გურა დო თე-გურა ხილი დო

ქომონეჩი ვაგიბრენავო კობეხე! (17, 218. შე მკედარო, შენს საძესო
გამარეობა უძახითო და ასეთი და ასეთი ცოლი და ქმარი არ
გინახავსო ჰოთხეო!); შუე, სი ხინე, მაქ რეათხე თენავა? (2, 136. წადი
შე გლახა, ვინ გკითხა ესო?); ო, სი შურა წაუღირია, ცხორცხლო

ვაძებნო, მარა ღებელი ირტკობუნქია (2, 136. თ.), შე
 სულწაწყვედილო (სულწამხდათი), ცოცხალი ვერ შევქამე, მღერამ
 შევდას შევქამო; ხომ კობუნა ართანი უსწარამ დორბიანი,
 ქუმართი მალას, მადამყენი, დობღურ, სი მარდიანი (8, 124, ხომ
 ვქამს ერთმანეთი შექმარაბა თვალემზიანო, მოდი მალე წამიყვანე,
 მოგვედი შე მადლიანო!).

ენიადან, საზოგადოდ მიმართვის სუგანი ადამიანია, მიმართვად
 შეტწილად ადამიანთა საკეთარი სახელებია მოსალოდნელი, თუმცა
 აღვნიშნავთ, რომ მრავლად ვეაქვს ვადატანით შნიშვნელობით
 ნახმარი მიმართვა ცხოველების თუ ფრინველებისადმი, მაგალითად:
 ქობი, მუტო ვეისვირთასს ნინძენი, ვარწყუქო მე ვაქირება ვიორე
 ლევანსი! (2, 96. ქობო, როგორ წაგვარებლებია ნისკარტი, ვერ ხედავ
 რა ვაქირებდა ადვას ლევანს); ვერი, სი სქანი მანგარი დღუდი შირვი დო
 ლევანს ქაქუჯავაჯვე (2, 102. შველო, შენ შენი მანგარი თავი დაარტყი
 დო ლევანის წინ დახვთქეს); ვაქურცხინეთ, ქათამეფი, თეზმა ხანს
 მეშენ რარულანი (2, 190. ვაიღვიძეთ ქათამებო, აძღენ ხანს რატომ
 ვძინავთ), მაქირხოლი, ჭირხოლია, სქანი ბღუე მე ღოლია? (1, 19.
 მერცხალი მოტიქიკივე შენი ბღუე რა უღავ?); ზესაქე, მუქე
 მუგაწყინო, ამარ მოურს ვაზადებულო (8, 130. მაშეო, რამ მოგაწყინა,
 ავერ მოდის ვაზადებულო); მთშალია, მე ამბე რე, გურიცვილო
 ქუიტანქენი? (1, 141. იადონო, რა ამბავი არის გულდამწვარი რომ
 უსატენ?)

მიმართვა ვადმოცემულია ზოგჯერ ერთი სიტყვით, ე.ი.
 ვაფერცობილთა, ზოგჯერ ო ვაფერცობილთა მიმყოლი სიტყვებით,
 რომელთაანაც ამბავებს სინტაქსურ კავშირს.

ვაფერცობილთა:

ბომბა, სო იშვა ეზმა თხაღუფია, შურაფეფია, - უწის (17, 120.
 ბიჭოო, სად იშოვე აძენი თებოო, ცხვრებოო, - უთბრეს); სქუაფა,
 რადგან სქან უსაში კიბაღენქ მუთონ ვათქუა დო სი თე ზომამა მადი
 დღუდმაცე, ოკონდა სქილადირი ვორდავა (17, 121. შვილოო, რადგან
 შენმა უფროსმა ძებმა არაფერი არ თქუაო დო შენ ამ ზომამდე მიიღე
 თავზეო, თე ვინდა მარტყინილი ვიყოო); შვიდებით, დიაავა, - მა მალას

ქოვიძირუნქია (17, 154. შვიდობით დოო, - მე მალე ვინახულებო);
 მე ამბე რე, კიმა, ბრელი ხანე ღურსიე (17, 154. რა ამბავია ძმო,
 ბერია ხანია ვძინავსო).

ვაფერცობილთა:

ჩქობი კიმა ვუქმასანი, ავა ღენი ქულასხვამი (1, 17. ჩქობი ძმო
 ვუქმასან, ერთი ღენი ვადმოძილოცე!); სქანოთ კარა ვონვამილიე, ია

ბატონეფი, ბატონეფი დიდებული, ია ბატონეფი (1, 23. შენთვის კარხ
 ღია არის, ია ბატონებო, ბატონებო დიდებული, ია ბატონებო!);
 ტყარი ხატო, მეშენი რე ხეყართელი ვიდურჭინი? (1, 98. გაჩეულ
 ხატო, რატომ არის მხარაქვეული რომ დადიხარ?); ჩქამი ვარდი, ჟვარდი
 ვარდი, ჩქამი ბალიშ დინინარდი, მა სქან ბუღიშ ვავორდიდა დიდას
 მუშენ დევებადი? (1, 150. ჩემო ვარდო, კარგო ვარდო, ჩემი ბალის
 ვაზრდილო მე შენი ბუღის თუ არ ვეყავი, დედას რატომ გაეყენდი?);
 ჩქამი სეკამი ბებია, ჟვარდი დობამ ლეხა (1, 245. ჩემო ლამაზო ბებია,
 კარგად მოხარშე ღობაო).

თუ არსებითი სახელი გამოტოვებულია, მიმართვა შეიძლება
 გადმოცემულ იქნას არსებითი სახელის მნიშვნელობით გამოყენებული
 სხვა სახელით (ხედსართავი სახელით, მიძლეობით, ნაცვალსახელით):
 მე გოგო, სი საწყალიო! - უწუ ბეგოქ (17, 103. რა ვინდა, შე საწყალიო!
 - უთხრა ბეგომ); მოხთი აზო, სახალო! - უწულ თუ ჩინესა ხენწაფევექ
 დო ქიძეუ ხეს ოქცემალი (2, 32. მოდი აქ, საბრალო! - უთხრა ამ
 გლახკს ხელწიფემ და მისეა ხელში საქმელი).

მიმართვად ნაცვალსახელთაგან მეტრულში გამოყენებულია „სი“
 (შე). „თქვა“ (თქვე) მეორე პირის ნაცვალსახელი, რომელიც მეტრულად
 გაერთობილია მიძლეობით, აძვიათად, შავრამ, გუხვდება
 ცალკე: მიყორქ, სი კოსი, შე ფეჭინა, უარეს ზოლო მოჭირდასინ (1,
 83. მიყვარხარ, შე კაცო, რა ვქნა უარესიც რომ მჭირდეს!); ვაი, თქვა
 ცოდვეთა, ასე ჟვარდი ქომირჩქალითა (2, 276. ვაი, თქვე საცოდვეებო,
 ახლა კარგად მომისმინეთო); მეტო ვაბედი, სი ჩინივ, დო ურჭიმეთ
 მეტო გოტახი ჩქამი ოთახში კარია! (2, 238. როგორ ვაბედე, შე
 გლახა, და ურჭიმოდ როგორ ვატეხე ჩემი ოთახის კარიო!); თქვა,
 სქელაფეო, ქარწყეთ მა ბღურჭინი დო თქვანი დიდა უშელეებრო დე
 (2, 160. თქვენ, შეილებო, მე ხედავთ მე რომ გყლები და თქვენი დედა
 ორსულად არის); ახ ყოროფა, სი ურჭულე, მეტო გურაი დობახაში (1,
 154. ახ, სიყვარულო, შე ურჭელო, როგორ გული მომიკალი). ბოლო
 წინადადებაში არსებითი სახელით გადმოცემულ მიმართვას „ყოროფა“

(სიყვარულო) განსაზღვრებად მოსდევს მეორე პირის ნაცვალსახელის
 შემცველი მიმართვა სი ურჭულე“ (შე ურჭელო). ეს უკანასკნელი
 პირველი მიმართვისაგან განეკრძობებულა, ეო ბოში, სი ბოში, სი
 მესაკონ, თოდვეთა, დიდაწყება გუაცხადი, სქანწკამა მოკო მა ბინა
 (1, 122. აი, ბიჭო, შე ბიჭო, შე თოდისმა, თვალღვეთნავ, დედასთან
 გაეაცხადე შენთან მინდა მე ბინა).

მეგრულში არაიშვიათად ვხვდებით ისეთი შემთხვევა, როცა მიმართვის მოსდევს განკრძობებული განსაზღვრება, მაგალითად: ღურჭულში ზესქვი უჩა, ნინტეუ მოჩხე კედელ დისა (1, 200. აქედან: მაშეუ შავო, ნისკარტხოთე თხოე, კლდეშლილო); ვიშო, თუმატქუე, სქან ყოხოფა მა მუქ მუქე (1, 154 აქით, ვოგოფ თმატქუე, შენი სიფეარული შე რამ მოძცა).

მეგრულში მიმართვის ახსიათებს განმეორება. შეიძლება განმეორდეს როგორც ვაუერცობელი, ისე ვაერცობილი მიმართვა, მაგალითად: ეძა, ჩქიმ საიძედო ეძა, მა უსქანეთ მე მოხეარედე (ძმარ, ჩემო საიძედო ძმარ, მე უშენოდ რა მეშველებოდა), როგორც უხედაეთ, ვაუერცობელი მიმართვა განმეორებისას განივსკო მსაზღვრელი სიტყვებით, თუმცა შეიძლება, უცვლელადაც განმეორდეს: სქეა, სქეა მიძესხარის (შვილო, შეილო, მიძესხარე); ია, პატანეფი, ვარდი პატანეფი, თქროში ტახტის თქეა ზოყენა, ია პატანეფი (8, 129. ია პატონებო, ვარდი პატონებო, ოქროს ტახტზე თქვენ ბრძანდებით, ია პატონებო...), ამ წინადადებაში კი ვაერცობილი მიმართვა განმეორდა ისე, რომ გაჩნდა ახალი განსაზღვრება, ვარდა ამისა, განმეორდა პირველი მიმართვა უცვლელად, მხოლოდ გათიშულია მისგან წინადადების სხვა წევრებით.

სალიტერატურო ქართულში შედგებულა, რომ აღამანის საკეთარი სახელით გამოხატულ მიმართვის დართული პქონდეს წოდებითი ბრუნვის ნიშანი" (5, 292). ასეთი ფორმები, როგორცაა: „დაეითო, თამარო, ეაერო, ვასტანგო დიალექტებში თუ შეიძლება შეზღვეს კაცს და ისიც იშვიათად" (4, 66).

ქართულში მიმართვად გამოყენებული საკეთარ. სახელები ფუძის სახითაა წარმოდგენილი.

მეგრულში, როგორც საზოგადო სახელები, სა უთარი სახელები სახელობითის ფუძითაა წარმოდგენილი: მამა ნოდია, დემა სორდია? (6, 121. მღვდელი ნოდია, ვეშინ დამე სად იყავ?); ტეფე, ღორინა ქორწანსუ და, თედო ქახტოლე (6, 131. ტეფე, დიხრთი თუ გწამს, თედო ჩიხტეც); მამა, მა სქანოთ ყოიბი ვარდი, ორ ვაჭირებამი

ვალუფარო, მამა, მა სქანოთ სანთელი ვარდა, ხატეშ წოხოლე თნდღღლაფარო (6, 125. მამა, მე შენთვის ცხვარი ვყო, ყოველ ვაჭირების დროს შემოსავლები, მამა, მე შენთვის სანთელი ვყო ხატის წინ დასადნობი); დეფანი, სა ვაშქეი სქანი იეყერი დო შქან ვაჭყარი ვერეშაი (2, 102. დეფან, შენ დაკარ შენი ხმალი და შენზე ვაჭყარი ვერეშაი). ივიფმაძე აღნიშნავს: . СОВСТВЕНННО

имена склоняются одинаково с нарицательными" (6,16).

მეგრულში მიმართვა პირობითად შეიძლება ორ დიდ ჯგუფად წარმოიფხვროთ: პირველ ჯგუფში თუ გაყავითანებით შორიოდ აღმაშინისათვის, ასევე გადატანითი მნიშვნელობით ნახმარ ფრინველებისა და ცხოველებისათვის განკუთვნილ მიმართვებს, მეორე ჯგუფში შევა უსულო საგნებისადმი, ე.ი. იმ საგნებისადმი მიმართვა, რომელთაც გამოხმაურება არ შეუძლიათ. ასეთია მიმართვა ღმერთისადმი, ბუნების მოვლენისადმი, განყენებული საგნებისადმი.

პირველი ჯგუფის მიმართვები:

შვიდობით, კიმაღლე, შვიდობით, დაღუფა! დავითას ანწი ვაძირუნთ, შორს ველებ შარეფი! (6, 140. მშვიდობით, ძებო, მშვიდობით, დებო! დავითს აწი ვერ ნახავთ, შორს უღვეს ვზები); ჰე, ბოში, ქისხაბი დო ქოჯობით პარირას, კიძოლობა ქეშქატყვიოდა, ვაიროვნთ სქემ ცირას! (8, 125. ჰე, ბიჭო, იცხვე და ვიძღვრებთ პარირას, ვაყვაცობა თუ შეგატყვეთ, ვაჯაროვებთ ლამაზ ქალს!); ვეშუა, ვეშუა, სქინი ოქალეშა, მერაქიფე, სქინ სუმარე ვანწი ხეს ქიმენა (8, 128. დაღო, დაღო, ჩვენი ოქალეშო, მერაქიფე, ჩვენს სტუმარს ვანწი ვადაცყო)...

მეორე ჯგუფში შევა შემდეგი მიმართვები:

ღორინთა, ირადელი შევილებუ! (6,95. ღმერთო, ველაფერა შევიძლია); ბორჩი, ირფელ სი ვიძარე, ულირ, რენ დო მემალე (1,160. დროე, ველაფერა შენ ვაძარია, წარსული, აწყო და მომავალი); ვაპ, ღორინთა, მე შერყოდი, მეს ვიქირდე სქიმი რინა (17, 323. ვაპ, ღმერთო, რა შევყოდე, რას ვიქირდა სქიმი ყოვნა); ღორინთა, რახე ბრელი, რახინქ, ხოლო შემისრულე თათე, მეთ ასე რახებენი! (2, 108. ღმერთო, ვახოვე ბევრი, ვახოვ, თიდე შემისრულე ისიც, რასაც აბლა ვახოვ)...

მეტად სინტერესოა ერთი გარემოება, როგორც უკვე აღვნიშნეთ, მეგრულში წოდებითის გამოხატვის გრამატიკული საშუალება არ გავყავნი და მის ფუნქციას სახელობითი ასრულებს სათანადო ინტონაციით. მეგრულისათვის დამახასიათებელია მიმართვისას „ვო“ ელემენტის გამოყენება, მაგალითად: ვო, ცირა, სი, ცირა, სი მაზაყვალ, თოღვეირა, ოსვისენა, ოპიპინა, ვაი, სქინ წავლა სქემ ცირა! (8, 122.

ჰაი, ცოხა, შე ცოხა, შე შაგვარო, თვალუღუვრავ, კაშჩიარა, ინაზენა,
 ოხ, შენი წახლობა, ლამაზო ცოხა!; ვო, ქიმა სესია, მეთ იოვინე ლესია,
 შევაშო ხაქ, შევაშო ზარე, შევას ეურღვა ლურცია (8, 149. ჰაი;
 ძმარ სესია, ჩოგორ იამენ ამსო, სხვისთვის თობნი, სხვისთვის
 მარგლავ, სხვას უსოფთავებ ვანასო); ვო, ნაკოვალ მა სქანი ოსტერური
 მუთა ბუნსია (17, 124. ჰაი, ნაკოვალ შე შენზე უფოფის არიენ მავასო);
 ო ჩქიმი და, მუს გიწინქენი ქიარქენიაყო? (2, 154. ო, ჩემო დარ, ჩას
 გეტყვი იყო?) ამ ფაქტზე მიუთითებდა არნ. ჩიქობაგა: „მიმართვისას
 სახელობითი იმპარება, დამახებისას სახელობითს ზვეულებრივ წინ
 უბღვის „ო“ (ვო, პეტრე!)“ (14, 51). ბოლო ეთოფურია „ო“-ს
 ნაკვლად ასახელებს „ო“-ს და მოჰყავს მავალით - „ო, ქიმა, სესია“.

მიმართვის ადგილი არ არის მკაცრად განსაზღვრული. ის შეიძლება
 შეგვხვდეს წინადადების თავში, მოქცეული იყოს შუაში ან
 წინადადების ბოლოს.

წინადადების თავში იმპარება მიმართვა ენმეს დასაძახებლად,
 ყურადღების მოსაძებრებლად, მავალითად: ქიმა, მესოე შირავადუქინ? (6,
 11. ძმარ, ჩას არის რომ შეუბნებინ?); ზაბუ, სქანდა ოკათზე შიღუნა! (6,
 15. ზაბუა, შენთვის საკითხავი გვაქეს); ბოშია, თი ბოშის ვა
 ვნარავუნქიყო კვამისია? (17, 286. სიჭოო, იმ ბიქს არ ჩაადებო
 კვამშიო?); ბოში, ვეფურა გური ნამე მუგალენია, ვარა ვერცხიცილო
 ვობორცქაქა (2, 50. ბიჭო, ასეთი გული ნუ მოგიგო, თორემ
 ვერცხიცილოთ ვასკლებო); სქუა, ენა სი ვარე, მინეღვა შიოტყონი,
 თინეღვა ვეშულტავებულდო ნოტევა (2, 50. შეილო, ეს შენ ვა არა,
 ვინე შეიტყო, იმათ არ შეეტყო, ნეტყო).

მიმართვა წინადადებაში მოქცეული:

ათე ჩქიმი სქუა ვარენო ნაკლები იყო კიანა (ო ვონებათ მუში
 მუმაშედა, ვარდა ვევი მუში დიდა დო მუქს ოს ჩენი თი სქუადა,
 რახინქ, მოწყალე ღორონთო, თე ჩქიმი სქუა ცოცხალი ვარა მა ზმარე

დო ვართ სამშობლოქ მუშიქენ (2, 108. ეს ჩემი შე-ღი თუ ნაკლები
 იქნება კაცობითა და ვონებით მამაშისზე, ანდა არ იქნება თავისი
 დედისა და მამის შესაფერისი შეილი, ვახოვ მოწყ ლე ღმერთო, ეს
 ჩემი შეილი ცოცხალი ვერე შე ვნასო და ვერე მასმა ს. აშობლომ); შიო,
 ჩიტო, ქოფერინი, ფრსეა ქობანადუდასი (1, 275. შიო, ჩიტო,
 ვაფრანდი, ფრთა შეგსბოფდეს); სი, სქუა, მუ ვაკონი თინა ქიშინი, მა
 ანწი სო მანთარე ჩქიმი ზეგავი დუდი, ნაა! (2, 38. შენ, შეილო, რაც
 გინდა ეს ქქენი, შე აწი სად ვაართო ჩემი ბებერი თავი, ნანა!). ბოლო

წინადადებაში ქვემოთაზე ნაცვალსახელოთა გამოხატული, ანდნად მიმართვა შუაში მოქცეული.

ბოლოში ვახლება მიმართვა „სამსახეო წინადადებაში“ (9, 39), ქველულებზე მისაღმება - გამოშვებობების ფორმულებში, კობხითორტყვიან, კობხიასა და მოწონება-აღტყების შინაარსის ძახილის წინადადეგებში (5, 293). გამარჯობა, სქანი, ყვარი კიმა! (6, 45. გამარჯობა შენი, ყარუ მირი); ღობონთ ვოგობორტყვას, სქიმი ბატონი! (6, 45. ღმერთს ვაგობორტყვას, სქიმი ბატონი); დიდი თორიმ ვაჭირებას მფეროშინანთ. კიმაღეფი (17, 359. დიდი თორელის ვასატრის მოგახსენებთ, ანებო); ამო შორათა, სი ბუტლამი დეში! (17, 183. აქეთ მოდი, შე ბანხერი დევი).

ორიოდე სიტყვით შევხებით მიმართვის შემკველი წინადადების ანტონაციის შეგარულში. როცა მიმართვა ცალკე დგას, ის ვოველთვის ვანსაკუთრებულად მაღალი ტონით წარმოითქმის. ამგვარი მიმართვა საერთოდ დასაძახებლად გამოიყენება. მუნხელი! - ქივანახე უჩინებუქ (შისპინხელი! - ვადახძახე უცნობმა). ძახილის ანტონაციით ხსიათდება მაშინაც, როცა მიმართვის წინ უბღვის შორისდებულთა ჰი. კიმათა, სქანი უჩაში სქანი შემატყებელი ორე ნდია, უწის ძახებუქ (17, 4. ჰი, მირი (ძამიკო), სქანი უფროსი, სქანი მომტყებელი არის დევი, უბახრეს ვოგობმა); აბ, შურა, აბ, გურა, ბუტო უმინჩერო ბღერა (1, 86. ოპ, სულო, ოპ, გულო, როგორ უბატრონიოდ მოგყვით).

როგორც სქანი მსველობიდან ხანს, შეგარულში წოდებიათ, როგორც ბრუნვა არა ვვატყს, შგარამ ვვატყს მიმართვის ფორმა, რომელიც ვადმოცნებელია სახელობითის ფორმით. საჭიროდ მოგვანია მიმართვის გამოხატვის ეს თავისებურება შეგარულში აისახოს ტერმინით, ამიტომ სქანი აზრით, არ აქნებოდა უჩივო მისთვის ვეწროდებინა ნ ო მ ი ნ ა ტ ი უ რ ი მიმართვა (მიმართვის ნომინატიური კონსტრუქცია).

გამოყენებული ლიტერატურა

1 ველაფე ტ., ქართული ხალხური სიტყვირება, მეგრული ტექსტები, I, პოეზია, თბ., 1975.

2 დანელია კ., ცანავა აბ., ქართული ხალხური სიტყვირება, მეგრული ტექსტები, II, თბ., 1991.

- 3.თოდერია ვ. წოდებითი ბრუნვისათვის სხელის ბრუნვის
 ასტრონომიისათვის ქართულურ ცნებში, 1, თბ., 1956.
- 4.მნათაშვილი ავ. წოდებითი ბრუნვის საკითხი საკლასო სახელმწიფო
 სხელის ბრუნვის ასტრონომიისათვის ქართულურ ცნებში, 1, თბ., 1956.
- 5.ვაჭაძე ლ., თანამედროვე ქართული ენის სინტაქსი, თბ., 1968.
- 6.Книшвиц Н., Грамматика Мингрельского (Нарского) языка,
 СПб, 1914.
- 7.ინახი ალ., ქართულურ ენათა შედარებითი გრამატიკის საკითხები,
 თბ., 1989.
- 8.სამუშია კ. ქართული ხალხური პოეზიის საკითხები, მეგრული
 ნაშრომები, თბ., 1979.
- 9.შამელაშვილი ჩ. განყრბოვებული სიტყვები და გამოთქმები ქართულში
 და მათი სწავლების შეთადრება, თბ., 1958.
- 10.შანიძე ა. ქართული ენის გრამატიკა, სახელმძღვანელო V, VI, VII
 კლასებისათვის, თბ., 1941.
- 11.შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკა, 11, სინტაქსი, სახელმძღვანელო
 VII-VIII კლასებისათვის, თბ., 1956.
- 12.შანიძე ა. წოდებითი ფორმის ადვილისათვის გრამატიკაში, სხელის
 ბრუნვის ასტრონომიისათვის ქართულურ ცნებში, თბ., 1956.
- 13.შანიძე ა., ქართული ენის გრამატიკა, ნაწ. 11, სინტაქსი, VI-VII
 კლასების სახელმძღვანელო, თბ., 1958.
- 14.ხაქობია აჩ., ქსურის გრამატიკული ანალიზი, ტექსტებიორთი, თბ.,
 1936.
- 15.ხაქობია აჩ., ქართული ენის ზოგადი დახასიათება, ქართული ენის
 განმარტებითი ლექსიკონი, 1, თბ., 1950.
- 16.ხაქობია აჩ., ენათმეცნიერების შესავალი, თბ., 1952.
- 17.ხუბუა მ., მეგრული ტექსტები, ტფ., 1937.

საქართველოს
აქადემიის
საქართველოლოგიის
ინსტიტუტი

გურამ კარტოზია

კითხვითნაწილაკიან ზმნურ ფორმათა წარმოების ერთგვარობისათვის ქართულის მთის კილოებსა და ლაზურში*

კითხვითი - * (=ქართ. - ა) და სხვათა სიტყვის -აი- ა
(=ქართ. -თ) ნაწილაკი ლაზურში ასეთი თანმიმდევრობით დაერთვიან
ზმნას: წერ კითხვითი ნაწილაკია, შეშდგ კ - სხვათა სიტყვისა. მაგ.,
გიჩქინ-ა-ა? „კიოი?“, კომოსთუ-ა-ა? „მოვიდაი?“. ამ მხრივ ლაზური
ქართულის ხევისრულსა და თემურ კილოებს უფეს გვერდილ და
სხვათს მვერდულისაგან, სადაც ფშაურისებრი ვითარებაა: აქ სხვათა
სიტყვის - აი-ა ნაწილაკი უსწრებს კითხვით - თ-ს. შტრ.
გიჩქენ - თ-თ? კომორათუ-ა-თ?

ამ ნაწილაკთა შემკველ ზმნებში ლაზურის ხოფერა კილის
სარფელი თქმა - თ (< * + აა) დამოლოების გვერდილ საცმარ
ინტენსიოობით წარმოვეციდგენს - აა მიმდევრობას: შტრ.

შნ აქ თქანკალა იხლიშე შინ, აფენაი? (14, 79ა) „შე აქ თქენთან შეშინა
შინა, შეძლებთ (კიჩებო)?“

თ დუთ სი ვაფულენაი? (14, 83ა) „ამ დუთ შენ მოკლეთ (სი დუთ შენ
მოკვდუნათ)?“

ააა, ხეჩ-ქემა, ძროფთა, აკათა ნოდამსაკლა აქცუონენაი? (14, 136კკ-კკ)
„ასო, ზემო შედოთ, ხედაო, ამისთანა პატარსღონ ცოფებუ შეძლებთ
(კიციოებთ)?“

ილაისვა, მებელ-აია, ბიწელი ზედიში ვაფენაი? (14, 137ა) „დუთს
ვდღისთესო, შეშე-ალო, თიფი ბაფილ ვაქესო?“

სი ჭინვენ ვე ვაშენენაი? (13, 82) „შენ ზენი ირ ვენენაი?“

აა შე ვთა, - დუთ-შემს უნე, - ექსი დომველითაი? (13, 82) „ეს რა ჭნო, -
თუეს დუთ უთხა, - მს მომსკელითი?“

ქოლენ ექ აფენენონ კინა, ვათ აფენენაი? (14, 146ა) „აქედან აქ, ჭემოდან
ზემო, კრთ მოხარშებო?“

* წაკითხულია მოხსენებად X რესპუბლიკურ დიალექტოლოგიურ
სამეცნიერო სესიაზე ქ. თელავში 1988. 20. X. იხ. ამ სესიის მუშაობის
გეგმა და მოხსენებათა თეზისები, გვ. 92-93.

ვახუ ღობის ადგილასა, ეს იხეა?.. ვახუ მაკვლივ ვაწილუფსიან? (14, 125)
 შინაშეღი ღობის რომ ვაფხი, ანუ... შინაშეღი ვაწილუფსიან?

მათე უკვლავ დამატარაფიანინა? (14, 137a) „ტუხი უკვლავ უნდა დამატარებინა“

ას ღოლოქუჩ-სქანი კიდილოძეხი, მამამტანასიან (13, 47a) „ერთი შენი ტანაქუჩი სანკი, დამამტანასიან“

ახს სი, ქუხ ანხა დი, ვიძიტი დი აქი შოქკიათიან? (13, 47a) „აქამდე შენ, მის ახსი დი, კაცარდი დი ახლა დაცულიან“

აქ შიხი ბარქათიან? (14, 92a, 92a) „აქ ვინე სხვიან“

აქ ვერ თანე შიხი ადღიან? (14, 92a) „აქ თხმ ვინე ვაჩიან“

სქან კვასი ახლა მეტეტი დი სიხი ვი ვახუნია? (13, 19a) „აქნ სიტი დაცვიან დი სდმე ას ვახუნია“

აქინი ას თანე შინაძეტი, ანდუ ვერ შინაძეტიან? (13, 26a) „აქამდე ვისი მადღეათი, დღეს იხი მადღეათ“

შე ეს, მადღეათი მადღეათიან? (13, 27a) „ას ახსი ხელს ვადეხუნია“

აქ მოყვანილი - თა-დამოლოებინი ზნუჩი ფორმები უნდა ვანვასხვავით იმავე სეგმენტით დამოლოებულ იმ ზნათვან, რომლებშიც მარველი • სეკუთრე ზნას მადღეადეტი ხმოვანია და მადღეადეტი შიხი მომდევნო • წარმოადგენს კითხვით ნაწილას, რომელსაც წესისამებრ დეიტრეის სხვათა სიტყვის - თა- • ნაწილასა მად.

შეღეათიან ვიტი დი აქინი კომოთიან? (13, 66a) „სამშობლოდან გამოვიტეო დი აქ მომდევნო“

კითხ, შე ზინი, კოვინაშიან? (13, 67a) „კითხ, რას ამბობ, ვადეხუნია“

კომოთიანა? კომოთი-ი-ა, კოვინაშიანა? კოვინაში-ი-თა.

იმდე რიგისაა სანი • ხმოვნისაგან შეღეათილი თა- სეგმენტით თა-ა ზნაში, რომელიც მარ-ი-ა ფორმისგან არის მიღებული ინტერპოკალურ ბოზიციში ფუხსეული რ-ს დეიტრეის შეღეადეტი შიხ.

სიღ-მეტი: ვი თა-ა-ში, ვი მხი-ა, - ენე კომოლო-მეტი (14, 92a) „კოლხი რომ სკობი, ვერ სხვიან, ვერ ვახე, - ვახსი ქანსი“

სარფელთაგან ხაწერილი - თა-ა - დამოლოებინი ზნეხი იმავე სარფელთა მარველუბაში - თა-ა დამოლოებინთაე იხმარება. ერთი დი იმავე მარის მარველუბაში მარველურად შეაქვდება: აფეანა? || აფეანა?, ვაფეადეანა? || ვაფეადეანა?, მაროფანა? || მაროფანა?... მარათაან? || მარათაანა?, აფეანა? || აფეანა?

სარფელის ფაქტობრე - თა-ა-დამოლოებინი ზნუჩი ფორმები ისეთვე აგებულებისა ხანს, როგორისაე არის მადღეადეტი შინააწილის ზნუჩი ფორმები თეშურისა და სეკსურულში. აქ კითხვით - თა-სა და სხვათა სიტყვის -თა-გ ნაწილას შიხის -თა-გ ხმოვნებია ხარველი შიხ.

თუ: მარველთაე თე ვადეხუნია? (13, 118a)

უჩამ შიკინარაყოფა? (12, 114).

ორი ა (კითხვითი ნაწილაკი და ხართული ხმოვანი) ტექსტებში ზოგჯერ ვრძელი ხმოვნის სახით არის წარმოდგენილი:

ღვთა უჩამ სღამოდ ვრ შემინამე აჲ (17, 122); ვიგმა უჩ შინჩინესლოდ

შენ მა ვრხენაჲ? (17, 123).

ღვთა უჩამ მიშველაჲ ვრ გამომფრანე წელხითაჲ? (19, 35); ას ღვთა ახ ხარავი, რი გამოქე ჳელხითაჲ? (19, 42).

ეს ხართული ა და ე მავრცობი (ემფატიკური) ხმოვნებია. სარწმუნო არ არის ვართული? (19, 187), თითქოს ე ხმოვანი ზვესურულის მიშველაჲ, ხარაჲე ტიპის ფორმებში კითხვითი ნაწილაკი იყოს და ეს ფორმები სხვადასხვა წარმოშობის ორ-ორ კითხვით ნაწილაკს შეიცავდეს (ა < აა, ე < ეე); რეალურ ვიყარებას არ ასახავს ცნობა, თითქოს „წდება მხოლოდ კითხვით ფორმებში კითხვით ნაწილაკს მიშჟოლ“ (19, 186). ლიტერატურაში სწორად არის შენიშნული, რომ ეს ელემენტი დაჩნდება ხმოვანზე დამოლოებულ ზმნებში სხვათა სიტყვის ნაწილაკის წინ არაკითხვით ფორმებშიც, ნიშნად მოყვანილია თქა-ე-ე (110, 120).

მართლაც ა ხმოვანზე დამოლოებულ ზმნებში, ანუ იმ ზმნებში, რომლებსაც -ა სუფიქსი არ ეფუძვებათ (ეს ე ვართმარცვლიან, ე.ა. უბმოვროფუტთან ზმნებს მოსდით), ამ -ა სუფიქსსა და სხვათა სიტყვის -თა-ე ნაწილაკს შორის ე მავრცობის ჩართვა ზვესურულისათვის ხორბია შერ.

უჩა ქნეჲ ხათაჲმე ანატორღთამე, ვრც მუარ მიჭირეჲ კო კო ქე ივსაჲ, ვრა ქნეჲ (19, 362).

ვრტყანე თის ჳანო? შეჲე ა(ჲ) თაჲიღლას ჳარნეჲ (19, 351).

თუშურში ასეთ შემთხვევაშიც ა ხმოვანი ევაქს:

შემ რემ ბაღ თქაჲ (17, 111).

შემ კოჲნ ღაჲნეჲ შარს - არ სიჳა, არ სიჳაჲ? (17, 121).

ზვესურულში ხართული ე ხმოვანი ევაქს -ე ნაწილაკის წინ ა-მოლოკიდურთან (ე.ი. ა-მოლვეცელ) არაზმნურ ფორმებთანაც, მაგ., ლეჲს ჳეღას თუ ტახსაჲ ჳენ ჳეღას იღახსაჲ, თუარაღეჲ რაჲ თაჲს ჳეღასთ ევაქსენამე? (19, 431).

ა.ქინქარულმა ვერაღდება მიაქცია იმ ფაქტს, რომ ზვესურულ პოეტურ ტექსტებში ე ხმოვანი ვესელება კითხვითი ნაწილაკის მომდევნოდ -თა-ე ნაწილაკის დაურთაველადაც, მაგ.,

არ მოგწინდეჲ მის ვრე, არ მოგანდე ზარაჲ (19, 186).

თუ გავითვალისწინებთ, რომ ზვესურულისათვის ნაშანდობლივია - და -უა ნაწილაკებისა და და კეშარის გაყვითა-გაუჩინარება (იხ. 19, 42, 68-70), შეიძლება დავუშვათ, რომ მოგწინდეჲ-ს ტიპის

ფორმებში ე ელემენტის მომდევნოდ რაღაც ნაწილაკთა მოცულობა (შეიძლება, სულაც -აა). ბიოლოგიური ე ნაწილაკებს შორის ჩართული მატერიალი ხმოვანი უნდა იყოს.

განსილულ ხვესურულ ფორმებში ე შეიძლება ფინტაქტური ვარიანტი იყოს ემფატიკური ა ხმოვნისა. -აე და -აე (ა-აე დ(ა)?) დამოლოებებში ე წინამდგალი ა ხმოვნის დისიმილაციური გავლენით ჩანს მადებული.

ახლა კვლავ ლაზერ (სარფულ) აა-დამოლოებიან ფორმებს დაეუბარებდეთ. კიბებით და სხვათა სიტყვის ნაწილაკთა შორის ჩართული ელემენტი, ხვესურულსა და თუმურის შვავსად, სარფულშიც ემფატიკური ხმოვანი უნდა იყოს.

ემფატიკური (მატყობი) ხმოვანი -ზნერ ენათგან დღეს მეგრულისთვის არის დამახასიათებელი. ვიწრო ა, ა, უ ხმოვნები შეიძლება დაერთო თანხმოვნით დამოლოებულ კვლა სიტყვას (სახელს, ზმნას, ზმნიზებას) ([3], 356-357).

-აა -აე, -ა -ა- ნაწილაკები შილოდ მატყობი ხმოვნის ჩართვით ემატება ბიოლოთანხმოვნიან სიტყვებს. ლაზერში მატყობი ხმოვანი დღეს შილოდ ათანერ-ათამენელ კლოში დასტურდება ა და უ-ს სახით ([8], XXV; [6], 214-215).

სადექრებელია, რომ მატყობი ხმოვნისა- ადრე ლაზერის სხვა კლოებშიც გვეხრდა.

თუ გავითვალისწინებთ ლაზერის კლოებში ქართლის ა-ს შესატყვისი ა ხმოვნის რედუქციების განაწილებას, ხოფერში, მეგრულის შვავსად, სწორედ ა იყო მოსალოდნელი:

ადრეულ ლაზერში, რომელშიც დაფთონჯე ხეციას პროცესი ნაკლებ ინტენსიური უნდა ყოფილიყო, რაფორც ჩანს, მეგრულის შვავესი ვითარება გვეხრდა: თანხმოვნით დამთავრებულ სიტყვებს სხვათა სიტყვის -ა ნაწილაკი მატყობი ა-ს შეზღუდვით ერთოდა (*ქიმობათეს-ა-ა „მოვიდნენო“, შდრ. მეგრ. ქიმობათეს-ა-ა), ხმოვნით დამთავრებულებს კ -უამოვნოდ (*ქიმობათეს-ა „მოვიდაო“, შდრ. მეგრ. ქიმობათეს-ა). ლაზერის ზოგ თქმაში უ, ე ხმოვანთა მომდევნოდ აა ნაწილაკის ნაცვლად -ა-ს დაართვა შესაძლოა უფრო ძველი ვითარების დაცვას წარმოადგენდეს და არა ა-ის გქამ უელი დაეარტვის შედეგი იყოს.

კიბებითანაწილაკიან ფორმებს სხვათა სიტყვის ნაწილაკი ასევე მატყობი ხმოვნით უნდა დაართოდა (გავითხვით ხვესურული და თუმური): მოთოეს-ა-ა-ა? „მოვიდნენო“. კიბებითი და არა კიბებითი ფორმების გარსევა დაპირისპირება ამ მატყობი ა ხმოვნის არსებობა-

ახარსებოძით იყო შემორობებულა: "შობაეს-ა-ა" „მოვიდნენო“ -
შობაეს-ა-ა „მოვიდნენო“.

გვიანდელი დიდთონგიზაციის პროცესის შედეგად (შობაესა სინკომპირებისა და ფონეტიკური ჩელექციის მეთრეული ტენდენციის შესახებ ლაზურში იხ. [1], 58), კობვით და ახაკობელი ფორმათა დაპირისპირებაში მეთრეკობი სმოენის როლის დაჩრდილვამ, ფაქტიურად, მისა დაკარგვა გამოიწვია. დღეისათვის ამ ძველი წარმოების ნაშთიდა ვეაქეს შემოჩენილი სარფელი თქმის ფაქულტატური ვარიანტის სახით.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. თ. ვამერქლიძე, ვ. მაჭავარიანი, სონანტაის სისტემა და აბოღბი ქართულურ ენებში. საერთო-ქართულური სტრუქტურის ტიპოლოგია, თბ. 1965.
2. ა. ვაგინიშვილი, ვ. თაფერია, ი. ქავთარაძე, ქართული დიალექტოლოგია, I, ქართული ენის კლითაის მოკლე განხილვა, ტექსტები, ლექსიკონი, თბ., 1961.
3. ტ. გვლიჯია, მწერელი ლექსის სტრუქტურის შესახებ ქართული ხალხური სატყვეობები, მწერელი ტექსტები, I, პოეზია, ტექსტი განიხილეთ პოეზიაში, წინასიტყვაობა და გამოკვლევა დიურთაი ტ. გვლიჯია, თბ., 1975.
4. ვ. კარტიონია, ლაზური ტექსტები, თბ., 1972.
5. ვ. კარტიონია, ლაზური ტექსტები, II, თბ., 1993.
6. ვ. კარტიონია, ლაზური ტექსტები (აწინური კლითაის ნამუშები) „მაცნე“, 1970, №4.
7. თ. უფროსიძე, თეზური კალი, თბ., 1960.
8. ა. ხაქობაია, პირველი ილიკი ყფშიძე და ქანღის მუცნობელი შესწავლა: ა. ყფშიძე, ქანღური ტექსტები, თბ., 1939.
9. ა. ქანქარაული, ხეცურულის თვისებებზე, ტექსტებითა და ინფორმაციით, თბ., 1960.
10. ზ. ქირიძე, ვ. კობახიძე, მ. ზურაბიძე, ქართული ენის მოთქმებისა და მოგონების ელემენტების ლექსიკონი (მასალები ქართული ენის სასტრუქტურული კონსტრუქციის), თბ., 1988.

სახელთა ბრუნების ტიპები თანამედროვე სვანურში

სვანურ სახელთა ბრუნება იმდენად რთულ სურათს იძლევა, რომ ა. შანიძეს, სვანურას მეცნიერული შესწავლის ერთ-ერთ ფუძემდებელს, თავის დროზე აიქმეებინა: „...მწელია ნათლად გაერკვეს კაცო იმ არეულ-დაჩეულ ფორმებში, რომელთაც იძლევა სვანური ბრუნება დღეს“ [1. გვ. 362]. მომდევნო პერიოდში ამ საკითხებზე მუშაობა ინტენსიურად წარიმართა, მაგრამ ენობრივ მოვლენათა სინქრონული დახასიათება უშეტეს შემთხვევაში, სამწუხაროდ, დიაქრონიიდან ამოსვლით ხდებოდა. სწეს აქ შევეცადებით, თანამედროვე სვანური ენის ბრუნების სისტემის დახასიათება სინქრონიული ანალიზის ცნობილი პრინციპებიდან ამოსვლით წარიმოვადგინოთ.

ვანსხვაგვარად სხვადასხვა სახელთა ბრუნებაში უმნიშვნელოა, მხოლოდ ნაკვალსახელები ხასიათდებიან (სხვა ქართულურ ენათა მსგავსად) ერთგვარი თავისებურებებით. ბრუნების ტიპები ამ თავისებურებითა გათვალისწინების გარეშეა გამოყოფილი.

თანამედროვე სვანურში შეიძლება გამოიყოს სახელთა ბრუნების ორი ტიპი: I ტიპი და II ტიპი. ეს ტიპები გამოიყოფა მხოლოდ ზემოსვანურ დიალექტებში - ბალსტყვემოურსა და ბალსზემოურსში (ბალსზემოურსში უმთავრესად იმ კოლონიებში, რომლებიც ბალსტყვემოურს ესაზღვრება), ქვემოსვანურ დიალექტებში კი (ღენტეხურში, ლამხურსა და ხოლურულში) II ტიპის ბრუნება არ არსებობს, ყოველგვარი სახელი I ტიპის შესაბამისად იბრუნვის და ბრუნების სხვადასხვა ტიპები ამიტომ აქ არც გამოიყოფა. ზემოსვანურ დიალექტებშიც ბრუნების ეს ტიპები მხოლოდ საზოგადო სახელთა ერთი ნაწილის მხოლოდობით რაცხვის ფორმაში გამოიყოფა; ამგვარ სახელთა მეორე ნაწილი (ყოველგვარი საკეთარი სახელი და მრავლობითი რიცხვის ყოველი ფორმა) მარტოდენ I ტიპის შესაბამისად იბრუნვის. ამასთანავე, II ტიპის პარადიგმასთან, როგორც წესა, თავისუფლად მონაცვლეობს I ტიპის პარადიგმა. ბრუნების II ტიპის ფუნქციონირების სფერო, როგორც ვხედავთ, უაღრესად შეზღუდულია. ამიტომ საკმარისია გამოიყოს ბრუნების II ტიპი, რომ I ტიპიც თავისთავად გამოყოფილი აღმოჩნდეს.

ბრუნების II ტიპს განეკუთვნება პარადიგმა, რომელშიც ერთმანეთს ემთხვევა ნათესაობითისა და მოთხრობითის ფორმები. ასეთ დამთხვევას კი შიგლივ იმ შემთხვევაში აქვს ადგილი, როდესაც ორივე ეს ბრუნვა -ემ სუფიქსით არის გამოხატული. ყოველგვარი სხვა სახის პარადიგმა ბრუნებას პირველ ტიპს განეკუთვნება. შეიძლება ეს წესი კიდევ უფრო გავამარტივოთ: მეორე ტიპისა პარადიგმა, სადაც ნათესაობითი ბრუნვა -ემ სუფიქსით არის გამოხატული. წესის ამგვარი გამარტივების საშუალებას ის იძლევა, რომ ასეთ პარადიგმაში მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნადაც უმჯობესად -ემ სუფიქსია წარმოადგენილი [2, გვ. 81].

საკითხის უფრო დეტალურად განხილვას მიზნით ავიღოთ სახელი, რომელიც ორივე ტიპის შესაბამისად იბრუნვის და წარმოადგენს მისი ორივე ტიპის პარადიგმა:

I ტიპი

II ტიპი

სახ.	თღ „ძალი“	თღ „ძალი“
მ.ც.	თღ-ს	თღ ^ს
მოთხრობ.	თღ-ღ თღ-ემ	თღ ^ღ -ემ
ნ.ა.	თღ-იმ თღ-მამ	თღ ^ღ -ემ
მოქმ.	თღ-მ ^ღ	თღ ^ღ -მ ^ღ
ვით.	თღ-ღ	თღ ^ღ -ღ

ამ პარადიგმათა შგავსად, მეორე ტიპის ბრუნებაში მოთხრობითის ფორმა მუდამ ნათესაობითი ბრუნვის ფორმას ემთხვევა, რადგანაც ორივე მათგანი ყოველთვის -ემ სუფიქსით გამოხატება; პირველი ტიპის ბრუნებაში კი ნათესაობითი არასდროს არ გამოიხატება -ემ სუფიქსით, მისი გამოხატელობა მუდამ რომელიმე სხვა სუფიქსითა და მოთხრობითის ფორმას მას არასდროს არ ემთხვევა. რამდენადაც ეს წესი აბსოლუტურად უგამონაკლისოა და, ამასთანავე, ასახავს თანამედროვე სვანური ენის ბრუნების მთელი სისტემის ეთარებას, ამდენად, იქ

ბრუნების ტიპთა გამოყოფისათვის ეს ალკოლებელიც არის და საქმარისიც ეწეოდით ამ წესს ძირითადი წესი.

მაგრამ ზემოთ ნახვენი პარადიგმები, როგორც ვხედავთ, სხვა მხრივაც განსხვავდება ერთმანეთისაგან. ამ განსხვავებათა გათვალისწინებით შეიძლება სამოყალიბდეს ბრუნების ტიპთა ერთმანეთისაგან განმასხვავებელი რამდენიმე დამატებითი წესი. მაგრამ რადგანაც ეს წესები, ძირითადი წესისაგან განსხვავებით, ასახვენ არა სახელთა მთელი სისტემის, არამედ - მხოლოდ გარკვეული ნაწილის ერთარებას და, ამასთანავე, აქვთ ცალკეული გამოხატვისები, ამიტომ მათ შეიძლება არამძირითადი წესები ეწეოდით.

თანხმობანდებითან სახელთათვის, რომლებიც ამ მხრივ მნიშვნელოვნად განსხვავდებათ ხმოვანფუძიანი სახელებისაგან [3, გვ. 10], შეიძლება სამოყალიბოთ შემდეგი წესები:

1. პირველი ტიპის ბრუნებაში, იშვიათ გამოხატვისთა გარდა, სახელის ფუძე ვფლა ბრუნებაში ერთმანეთს (ეწეოდით ამის ერთგვარბანტიანი ფუძე). მეორე ტიპისაში კი ორი ვარიანტი მოცემული: ერთი სახელობითის ფორმაში, მეორე - ვფლა დანარჩენი ბრუნვის ფორმაში (ამას კი ორგვარბანტიანი ფუძე ეწეოდით). განსხვავებას ვარიანტებს შორის წარმოქმნის, ერთის მხრივ, ფუძისეული ხმოვნის აბლაუტური მონაცვლეობა, ხოლო, მეორე მხრივ, სახელობითის ფუძეში, ვფლა სხვა ბრუნვის ფუძისაგან განსხვავებით, ბოლოკიდური უ ელემენტის არარსებობა; მაგ., სახ.: ფლ „ძალი“, გუ ემ „საქმე“, კამ კმაში“, გპჩ „ღანა“, ბპბ „ქვა“-სხვა ბრუნებას ფორმები: ფლ უ გუშუ კამშუ გაშუ ბაშუ და ა.შ.

სახელის ფუძე ამ შემთხვევაშიც ორგვარბანტიანია, როცა ვარიანტებს შორის განსხვავებას მხოლოდ ფუძისეული ხმოვნის აბლაუტური მონაცვლეობა წარმოქმნის; მაგ., სახელობითი: ჭემ „თევა“, ხებუ „ცოლი“, ლელ უ „პორცო“, ხამ „ღობი“, კიშ „ფეხი“, შიქ „ბილი“, შიქ „ზურგა“... ვფლა სხვა ბრუნვის ფორმაში მათ ნაცვლად წარმოდგენილია ვარიანტები: კამ, ხებუ ლელუ, ხამ, კეშ, შიქ, შიქ და ა.შ. თანხმობანდებითან სახელთა მეორე ტიპის პარადიგმაში ფუძე მუდამ ორგვარბანტიანია, ერთგვარბანტიანი ფუძე აქ არ არსებობს.

2. მეორე ტიპის პარადიგმაში ფუძე ეოცვლათვის ერთმარცვლიანია. მეორე ტიპის პარადიგმაში კი ის შეიძლება ერთმარცვლიანაც იყოს და მრავალმარცვლიანაც. სწორედ ამიტომ მრავალმარცვლიანობის

შემთხვევაში ორგანიზაციანი ფუძის შქონე სიტყვებიც, რომლისა რიცხვი უაღრესად შეზღუდულია, მხოლოდ პირველი ტომის შესაბამისად იბრუნვიან : მაგ.,

სახ.	ლერაქჷნ "ტანსაცმელი"	ლემსგ	ცცტლ
შიც.	ლერაქჷნ	ლემსგჷ	
მოთხზ.	ლერაქჷნ-ღ	ლემსგჷღ	
ნათ.	ლერაქჷნ-იშ	ლემსგჷიშ	
მოქმ.	ლერაქჷნ-შჷ	ლემსგჷშჷ	
ვათ.	ლერაქჷნ-ღ	ლემსგჷღ	

ამ წესის რეალიზაციის შედეგია, როგორც ჩანს, ის უკამონაგლისო ფაქტიც, რომ მრავლობათი რიცხვის ფორმა, რომლის ფუძეც მრავლობითობის ნიშნის დაბრუნვის გამო შედამ ერთზემეტმარცვლიანი ხდება, ყოველთვის პირველი ტომის შესაბამისად იბრუნვის.

3. ორგანიზაციანი ფუძისთან მიკვებით ბრუნვის მორფემს ყოველთვის ნულოვანი აღომორფით არის წარმოდგენილი, ერთგანიანიდან კ - ს-ით. რადგანაც II პარადიგმაში ფუძე შედამ ორგანიზაციანია, ამიტომ ეს მორფემს აქ. ცხადია, ყოველთვის ნულოვანი აღომორფით ვეცლიანება; პირველი ტომის პარადიგმაში კ მის -ს აღომორფი ენაცვლება, ვარდა იმ შემთხვევისა, როცა ორგანიზაციანი ფუძე ერთზემეტმარცვლიანია.

თანამდინზე დამოლოებულ სახელთვან არაბრითადი წესების მიხედვით, როგორც ითქვა, მნიშვნელოვნად განსხვავებთან ხმოვანზე დამოლოებული სახელები ასეთ სახელებს შორე ტომის პარადიგმა, არსებითად, მხოლოდ ბალსკეპოურ დიალექტში მოეპოვებათ. ამასთანავე, შორე ტომის მიხედვით იბრუნვიან მხოლოდ ა-სა (არსებით სახელთა გამოცვებით) და ე-ზე (საკეთარ სახელთა გამოცვებით) დამოლოებული სახელები. ველა სხვა ხმოვანფუძიანი სახელი მხოლოდ პირველი ტომის მიხედვით იბრუნვის. თვით ა-სა და ე-ზე დამოლოებულ სახელთა შორე ტომის პარადიგმებიც, როგორც ქვემოთ დაეინახავთ, თვალსაჩინოდ განსხვავებთან ერთმანეთისაგან.

ე-ზე დაბოლოებულ სახელთა მეორე ტიპის პარადიგმა:

სახ.	მარე „ყავი“	თეთნე „თეთრო“
მაც.	მარა	თეთნა
მოთხზრ.	მარ-ემ	თეთნ-ემ
ნათ.	მარ-ემ	თეთნ-ემ
მოკმ.	მარომ /მარა-ტ შ/	თეთნომ /თეთნა-ტ შ/
ვით.	მარა-დ	თეთნა-დ

როგორც ვხედავთ, ფუძე აქაც ორგანიზაციანია, ხოლო მიცემით ბრუნვის მორფემა ნულურანი აღომორფით არის წარმოდგენილი. მეორე ტიპის პარადიგმასთან ასეთ სახელებში თავისუფლად მონაცვლეობს პირველი ტიპის პარადიგმა:

სახ.	მარე „ყავი“	თეთნე „თეთრო“
მაც.	მარე-ს	თეთნე-ს
მოთხზრ.	მარე-დ	თეთნე-დ
ნათ.	მარე-შიშ	თეთნე-შიშ
მოკმ.	მარომ	თეთნომ
ვით.	მარე-დ	თეთნე-დ

ასეთ სახელთა II ტიპის ბრუნება, არსებითად, თანხმობანდებთან სახელთა II ტიპის ბრუნებას ემთხვევა, განსხვავება ის არის მხოლოდ, რომ აქ ფუძე შეიძლება ერთზე მეტ მარცვლიან რეოს.

ა-ზე დაბოლოებულ სახელთა II ტიპის ბრუნება არსებით ხასიათის თავისებურებებით ხასიათდება. საილუსტრაციოდ ვნახოთ ორიოდე პარადიგმა:

სახ.	ხონა „ყარგი“	არა „რეა“
მაც.	ხონ-ამ	არ-ამ
მოთხზრ.	ხონ-ემ	არ-ემ
ნათ.	ხონ-ემ	არ-ემ
მოკმ.	ხონომ	არომ
ვით.	ხონა-მდ	არა-მდ

ეს პარადიგმები ბრუნების II ტიპს განეკუთვნება, რამდენადაც ნათესაობითობისა და მოთხოვნილობის ფორმები ერთმანეთს ემთხვევა და ორივე მათგანი - ემ სუფიქსით არის გამოსატული. ზემოთ განხილული პარადიგმებისაგან განსხვავებით, ისინი შემდეგი თავისებურებებით ხასიათდებიან: ა) ფლქ აქ ერთგარჩინადაა, მარჯალია, აქ ადგილი აქვს მონაცვლებას ა-მ (ნული), მაგრამ, ზემოთ განხილული შემთხვევებისაგან განსხვავებით, ეს არის არა აბლატური მონაცვლება, არამედ - ფონოლოგიურად შეპირობებული მონაცვლება ნულისა ხმოვანთან (ტ.წ. ბოლოკიდურა ხმოვნის მოყვლა) VC სტრუქტურის სუფიქსის გადღვნით; ბ) მოცემითი ბრუნვის მორფება წარმოდგენილია არა ნულთან ალომორფით, არამედ - ამ სუფიქსით; გ) ამ პარადიგმებს არ მოეპოვება I ტიპის ბრუნების თავისუფლად მონაცვლე ვარიანტები.

ამ თავისებურებათა გათვალისწინებით ბალსქვემოურ დააღექტში შეიძლება გამოიყოს II ტიპის ბრუნების ორი ქვეტიპი. პირველ ქვეტიპს განეკუთვნება თანხმოვანფუციან და ე-ზე დაბოლოებულ სახელთა პარადიგმა, ხოლო მეორეს - ა-ზე დაბოლოებული ზედსართაყების, რიცხვითი სახელებისა და ნაცვალსახელთა ერთი ნაწილის პარადიგმა.

რაც შეეხება ბალსქვემოურ დააღექტს, აქ ყოველგვარი ხმოვანფუციანი სახელი I ტიპის ბრუნებას განეკუთვნება, მათ შორის ა-სა და ე-ზე დაბოლოებული სახელებიც, მაგ.

სახ.	მარე „არე“	ხოს „არე“
მოც.	მარა	ხოსამ / ხოსა ამ /
მოთხ.	მარა-ღმმარემმარ ემ სემ	ხოსა-ღმმოსემს-არემს ე
ნათ.	მ არ ემს / მ არე-ემს /	ხოსემს / ხოს-ემს /
მოქმ.	მარომ / მარა-ემს /	ხოსამმე / ხოსა-ამმე /
ვით.	მარად	ხოსამე / ხოსა-ამე /

რადგანაც ამ პარადიგმებში ნათესაობითობისა და მოთხოვნილობის ფორმები ერთმანეთს არ ემთხვევა, ამიტომ ორივე ეს პარადიგმა, ცხადია, I ტიპის ბრუნებას განეკუთვნება ადვილად დასაინახავია,

ამასთანავე, რომ ეს პარადიგმები მნიშვნელოვნად განსხვავდებიან I ტიპის ზემოთ ნახვების სხვა პარადიგმებისაგან. ამის გათვალისწინებით ბალსზემოურში I ტიპის შეგნითავე შეიძლება გამოიყოს ორი ქვეტიპი. პირველ მათგანში გაერთიანდება ყველა პარადიგმა, ვარდა ასეთი პარადიგმებისა, ხოლო მეორეში - თვით ეს პარადიგმები.

ესა და ვ-ზე დამოლოებულ არაარსებით სახელებში ბრუნების ორი ქვეტიპი შეიძლება ქვემოსვანურ დასაჯებებშიც გამოიყოს როგორც ერთმანეთის თავისუფლად მონაცვლე ვარიანტები. მათგან პირველი ქვეტიპი ყველა სხვა სახელის ბრუნების პარადიგმის ემთხვევა, ერთგვარად განსხვავებულ სურათს მხოლოდ მეორე ქვეტიპის ბრუნება იძლევა: მაგ., ლშბ.:

II ქვეტიპი

შტრ. I ქვეტიპი

სახ.	ხოჩა „ვარგი“	ხოჩა „ვარგი“
მიც.	ხოჩამ /ხოჩა-ამ/	ხოჩა-ს
მოთხზ.	ხოჩა-დ	ხოჩა-დ
ნათ.	ხოჩემიმ /ხოჩა-ემიმ/	ხოჩამ /ხოჩა-ამ/
მოკმ.	ხოჩა მშე /ხოჩა-ამშე/	ხოჩა-ტ შ
ვით.	ხოჩა-დ	ხოჩა-დ
სახ.	თტეთტე „თეთრა“	თტეთტე „თეთრა“
მიც.	თტეთტე ნა მ /თტეთტე ნა-ამ/	თტეთტე ნე-ს
მოთხზ.	თტეთტე ნა-დ	თტეთტე-დ
ნათ.	თტეთტე ნე მ	თტეთტე შ
მოკმ.	თტეთტე ნა-ტ შ	თტეთტე ნე-ტ შ
ვით.	თტეთტე-დ	თტეთტე ნე-დ

სახ.	მერმე „მეორე“	მერმე „მეორე“
მაც.	მერმამ / მერამამ-	მერმე-ს
მოთხზ.	მერამ-ღ	მერმე-ღ
ნათ.	მერმე მის / მერამ-ემის /	მერმე მის / მერმე -ემის /
მოქმ.	მერამ-ც მის	მერმე-ც მის
ვით.	მერამ-ღ	მერმე-ღ

ასეთი პარადიგმები სვეტლანა ნოლერელშიც უფრო იშვიათი კა - ლენტეხურში.

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ა. შინბე, უმაღლესი სკოლაში, თბილისი, II, 1981 წ.
2. В.Т. Топурна, Сванский язык, Языки народов СССР, т. IV, 1967.
3. Г.А. Клямов, Склонение в картвельских языках в сравнительно-историческом аспекте, М., 1962.

მოჩვენებითობის ლექსიკურ-გრამატიკული კატეგორია ქართულში

ქართული ზმნის სისტემაში გამოიყოფა საკმაოდ დიდი რაოდენობის სახელმწიფო ფორმები ნაწარმოები ფორმებისა, რომელთაც მოჭყელება-მდგომარეობის ვადმომცემა მეტად თავისებურია შინაარსით ახლავთ - მხედველობაში გვაქვს ფორმები: „მო-ი-ავადმუოფა თავი“, „მო-ი-სულელა თავი“, „მო-ი-მძინარა თავი“ და სხვა. მათი მნიშვნელობა შეიძლება ასე განისაზღვროს: თუ პირი მოლაპარაკე (პირველი), იგი თავისთავს მიაწერს ასეთ მდგომარეობაში ყოფნას, რაც ზმნის ფუძეში ჩაქსოვილი მნიშვნელობის სიმულაციაა: „მო-ვ-მძინარე თავი“ ნიშნავს, რომ სინამდვილეში არ მეძინა, ასეთ მდგომარეობაში მყოფად თავი სხვებს ვაჩვენებ, რაღაც მიზეზისა თუ მიზნის გამო. ასევე ვაჩვენებ მდგომარეობა, რომელსაც მოლაპარაკე პირი II-ს ან III-ის მიაწერს („მო-ი-მძინარე“, „მო-ი-მძინარა“). მოლაპარაკე თავიდანვე გვაფრთხილებს, რომ მოჭყელება-მდგომარეობის აგენტმა თავი მოგვასჩვენა ისეთ ყოფაში, რაშიაც იგი სინამდვილეში არ იყო.

ამ ენობრივი ფენომენის შესახებ ჩვენ ჯერ კიდევ 1976 წლის 22 მაისს მოვასხენეთ ა.ს. ბუშინს სახელობის თბილისის სახელმწიფო პედაგოგიური ინსტიტუტის 42-ე სამეცნიერო კონფერენციის (1,13)... მაშინ მას „მოჩვენებითობის კატეგორია“ ვუწოდეთ. უფრო გვიან რესპუბლიკის ქართული ენის კათედრათა IX სამეცნიერო კონფერენციაზე კი „მოჩვენებითობის სემანტიკური ველის“ სახელით მოვისხენიეთ (2,50-51). ბოლო დროის კვლევამ იმ დისციპლინაში მოგვიცვანა, რომ იგი „სემანტიკურ ველზე“ მეტია, რადგან საკუთარი მორფოლოგიური მანარმოებელი აქვს და ზმნური წარმოების გარკვეულ მოდელს ექვემდებარება.

1. ფორმის წარმოება. მოჩვენებითობის იერის შტონე ზმნებს ეწარმოებათ კველა შტკიფი, ოღონდ სხვა ორპირიანი გარდამავალი ფორმებისაგან განსხვავებით, უსართლო ასპექტის ფორმები არა აქვთ. შეიძლება: „მო-ი-მთვრალა თავი“, „მო-უ-მთვრალეზია თავი“, მეგრამ

არ შეიძლება „ი-მოვრალა-თავი“. „უ-მოვრალეზია თავი“ ამ მხრივ მოხვეწებითობის კატეგორია ძალიან ჰგავს უნებლიობის კატეგორიას (5,152-56; 6,5-10; 7,13): ვეაქვს: „შემო-ე-ღანხლა“, „შემო-ე-ჰამა“, მაგრამ არა ვეაქვს: „ე-ღანხლა“, „ე-ჰამა“; უფრო სწორად, ასეთი ფორმები კ ვეაქვს, მაგრამ ისინი უნებლიობის მნიშვნელობას ვერ აწარმოებენ.

თუმცა ისე უნდა აღინიშნოს, რომ უნებლიობის კატეგორიისაგან განსხვავებით, მოხვეწებითობის კატეგორიას აწმყოს შერჩევის ფორმები ეწარმოებათ („ი-მძინარებს თავს“, „ი-მოვრალებს თავს“) მოხვეწებითობის ვადომოცემი ფორმებია).

მაშასადამე, ერთი მხრით, ვეაქვს I სერიის მყოფადის წრისა და II-III სერიის შერჩევები, რომლებიც აუცილებლობით მოითხოვენ „მო“ ზმნისწინის დართვას, მათ გვერდში უღვანან სახელზმნებაც („თავის მო-მოვრალეზა“, „თავის მო-მძინარეზა“, „თავ-მო-მოვრალეზული“, „თავ-მო-მძინარეზული“, ერთადერთი ფორმებია ჭართულში), რაც იმის მაშტკაცებლად უნდა გამომდგარიყო, რომ „მო“ ზმნისწინი აწარმოებს ამ კატეგორიას, მაგრამ მეორე მხრით, ვეაქვს უზმნისწინო ფორმებიც, რაც ასეთ დისკვანს ექვს ქვეშ აყენებს.

ამათ ვარდა, არის კიდევ ერთი ენობრივი ნიშანი, რომლის ასლებობაც აუცილებელია მოხვეწებითობის კატეგორიის რეალიზაციისათვის - ესაა უკანავეთი ნაცვალსახელი „თავი“. იგი განუტყელი თანხმლებია მოხვეწებითობის კატეგორიისა მაშინაც, როცა ზმნური ფორმები „მო“ ზმნისწინის ვარეშეა წარმოდგენილი („ი-მოვრალებს თავს“, „ი-მძინარებს თავს“) და მაშინაც, როცა „მო“ ზმნისწინიაც ვეაქვს და „ი“ ბრეფიქსიც („მო-ი-კოქლა თავი“, „მო-ი-ავადმყოფა თავი“ და მაშინაც, როცა სახელზმნურ ფორმებს („მო-მოვრალეზა თავის“, „თავის მო-ბრეკინეზა“, „თავმომძინარეზული“, „თავმოვრალეზული“) შილიოდ „მო“ ზმნისწინი აწარმოებს.

ერთი სიტყვით, მოხვეწებითობის კატეგორიის სწარმოებლად სჭირთა ვარკვეულ ფურტს ახლდეს „მო“, „ი“ და „თავი“ ასეთი განაწილებით:

1. აწმყოს შერჩევები:	⊗ + ი + ფურტ	} თავი
2. მოძველის წრისა და		
II-III სერიის შერჩევები:	მო+ი+ფურტ	
3. სახელზმნები:	მო+⊗+ფურტ	

ბოლომდე უხედავთ, თრა არამედმივი მოჩულოლოცოთა სინის
 („მო“-სა და „ი“-ს) გვერდით წარმოდგენილია ორი მუდმივი
 ლექსიკური „ნიშანი“ (ორი ლექსიკური ერთეული) - „ფუტე“,
 რომელთანაც დაკავშირებულია ამა თუ იმ სიტყვის კონკრეტული
 მნიშვნელობა („მო-ი-მოვჩაღა“ - სათვის - თრობა, აღკოსოლის
 მიღება; „მო-ი-მინჩაჩა“ - სათვის - ძალი) და „თავი“, რომელსაც
 მოჩულო-სინტაქსური ფუნქცია ეკისრება - ვადმოფვეცმა: რომ
 მოქმედების რეფერენტი (ობიექტი) იგივე სუბიექტია (აგენტია).

რადგან მოჩვენებითობის კატეგორიისათვის საერთო და
 მუდმივი მნიშვნელობა მოქმედების სიმულაციაა, ლოგიკური იქნებოდა,
 გვეფიქრა: სწორედ ზემოთ ნახეხები მუდმივი „ნიშნები“
 („ფუტე“ + „თავი“) ის მაწარმოებლები, რომელთაც ზმნაში
 მოჩვენებითობის მნიშვნელობა შეეკეთ. მაგრამ ასეთი დასკვნა
 ჰუმანიტატი არ იქნება, რადგან მასთან ყოველ კონკრეტულ
 შემთხვევაში დაკავშირებულია კონკრეტული მნიშვნელობა. ზენ კ
 გვეჩივრება დავებნოთ ამ აბსტრაქტული მნიშვნელობის
 მაწარმოებლები, რომელნიც ამ ფუტებს ერთ კატეგორიაში აქცევენ,
 ე.ი. ის, რაც მნიშვნელობის პლანში საერთო აქვთ: „მო-ი-მინჩაჩა
 თავი“, „მო-ი-ავადმყოფა თავი“ და მსგავს ფორმებს.

ე. ი. კონკრეტული ფუტე გამოირჩევა იქნებ „თავი“
 მოჩვენებითობის ნიუანსის შემტანი წარმოდგენილ ზმნაში
 მნიშვნელობაში? ის ფაქტი, რომ ამ სიტყვაფორმებს „თავი“
 აუცილებლად ახლავთ, ბევრის მოქმედია; მისი რადიკალური
 მონაწილეობა ამ შინაარსობლივი განცხრობებულობის შემწნაში
 უცხველია, მაგრამ ისიც ღირსსაცნობია, რომ მოჩვენებითობის ნიუანსს
 იგი ვერ ქმნის, რასაც ადასტურებს შეტად დიდი რაოდენობა ზმნებისა,
 რომელთაც აგრეთვე ახლავთ „თავი“; მაგრამ ზმნა-შემასმენლის მიერ
 ვადმოცემული მოქმედება სიმულაციას არ გულისხმობს: „გ-ი-ფელავ
 თავს“, „გ-ი-ჩრშენებ თავს“, „გ-ი-ღამაზებ თავს“ და სხვა.

ახლა იმ „არამედმივი“ მაწარმოებლების ფუნქციებიც
 გავსინწოთ, რომლებიც იშვიათი გამოჩავლისის ვარდა ამ ზმნურ
 ფორმათა წარმოებაში უცვლელად მონაწილეობენ.

დავიწყით „ი“ მოჩვენებით:

თანამედროვე ენათმეცნიერული ე. შ. რანგობრივი თეორიის
 მიხედვით, ყოველ ფიქსს ენაში სანტაგმატიკური თანმიმდევრობის
 მიხედვით გარკვეული ადგილი უკავია, რაც, რასაც ვარჯელა,

პარადოქსიკული სრული დახასიათებისათვის არ ვართ, მაგრამ ერთ-ერთი აუცილებელი პირობაა. წინაში მოჩვენებები ფუძის ირგვლივ ერთი მიმართულებით ლაგდებიან: მარცხნივ აღვივებს იკავებენ პრეფიქსული მოჩვენებები, ხოლო მარჯვნივ - სუფიქსური კოფულ მოჩვენების ფუძესთან მიმართებით აქვს წინასწარგანკლავილი ადვილი. რომლის შეყვლა აკრძალულია. როგორც შიდაშენიამ გამოარჩია (8,144-46), ფუძის მარცხნივ (ე.ი. პრეფიქსაგან) მასთან უშუალო მეზობლობაში რანგობრივად იმყოფებიან გვარისა და ქვეყნის აღნიშნული მოჩვენებები. სენს შემთხვევაში („მო-ვ-ი-შინარე“ თავი, მო-ვ-ი-სულელე თავი) ფუძესთან უშუალო მეზობლობაში „ი“ პრეფიქსი, ე.ი. ის უნდა იყოს ან გვარის მიწარმოებელი, ან - ქვეყნისა. რადგან მოჩვენებითობის ფორმები ორპირიანია და ვარდამავალი, იგულისხმება. საქმე ვაქვს მოქმედებითი გვარის ფორმებთან, რომლებსაც საკუთარი მარცხი არა აქვთ მაშასადამე, „ი“ პრეფიქსი ვადმოგვეყვს ქვევს და ეს ქვევა, აგრეთვე, ცნობილი პირობების გამო (ორპირიანი ვარდამავალი წინასათვის), მხოლოდ სათავისია, ხოლო, თუ უფრო დავაყონკრებებით, ვადმოგვეყვს უაღმესეთობის (რეფლექსიკის).

ამ ბოლო დროს უაღმესეთობის (რეფლექსიკის) კატეგორიაზე წმინდა შეხედვებით შევლობას (9,104-23; 10,39-65; 19, 132-145; 12,76-82; 13,106-142; 14,233-240).

ავტორები სამართლიანად მიიჩნევენ სათავისო ქვევას უაღმესეთი კატეგორიის ფორმად. თუმცა, აღბათ, ძნელია დავთანხმო მოსაზრებ. ს. რომლის მიხედვითაც „ი“ პრეფიქსიანი ვეფლა ფორმა უაღმესეთობის მიწარმოებლადია აღიარებული (16,135-136). თუ უაღმესეთობის კატეგორიაში ერთნაირად შემოვა „ი-შენებს“, „ი-ტანებს“, „ი-ფანგებს“, „ი-ზრდებს“ და მისთანანი, ძალიან ძნელი იქნება (თუ საერთოდ მოხერხდება) უაღმესეთობის სტატუსის დადგენა.

სენი აზრით, უმართებულა ერთიმეორის გვერდით დავაყონით, ერთი მხრით: „ვ-ი-შენებს საბლს“ და მეორე მხრით: „ვარწმუნებს თავს“ ან „ვ-ი-შინარებს თავს“. პირველ შემთხვევაში სენი მოქმედება გამოსულა ვარეთ, მისი პიოცესი და შედეგი საყაროდაა გამოტანილი. ასეთი მოქმედება არადრით არაა განსხვავებული ისეთისაგან, რომელსაც „ვ-ი-შენებს“ ფორმით აღნიშნავთ, რადგან სენი მოქმედება აქაც სხვა (სენს ვარეთ მღებარე) ობიექტზე გადადის;

რაც შეეხება ფორმას „ვ-ი-რწმუნებ თავს“ „ვაკლავ თავს“ ჩემი მკდელობა-მოქმედება მევე მიბრუნდება, მოქმედი და სამოქმედო (აგენტი და პაციენტი) ერთი და იგივე პირი ვარ, იგი ქსეფებისათვის ხელშეუხებელია და მეტწილად - უხილავი.

ერთი სიტყვით, მოქმედი და სამოქმედო პირების ურთიერთობის თვალსაზრისით „ვ-ი-შენგ სახლი“ და „ვა-ვ-ი-მათრახე თავი“ ერთიმეორის გვერდით ვერ დადგებოდა, ორივე ერთა კატეგორიის - რეფლექსივის ფორმა ვერ იქნებოდა.

აქ არ გვაქვს შესაძლებლობა, უფრო დამწვრალებით შევეხად რეფლექსივის განსაზღვრას, ან იმის დადგენას, თუ რომელი ფორმები და მწარმოებლები წავთვალეთ ამ კატეგორიის კუთვნილებად და რომელი არა. ვიტყვით მხოლოდ იმას, რომ ქართულსათვის ველაზე უპირიანი იქნებოდა უაღმესი ფარგლები შემოგვესაზღვრა ამ ფორმებით, რომლებიც გადმოგვცემენ სუბიექტის /აგენტის/ საფთარ „თავზე“ ან „თავისთავზე“ მოქმედებას“, როცა აგენტი იგივე რეფერენცია ან მისი ნაწილია. ასევე რეფერენტი /ობიექტი/, როგორც წესი, პირდაპირია და გამოხატულია „თავი“ უაღმესოთ წავთვალსაშენით ან ამავე ნეველსაშენის ნათესაობითი ბრუნვის ფორმით, თუ მოქმედება აგენტის სხეულის ნაწილზე გადადის.

უაღმესიობის ეს „ელასიკური ტიპის ფორმები“, როგორც მის მ. მაქავარიანმა უწოდა /9,118/, ქართულში შეიძლება ცალკე გამოგვეყო „თავისობის კატეგორიის“ სახელწოდებით /2,50-51/. სწორედ ამ კატეგორიის - „თავისობის კატეგორიის“ - უფალსაშენის გამოხატულება „მოქმედებითად“, რაღაც „თვი“ - რეფერენტს აჩვენებს მოქმედებითის მწარსი აუღლებლობით მოთხოვა.

ახლა თუ ისევ „ი“ პრეფიქსის ფუნქციის კლასს დაეუბრუნდებით, აშკარაა, რომ ფორმაში „ვ-ი-მძინარებ თავს“ იგი თავისობის კატეგორიის აწარმოებს. მისი რეფერენტი წინადადებაში „თავია“, ისე, როგორც ფორმებში „ვ-ი-რწმუნებ თავს“, „ვ-ი-ლამაზებ თავს“. მაშასადამე, მოქმედებითობის წინშეწელობა მისთვის რეფერენტური ვერ იქნებოდა. ამ მოსაზრებას მხარს უჭერს სახელწმენბიც, რომლებიც, როგორც უკვე ვთქვით, მოქმედებითობს აწარმოებენ, მაგრამ „ი“ პრეფიქსს არ დაირთავენ.

აქ შეიძლება ვეითხრან, რომ ქვეყის მწარმოებლები სახელწმენბში საერთოდ არა გვაქვს ქართულში და მოკლელო მაგალითიც ამ წესის დაცვალო. საქმეც ის არის, რომ ქვეყის (თუ

აქედან უკლებლივ) მაქარ-მოებლები არ გადახედვით
სახელ-შენათა წარმოებას და ისინი ქვეყნს ვერც გაარჩევენ.

აქედან უნდა გაეთიფეს ცალსახა დასკვნა: „ი“ პრეფიქსით
მოხსენებულობის კატეგორიის მაქარმოებელი არაა...
უამადადობის (რეფლექსიის) მაქარმოებელია და „თავი“
ნაცვალსახელის აქტანტი სწამა.

დავგერა „მო“ ზმნისწინი.

„მო“ - წინსართი (პრეფიქსი) ზმნისა ხვეულებით აღნიშნავს:
1. მიმართულებას აქეთ (საბორისპირა მო-); 2. ზმნის უსრული სახის
ფორმას აქვეყნს სრული სახისად (მოფა, მო-ქოფა); 3. აწმუოს
ფორმას აძლევს მყოფადის მნიშვნელობას (ხეს ქრის, მო-ქრის); 4.
ზოგჯერ ზმნას უცვლის მნიშვნელობას (მო-ხედა, მი-ხედა, და-ხედა)
(მაღ. ბ V).

ამ ზოგადი მნიშვნელობისათვის შეგვეძლოს დავედგინებინა:
1. „მო“ ზმნისწინი აღნიშნავს რასამე არცვლივ მოქმედებას (მო-
ფარა, მო-არტყა (ღობე ეზოს) (15,102); 2. მოძრაობის პროცესში
მიმდინარე მოქმედებას (მო-იძვრის, მო-თამაშობს) (17,83); 3.
ზედაპირზე მოქმედებას (მო-ასევადა, მო-ასწორა) (8,106); 4.
მოქმედების ოდენობას (მო-აძბო, მო-ი-ზარმაცდეს, მო-ი-სუსტდეს)
(17,252); 5. ამით უნდა დავესაზოთ მოქმედება - მდგომარეობის
ერთობლიობის გადმოცემა (მო-ი-აგარაყა, მო-ი-ქორწილა, მო-ი-
მოსკოვა), ყრბით, ისეთი მოქმედებისა, რაც გულისხმობს
მოქმედებათა სხვადასხვა სახის გაერთიანებას ვარცვლივ დროისა და
სივრცის ფარგლებში - „როგორ მოაგარაყეო“, როცა ვგუთობებთან,
გულისხმობენ: დასვენებას, მდგომარეობას, დროს ვარცხვენს...

ახლა, თუ შევადგინებთ „მო“ ზმნისწინის ფუნქციებზე ნათქვამს,
გვეჩვენება:

ზოგადი ხასიათისა:

1. მიმართულებას წარმოება
2. აქტივობის მყოფადის წარმოება
3. უსრული ასექტივობის წარმოება
4. ზმნის მნიშვნელობის ცვლა

ყრბით ხასიათისა:

1. არცვლივ მოქმედება
2. ზედაპირზე მოქმედება
3. მოქმედების ოდენობა
4. ზმნის ფუნქციის გადმოცემა
მოქმედებათა ერთობლივობა

სრული დარწმუნებით შეიძლება ითქვას, რომ „მო“
ზმნისწინის აქ სამართლივ ფუნქციითაგან მოხვედრებითობის
მნიშვნელობას არც ერთად არ იძლევა, ამაც დროს ის ც დარწმუნებით

შეიძლება ითქვას, რომ სწორედ ისაა („მო“ ზმნისწინია) ერთ-ერთი ფორმალურია მაწარმოებელი ამ თავისებური მნიშვნელობისა.

ასეთი დასკვნის სასარგებლოდ მეტყველებს უპირველესად ყოვლისა 1. ის, რომ სახალისო ზმნებში მას არც ერთი ამ საბოლოო ფუნქციის გადმოცემა არ ეკისრება და, თუ მოხვედრებითობის მაწარმოებლად არ მივიჩნევთ, საერთოდ უფუნქციოდ დაგვჩვენება, რაც დაუშვებელია. 2. „მო“-სთვის მოხვედრებითობის ფუნქციის მიკეთვების სასარგებლოდ მეტყველებენ სახელზმნური ფორმებიც, რომლებიც სწორედ ამ მარჯვების წყალობით გადმოგვცემენ სათანადო მნიშვნელობას.

თუმცა, როგორც ვთქვით, არის ერთი დამატებაც, რომელსაც ახსნა ესაჭიროება: მოხვედრებითობის კატეგორიას ეწარმოება აწმყოს შქარიები: „ი-მოვრალებს თავს“, „ი-მძინარებს თავს“ („...ბატუ ყოველ დღით ამ სიტყვებით დავბოდა საწოლიდან, როცა კესა კარგა ხნის წასული იყო და ამ სიტყვებით წვებოდა, როცა კესას ებინა ან თავს ამძინარებდა“ (18,282). ან უნდა დავუშვათ, რომ აღნიშნული ფორმები მოხვედრებითობას ვერ აწარმოებენ ან უარი უნდა ვთქვათ იმის მტკიცებაზე, რომ მ. სვედრებითობის შინაარს შიგნით „მო“ ზმნისწინის დაჩთვა აძლევს ზმნას.

მორველი დაშვება გამოიციხებულია, რადგან ქართული ენობრივი მონაცემები აშკარად ამტკიცებენ, რომ აწმყოს შქარიების ფორმები, მართალია, „მო“ ზმნისწინს არ დაირთავენ, მაგრამ მოხვედრებითობის შინაარს მანაც გვიჩვენებენ. უფრო ზუსტი იქნებოდა თუ ვიტყვიდით „მო“ ზმნისწინს დაირთავენ, მაგრამ სხვა მნიშვნელობას გადმოგვცემენ და, ჩვენი აზრით, ანომალიის საფუძველიც იმ ფორმების არსებობაში უნდა ვეძებთ.

ცნობილია, რომ ქართულში ჩვეულებრივია ფორმები: „მო-ისულელებს“, „მო-ი-კოქლებს“, „მო-ი-ლამაზებს“ სწორედ აწმყოს მნიშვნელობით. რას გადმოგვცემენ ისინი? მოქმედება-მდგომარეობის ოდნობას, ცოტაობას, ე. ი. ოდნავ სულელია, ცოტა კოქლია, ცოტა ლამაზია, ანუ მოსულელი არის, მო-ლამაზო არის, მო-კოქლი არის. ახლა ძნელი სათქმელია, რომელი ფორმებია ადრინდელი: მო-ისულელებს თუ მო-სულელი და არის თუ არა მათი საერთო მაწარმოებელი „მო“ ერთი და იგივე მარჯვება... ფაქტია ისაა, რომ აწმყოს შქარიებში „მო“ ზმნისწინიანი ფორმები გვაქვს, ოღონდ

ერთპირობაში შედგომის სტატუსით, რომელთაც არც ახლათ და რომლებიც არც საქართვებს „თავი“ ნაცვალსახელის ხლებას.

იქნებ, სწორედ, ვარჯჯნულად პარალელური, ოპონირებული ფორმების არსებობას მოვიხილოთ ესა და მოვხეხებთადს ვადმოცემად უზმნსწინთ ვადობი ირსია, მით უფრო, რომ „თავი“ ნაცვალსახელის ხლება მინც ადგილებელი იყო და ამ თავისებური შინაარსის ვადმოცემს მის დავისრა?... როგორც არ უნდა იყოს, ფაქტი ერთია: აქმის წრის შერეობაში მოხეხებთადს შინაარსის ვადმოცემას „ი“ პრეფიქსი და „თავი“ ნაცვალსახელი კისრულობენ, რაც ვეძიებებს ვიქვით, რომ მკორე, იქნებ, უზმნშეხელო, მაგრამ მოხეხებთადს მნიშვნელობის ვადმოცემაში მათაც უდევთ რაღაც წილი.

2. ფუძის წარმოება. ხეც დასაწყისში ვადგრით ვახეხეთ ფუძე და ვიქვით, რომ იგი სახელური წარმოშობისაა, ახლა უფრო დამკრძლებით უნდა შევეჩრდეთ ამ საკითხზე, სახელურში ვივულისხმეთ საერთოდ ის ნიშან-თვისებები, რომლებითაც სახელზმნები ერთიანდებიან სახელის კატეგორიაში, თორემ, თუ კონკრეტულად მოხეხებთადს კატეგორიის მაწარმოებელ ფუძებს ვივულისხმებთ, უნდა ვეთქვა: ეს ფუძები წარმოშობით ან მიმდროშაა (ზედსართავის ფუნქციით ვამოუხეხებული: მაგრალი, მისნარა, ავადმყოფი) ან ზედსართავი (კოჭლი, პრუციანა, ვრე, სულელი) ან ვასუბსტანტივებული ზედსართავები (ვენერალი, ექიშები, სტუდენტი). ამ ადგილებელ პირობას ვამონაცვლის არ აქვს.

ეს თავისებურება არის ერთ-ერთი ძირითადი განმასხვავებელი ნიშანი მოხეხებთადს კატეგორიის ვადმოცემი სიტყვათფორმებისა ისეთთავან, რომლებიც „ი“ უზმნსწინსაც დართავენ „ი“ პრეფიქსსაც და „თავ“ უდმუცევი ნაცვალსახელსაც. მოხეხებთადს მნიშვნელობას ე ვერ აწი მოვხენ. საერთო ფორმალური მაწარმოებლები მით (ხეცნი ტერმინოლოგიით) „თავისობის კატეგორიაში“ ერთიანდები, მაგრამ ფუძეთა განსხვავებული წარმომავლობა-თვისება - სხედასხევაში, ეს ურთიერთკავშირი და ურთიერთდაპირისპირება სქემაზე ასე წარმოვიდგება.

თავისობის კატეგორია

მოხეცვითობა
(სახელწმინდა ფუძეები)
მო-ი-მთერალა თავი
მო-ი-სულულა თავი
მო-ი-ავადმყოფა თავი

ჩვეულებრივი უკუტყვეობა
(წმინდა ფუძეები)
მო-ი-კლა თავი
მო-ი-კობტავა თავი
მო-ი-ტყუა თავი

არის კიდევ ნიშანი, რომელიც ზმნათა ამ ორ ქვეყს ერთმანეთისაგან გამოყოფს: მოხეცვითობის კატეგორია, როგორც ვაჭვით, ვერ აწარმოებს უსრული ასექტის ფორმებს, ე.წ. „ჩვეულებრივ უკუტყვეობებს“ კი რეალურად (თუ პოტენციურად) ასეთი („ი-კლა თავი“, „ი-კობტავა თავი“, „ი-ტყუა თავი“) აქვთ...

მაშ ასე, მოხეცვითობის კატეგორიას აწარმოებს „მო“ ზმნისწინი, იგი დაერთვის ნასახლარი ფუძეებიდან თავისობის კატეგორიის ყალიბით წარმოქმნილ ფორმებს. როცა „მო“-ს ზმარება „აკრძალულია“ მოხეცვითობის იერის ფუნქციებს კასრულობს თავისობის ყალიბისა და ფუძეთა ზოგადი მახასიათებლის ერთობლიობა.

აქვე უნდა ითქვას იმაზედაც, რომ მოხეცვითობის კატეგორიის ზმნები პოტენციურად (ასე ვაშობთ ამიტომ, რომ საილესტრაციოდ ლიტერატურიდან მაგალითი ვერ დავვიტყვინა) აწარმოებენ კუზატყვევაც, თუ ვინმე გამოიყენებს: „მო-ა-მთერალეზინა თავი“, „მო-ა-მძინარეზინა თავი“. სავსებით ვასაგებია იტყვება, რომ: ვილაკამ ვილაკ აბტულა „თავი მო-ე-მძინარეზინა“...

მაშასადამე, მოხეცვითობის ფორმალური მაწარმოებლებია: უპირველესად **შმა**, ზოგჯერ **ამ** და ყველა შემთხვევაში **თავი**. ფურცელ გველინება სახელწმინდა ან მათთან გატოლებული არსებობები.

I.III.1987წ.

ლიტერატურა

1. აღფრცხვილი - მოქცევაობის ლექსიკონი-გამტყველი კატეგორია ქართულში (ს. ში) წინასწარის ერთი ფუნქციის შესახებ) და ს. პუშკინის სახეზე ინტერტექსტის პროფორმა-მანერული და მ-ე საეტიმოლო კონფერენციის შედეგობის ვეგა, 1978 წ. 22-24 პაი.
2. ————— - მოქცევაობის სემანტიკური ვლი თავისი კატეგორიის ქართულ წინასწარის ქაბეტიკურება I, აკ წინასწარის დამოუკმის 100 წლისთავის მიხედვით საეტიმოლო კონფერენციის მოხსენებათა აქსისები, თბ., 1988 წ. 17-20 ფურეტი.
3. აკ მანძე - ქართული კამბტიკის საეტიკური, 1953 წ.
4. ——— - თბილელისი, ტმ, 1980 წ.
5. აღფრცხვილი - ქმბლობის კატეგორია ქართულ წინასწარის თბილისის უნივერსიტეტი ვორეი მხედვობის საეტიმოლო კრებელი, თბ. 1969 წ.
6. აკ მანძე - ქმბლობის კატეგორია თე ქმბლობის ქმბლობა, ქართული ენა, წერილების კრებელი, თბ., 1984 წ.
7. აღფრცხვილი - კლიე ქმბლობის კატეგორიის შესახებ საქმბი თბილელი სასწილელელების ქართული ენის კატეგორია სასწილელელების X კრებულური კონფერენციის აქსისები, თბ., 1982 წ.
8. მადეჩია - ქართული წინასწარის ფუნქციის სემანტიკური მხედვები, თბ., 1982 წ.
9. მამეკობისი - თფილელისი და მკობის კატეგორიის მიმართებისათვის თანამდროეუ მოვლი ქაბეტიკურების საკითხები, ტ V, თბ., 1980 წ.
10. მამეკობისი - მკობის კატეგორიის საკითხისათვის, იფ, 104, თბ., 1980 წ.
11. მანძე - მკობის კატეგორია ქართულში, მკობის ენის და ლიტერატურის სერეობა, 1976 წ.
12. მკობისი - წინასწარის ფორმის წმბობის და ფუნქციის საკითხები ქართულში, თბ., 1975 წ.
13. ——— - წინასწარის სემანტიკური წმბობის ქართულში, თბ., 1983 წ.
14. И. С. Мещеряков - Вопросы грамматического строя и синтаксического устройства предложения (на примере грузинского предложения), Тбилиси, 1966 წ.
15. იბ. ვე მამეკობისი - წმბობის წმბობის მხედვ ქართულ ენაში, თბ., 1967 წ.
16. არამბტიკობისი - წინასწარის სემანტიკობის და ფუნქციის მხედვ ქართულში, თბ. V.
17. Hies Vogt, Exposé d'une grammaire de Géorgien moderne, Oslo, 1936.
18. იბ. მკობისი - გმბეტიკობისი კე მხედვ, თბ., 1979 წ.

მურმან სუხიშვილი
ძველი ქართული სხერ - (და- სხერ- ილ- ი) ფუძის
სვანური შესატყვისისათვის

ქართულურ ენათა ლექსიკური შესატყვისობების რიგში ქართულ-სვანური ლექსიკა შედარებით ნაკლებად არის გამოვლენილი. სვანური ლექსიკის ვლევას კი ქართულურ ენათა ურთიერთმომხრატებას დადგენის თვალსაზრისით არსებითი მნიშვნელობა აქვს. ამ ფაქტს ქართულლოვები განსაკუთრებით აღნიშნავენ. ბუნებრივია, რომ თებათა ამ წრეში ყოველი ახალი მონაცემის ჩართვა გარკვეულ საკითხებს აღძრავს.

ქართულ-სვანური ლექსიკური ურთიერთობის თვალსაზრისით (და თავისთავადაც) საყურადღებოდ გვეჩვენება ძველ ქართულში, მათეს სახარების აღიშური ტექსტის C ვარიანტში დადასტურებული ენებთათს (საობიექტო) მიძღვობის ფორმა და-სხერ-ილ-ი: „ღერწამ დასხერალი არა შემუსხროს და პატრუქი ანთებული არა დაშრატეს“. მო. 12.20 C; DE ვარიანტში იკითხება

„ღერწამი შემუსხრული არა განტეხოს და პატრუქი მანდჰნვარს არა დაშრატოს“ ე. ა. C ვარიანტის დასხერალი აქ შემუსხრული - ფორმით არის შენაცვლებული: (1). შემუსხრული დასტურდება მცხოვრ ხელწაწერებშიც (2), სახარების ეფთაშე და გიორგი შთაწმინდელის რედაქციაშიც (3), ილ. აბულაძე ასე განმარტავს ჩვენთვის საინტერესო ლექსიკურ ერთეულს: დასხერალი-ი; დაშხერული, დატეხილი (4).

მათეს სახარების აღიშურ ტექსტში დამოწმებული მიძღვობის ფორმა - და-სხერ-ილ-ი ვერცხრობით ერთადერთი ჩანს ძველ ქართულში, ის შეტანილი არ არის არც სამას „სიტყვის კონაში“ და არც მის მოძღვენო სხვა ლექსიკონებში. დასხერალი - ფორმისთან მნიშვნელობით ახლოს დგას ძველ ქართულში დამოწმებული ნა-...-ვე კონფიქსით ნაწარმოები ნა-სხ-ვე-ი, რომელიც ასევე ერთადერთია. ილ. აბულაძე ასე გადმოგვცემს მის მნიშვნელობას - ნასხვეი; ღერი (!) „პირიკი მომსგავსებულ ნასხვეთა მათ სტჰრისათა“. გრ.ნოს.-კაც. აგებ. 150,2 (4). ვფიქრობთ, რომ ნასხვეი ნასხლევ-ფორმის ფონეტიკური ვარიანტია (შდრ.: სხლავს, სხლვა), სხლ კომპლექსიდან ლ-ს დაკარგვით მიღებული: ნასხლევ-ი>ნასხვე-ი. ფონეტიკური ანალოგიისათვის შდრ. ძვ. ქართ. სისხლ- > სისხ-; შერამე სისხისა წამლები უვაჲ კარამად 178V, 17-18; და სისხად შვიქნების, იქვე, 175V, 6... ასევე, შდრ. მკარცელ > მკარც; მკარც მავლიონებდეს, Sin-625V, 19-20 ხ (5, 332-334).

თავისთავად, სხერ - (და-სხერ-ილი) და სხლ- (სხლ-იეს, ნა-სხლ-ფ-ი) ზნურ ფუძეთა ფონოლოგიური სტრუქტურისა და მნიშვნელობათა მკვლევება მათი ურთიერთმიმართების საკითხზე აქვს (მ. გვ 14-17)

სხერ ფუძესთან დაკავშირებით ხეწათვის მნიშვნელოვანია, რომ ფშურში ვაძებს ნაცხერა, ნა- პრეფიქსიანი მიძღვობის ფორმა, რომელიც აქვინას შერტანის თავის სიტყვის კონაში (სულხან-საბა ორბელიანის და დავით სუბინაშვილის ლექსიკონში გამოტოვებული სიტყვები): ნაცხერა; ხე რომ მოტყუება და ნაპობი აფერება, ან რაც ამოშვრილი შვეტი დღეი ნაფოტები შერტება მოტყუილი ხეს ძრას, ასე რომ გაქცეული ნადირი ან ვაყი თუ უცებ დავება, ზედ აფოს (თ. რაზიკ აფეთი" №314,1900) (7).

ამ განმარტების მიხედვით ნაცხერ-ი დიდ ხამონატებს, ნაპობს აღნიშნავს. ფშური ნაცხერ-ი ნაცხერა ფუძის ფონეტიკურად ცვლილი ვარიანტია: ნაცხერ-ნაცხერა, სხ>ც ფონეტიკური პროცესისათვის შტრ., დიალექტ. ცხი-სხგა, ცხენი-სხვენ-ი... ასე რომ, ძველი ქართულის სხერ-(და-სხერ-ილი) ფუძე ქართული ენის ლექსიკურ ფონდში განმხოლოებით არ დგას. თუმცა ურთიდავრთავ რომ უაფილოეო რაიმე შემთხვევაობაზე ან შეცდომაზე ლამაზადი მინც არ იქნებოდა მართებული, იმდენად ქართულია მისი ფონოლოგიური სტრუქტურა.

ქართული სხერ ზნური ფუძის შესატყვისად გველინება სვანური დამსხრე (მს, ლშ.), დამსხრე || დამსხრე(ლნტ.), რომელიც „გაპობას, ეხეტყვას, გასკობის“ აღნიშნავს:

კოცდ ლიშხრე მდბხრე (მზ.) - კლდემ გაპობა დამწყო

მორა ლიფღერ დემ ლიხეიმედედ (ლნტ.) - მორის გაპობა ვერ შევქელით (მ. 40-41:)

თემატური მასდარის ლი-შტრ-ე (ლნტ. ლი-ფტრ-ე) ამოსავალი შტრ-ე (ლნტ. ლი-რ-ე) გარდამავალი ფორმა, რომელიც თავისი მორფოლოგიური სტრუქტურით მეორე ჩვეულის ცალმორფებთან ზნებს მიეკუთვნება. ამ ტიპის ზნებში სათადაო ენებითის ფორმას ფუძის განმოყვანებით უპირისპირდებთან, და, როგორც წესი, ენებითის ფორმა -ენ სუფიქსიანი: მზ. ში.იე „აპობს“ - შერნი „აპობა“.

შტრ.: ტიხე „პარტუნებს“ - ტესნი „პარტუნდება“, დოვე „აქრობს“ - დეგნი „ქრება“, პიდე „მოაქვს, მოიტანს“ - ჰედნი „მოღის“ და ა. შ. (9, 40-41; 10, 106-107; 11, 106...)

|| ჩვეულის ცალმორფებთან აქტივ-პასივის წვეილებს სვანურში შეიძლება მასდარის განსხვავებული ფორმები ქვინდეთ, შტრ.:

ლოქში „ტაბა“ (ქტიშე „ტახს“-ლოქში „ტალომა“ (სქ. ენა
-ტაღება“)

ლოქში „ჭია“ (ქტი იცე „ჭრის“-ლოქში „ჭია წაღობა“ (ქტი ენა
„ჭრება წაღება“) (9,11; 11,208-210).

შხარე-შხერნი აქტივ-პასივის ფორმებს ბაღსშემოურსა და
ლაშხურში ერთი მასდარი აქთ: ღა-შხარ-ე, ღა-შხარ-ე-ში კი მასდარის
ორი ფორმა დასტურდება: ღა-შხარ-ქლა-ფენ (ლოქურ ტიპის ე-თა
განმარჯნებულ მასდარის ფუძებს გარდაუვალი შინაარსი აქთ,
იღონდ ქართულ თარგმანში შინაარსი ყოველთვის ვერ აისახება).

სამეცნიერო ლიტერატურაიდან ცნობილია, რომ ამ ტიპის
მარტოფუძიან აქტივებში ი განმარჯნება (შხარე „ამობს“, ტახე
„ახტუნებს“) მუორეულაა და თავდამირეულად აბასიათებდა მხოლოდ
აორისტის ფუძეს (ბზ. მეგამ ვენდშ გარ ობშხარდ „მოთა ძლიეს
გაგამეთ“ ღნტ წაღება“ა მორ ურშე ათელირედ „წიფლის მოთა
ურთთი გაგამეთ...“). გარდამავალი ზმნის მთელ პარადიგმაზე ი
განმარჯნება შემდგომ გავრცელდა ისტორიულად ამ რიგის ზმნათა
აწმყოს ფუძე, ისევე რიგორც ქართულში (გუჯეთ - გუჯეთ)
სასიათებოდა ე განმარჯნებით, (11, 206) რაც სენურში

პასივის მასდარებსა (გვარის გარჩევა აქ მუორეულაა) და მიმღობის
ფუნქციონირებას ახახული (ღნტ. ღა-შხარ <ღა-შხარ „გამობა“, ბზ.
ღმბ., მა-შხარ, ბქ., ნა-შხარ, ღნტ. მა-შხარ „ნამობი.. შეშისა,
ფიცრისა, ვაჭრისა...“

შედარებითი რეკონსტრუქციის საფუძველზე სენურის II რეუდის
აქტივ-პასივის ფორმები - შხარე „ამობს“/შხერნი „ამობა“
ქართულისათვის გარდამავალი სმოგანმონაცულე *სტერ/*სტირ ფუძეს
იღგვადგენინებს, რომლის ე-სმოგნიანი ვარიანტი სხტრ შემოგნიანთა
მიმღობის ფორმამ (ღა-სხტრ-ილ-ი). ქართულში ფუძედატყვალი
ზმნების გარდაუვალი ცალეები, ჩვეულებრივ ე.წ. „უნიშნო
ენებითება“, (12, 966-967), თუმცა ამჟერად არც ეს სავარაუდო
გარდაუვალი ფორმა (*სტრ-ებ-ი-ს/*ღა-სტრ-ა) დასტურდება, შდრ.
ანალოგიისათვის: ფენ-ს - (გა)ფინ-ა, მაგრამ არა გვაქვს *ფნ-ებ-ი-ს
და სხე (11, 206).

აღსანიშნავია, რომ არარეალიზებული ან ზეენამდე არმოღწეული
„უნიშნო ენებითის“ ფორმებს ქართულში შემდგომ პრეფიქსიანი
ენებითები ენაცლებთ (შდრ. ი/ე-ფინებ-ი-ს). (13,92; 14,309-310).

სწდება ცდუნება ელუვის ამ კონტექსტში შხარე (ამსხარე-ს -
ი-სხტრ-ფ-ი-ს) ფორმის ხართვისა, მით უმეტეს, რომ ამ ზმნაში
თავდადურა შ-ს თავდამირეულობა თითქოს საცხვია (15,256), მაგრამ ეს
უფე სხვა საკითხია (17,153).

ამ რამდ. ძველი ქართლის სხვა-(და-სხვა-ი) გადამცემი
 ზმნის ფორმებს შესატყვისი ეტბნება სვანური ლი-შვი-ეს სახით.
 ფონეტიკური შესაბამისობა აშკარაა - ქართ. სვ: სვან. შ: შვი. შ:
 ქართ. სხვა: სვან. ე-შვი ერთი"(16); ქართ. რ: სვან. რ, შვი. ქართ.
 ვორ-, ვორ-ვ-ა: სვან. ლ-გჷ რ-ან-ე გორვა"... (18).

იხილი მორფოლოგიურადაც ერთ ტიპს განეკუთვნება
 (მარტოფეფუხიანი ფუძეებზეკალი გადამცემი ზმნება) და
 სემანტიკურადაც ერთნი არიან (ძე-ქართ. და-სხვა-ილი-ი ვაგტეხილი,
 შუშუსვარილი": სვან. მა-შვი, ნა-შვი, ნაპობი, ნახეთქი"...).

ამ დაცემობრებაში ერთგვარ შეესაბამობას ქმნის ლენტიზების
 ფონეტიკურად სახედილი (გამგულზე-ბული) ფორმები: ლიკორე,
 ლიკორ, ვორე, ვორეხი, ვორეხი ... ეს ფორმები აშკარად
 შორეულია, შვი. იმავე ლენტეხურში დამოწმებული მიმდევობის
 ფორმა: მა-შვი, ნაპობი"...

დამოწმებული ლიტერატურა

1. ქართული ითხიავის იხი ძველი ჩედიქია, სამი შატბერდელი
 ხელნაწერის მიხედვით (897, 936 და 973 წწ.), გამოსცა: კეკე შანიძე, ძველი
 ქართული ენის ძეგლები 2, თბ., 1945.
2. მესხეთის ხელნაწერი (დანიელის, მცირე წინა ქარბეჭედილია და
 ახალი აღიქმის წიგნები), ტექსტი გამოსცედად მოაზნ: და და გამოკლდე
 დაერთი ელ დონისაშვილმა), თბ., 1967.
3. ქართული ითხიავის იხი ბილი ჩედიქია, ტექსტი გამოსცა და
 გამოკლდე დაერთი იგამნაიშვილმა, თხე ძველი ქართული ენის კათედრის
 შრომები, 22, 1979
4. ილ ამულაძე, ძველი ქართული ენის ლექსიკონი (მასალები),
 თბ. 1973.
5. ნ.სახეველაძე, ქართული სალიტერატურო ენის ისე ითხის შესავალი,
 თბ., 1984
6. გ.ჩოგვა, ქართული სხლავს ზმნის "სხალ ფუძე და მისი სვანური და
 სანური შესატყვისები, ეტიმოლოგიური ძეგნანი, თბ., 1988.

7. აკონია, სიტყვის კონი, სულხან. - სამა ობშელოანსა და დივი
ჩუბინაშვილის ლექსიკონებში გამოტოვებული სიტყვები, წამარის ჩუდაქროთა
და წინასიტყვაობით, სპბ, 1910.

8. სვანური მასალები, საქართველოს მეცნ. აკადემიის იან. ზეკელიანის სსრ
ენათმეცნიერების ინსტიტუტის სვანური სალექსიკონო ფონდი.

9. ვ. თოფურია, შრომები, I, სვანური ენა, I, ხმა, თბ., 1967.

10. ვ. მაჭავარიანი, „უნაშრო ვნებთი“ ქართულურ ენებში, ქართულურ
ენათ სტრუქტურის საკითხები, I, თბ., 1959.

11. თ. ვამერელაძე, ვ. მაჭავარიანი, სონანტოთა სისტემა და აბლატი
ქართულურ ენებში, სურათო-ქართულური სტრუქტურის ტიპოლოგია, ვ.
წერტილის ჩუდაქროთა და წინასიტყვაობით, თბ. 1965.

12. ვ. თოფურია, შესამე ტიპის ენების წარმოება ქართულში,
საქართველოს სსრ მეცნიერებათა აკადემიის შრომებ, ტ. III, №9, 1962.

13. ა. შანიძე, ნასახლარო ზნები ქართულში, ტფილისის უნივერსიტეტის
შრომებ, I, 1919-1920.

14. ა. შანიძე ქართული ენის გრამატიკის საფუძვლები, I, მოთფილოგია,
თბ., 1973.

15. J. ფოცტი, ზნური სუფიქსები ღელ ქართულში, შრომთა კოლექცია, 4-5,
სამეცნიერო-მამლიოგრაფიული ცენტრი, თბ., 1968.

16. ფ. ერთელიშვილი, „სხვა“ სიტყვის ეტიმოლოგიისათვის, თბ.
სტუდენტთა შრომები, V, თბ. 1950.

17. თ. ეთერჯიანი, სიტყვათა მორფონემატური დიაქრონიული
ცვლილებისათვის, ეტიმოლოგურა ძებანი, VI, თბ., 1997.

18. Климов Г. А. Этимологический словарь
картвельских языков, И; 1959.

ზმნის აღწერით ფორმათა
სემანტიკისათვის ძველ ქართულში

ძველ ქართულში მრავლად დასტურდება ზმნის აღწერით ფორმები. ნაირგვარია მათი სემანტიკური ფუნქციები.

„ყოფს“ და „ქმნა“ მეშველზმნიან აღწერით ფორმათა დიდი ნაწილი გარდატეხვის სემანტიკას გამოხატავს.

სპასალარ-გვო: იქმენ სარკინობ და სპასალარ-გვო შენ ქუეყანასა ზედა ქართლისასა (12,211)

გვრგუნოსან-ყოფს: შეაერთებს თავსა ხორცთა თანა და გვრგუნოსან-ყოფს თავსა (10,367).

მონასტერ-ყო: და განიზრახსა, რაათამცა მონასტერ-ყო ადვილი იგი (6,72).

ქალაქ-ყო: ქართთა სულისა წმიდისათა უდაბნოა ქალაქ-ყო სიმრავლით მონაზონთათა (4,191).

უბოროტეს-ყო: მრავლად უბოროტეს-ყო და სიმრავლეთა დაღმართი ვინებულ-იქმნა (3,43).

ღმობიერ-ყო: სახერხებითა თვისთა ღმობიერ-ყო მიქაელ ქრისტეს-მოღუესისა ზეფისასა (12,97).

აფციან-ყო: არამედ მოიყან, შამამან მისმან, აფციან-ყო უცამოდ შესწრაფებითა (11,288).

უმცედრო-ყო: რაათამცა მოაოყრა და ყოვლით, რთ უმცედრო-ყო (12,208).

გისკომოს-ყოფენ: ხოლო წმიდამან, ვითარცა ცნა მიზეზი შეტრებისა, და რამეთუ გისკომოს-ყოფენ, შეუძნდა ფრიად (12,239).

ძვრხილულ-ყოფენ: რაათა მიერ მამართებულნი ძვრხილულ-ყოფენ შეფობასა ძანოისსა (3,43).

დედა იქმნა: ვინაა მოწყდესა მის ურწმუნოებასა ლენისა სარწმუნოებისა დედა იქმნა (8,171).

ყრმა იქმნა: და ძველი იგი ღმრთიებას ლენითს ყრმა იქმნა (10,296).

წელ იქმნა: და ყრბა წელ იქმნა ამისგან მისდა, რომელსაც ვიხსენებ
სახელ-სეფა (3,37).

მონაზონ იქმნა: და მუნ მონაზონ იქმნა და ათასსა დიდსა
პატყვისა უყოფდა ორთავე (14,341).

საყდარ იქმნებას: დღეს საყდარი ზეცისა საყდარ იქმნების
(8,201).

„ყოფს“ და „ქმნა“ შეშველზმნიან აღწერით ფორმათა ერთ ნაწილს
მოეპოვება შესაბამისი ორგანული წარმოების ვარიანტები, მაგრამ
გარდაქვეყნის სემანტიკა ანალიზურ ფორმებში უფრო წარმოსცილია.

დიდ-გყავ (მღრ.: განგადიდღე): ვინაითგან დიდ-გყავ შენ
სიმკობისაგან(3,39); მღრ.: განადიდა უფალმან წყალობა
თესი(16,54).

წმიდა-ჰყო(მღრ.: განწმიდა): და ყოველისა ქვეყნი-ერისა
ზრუნვისაგან წმიდა-ჰყო სული თესი (13,219); მღრ.: განწმიდღე მე
სახლისა სემისაგან ყოველნი მხტერპლნი (16,79).

შიარულ-ყო (მღრ.: განამშიარულა): განენათლა გონება მისი
და შიარულ-ყო (13,111); მღრ.: განამშიარულე მე ყოველთა დღეთა
ცხოვრებისა სემისათა (16,64).

შემწე იქმნა (მღრ.: შეეწია): უკანასკნელ მოსწყედნა იგინი,
რომელნი შემწე იქმნეს ბოროტისა მის მისისა (2,199); მღრ.:
შემეწიე ურწმუნოებისა სემსა (16,497).

შემკრებელ იქმნა (მღრ.: შეკრება): მხენჯარედ შიორგალი
შემკრებელ სათა იქმნა (15,24); მღრ.: შეკრებნე ბუფილნი
(16,202).

სწორედ სახელური კომპონენტის თავისებურ სემანტიკას
უკავშირდება ის ვარაუდები, რომ ზოგჯერ ჭარბ ორგანული წარმოებით
მისი გაზმნალება (დრო-კალითა || სერიის ნაკეთთა ფორმებით).

მიზეზ-ყო: ხოლო წმიდამან პეტრე მიზეზ-ყო მიზეზნი რამე
(12,246).

ღონე-ყო: რომელი-ივა ღონე-ყო კაცსა ზედა(2,199).

ტაღა-ყო და ტაღე-ყო სული მისი (9,399).

თუ „ყოფს“ და „ქმნა“ შეშველზმნიან აღწერით ფორმათა
სახელურ კომპონენტად გამოყენებულია მასდარი, ანალიზური
წარმოებით გარდაქვეყნის სემანტიკა არ გამოიხატება.

ზრახვა-ყო (მღრ.: ვანიზრახა): და ვითარცა მოიწია იგი
საზღვართა ქართლისათა, ქვეყანასა მას ქერეთისასა, ზრახვა-ყო
(11,12); მღრ.: ვანიზრახედღეს ურთიერთას (16,168).

კრება-ყო (შდრ.: შერობა); და კრება-ყო და ბრძანა (8,238).
 წარგზავნა სყო (შდრ.: წარგზავნა); წარგზავნა სყო, ამასათვის
 თეიმურაზისა კახეთად (15,23); შდრ.: წარგზავნა ივანი (16,532).
 ბრძოლა-უყო (შდრ.: შეებრძოლა); და შვიდა და ბრძოლა-უყო
 სხუასა წათესავსა მისა (10,288); შდრ.: მბრძოლი ემბრძოდა (16,36).
 დევნა-უყო: შეიჭურა საქურველითა და დევნა-უყო (11,263);
 შდრ.: იდევე შენ და ნუ სდევნი სხუასა (16,140).
 აღმართება იქმნა (შდრ.: აღმართა): მასეცა ეძისა აღმართება იგი
 იქმნა (8, 159); შდრ.: შესაძე დღესა აღვამართო ევე (16,15).
 დაცემა იქმნა (შდრ.: დაცეა): რამეთუ დაცემა დღესა პარასკევსა
 იქმნა (5,217); შდრ.: დაცეა მას ზედა არმურისა და ბნელი (16,132).
 მოსლვა იქმნა (შდრ.: მოვიდა): რამეთუ სულისა წმიდისა მოსლვა
 იქმნა (8,3); შდრ.: მოვიდა, რამდელსა ხელთა ქანქარა მივლო (16,177).
 ზოგჯერ „კოფს“ და „ქმნა“ შეშველზმნიანი აღწერითი ფორმებით
 გამოხატულია მომგავსების სემანტიკა. ეს მაშინ ხდება, როცა ზმნურ
 კომპონენტს მოსლვეს „ვითარცა“ კავშირი და სახელობითა ბრუნვის
 ფორმით წარმოდგენილი სახელურა წევრი.
 ყვე სული შენი, ვითარცა ვენახი ვთაილი (5,13).
 და ასა ესერა კაცი იგი იქმნა ვითარცა შეკლარა (11,343).
 დაცეა და ვანიქრწნა და იქმნა ვითარცა აზარია (8,265).

ზოგჯერ აღწერით ფორმის (იძის მიხედვით, თუ რა შინაარსითაა
 იგი გამოყარებული კონტექსტში) ერთ შემთხვევაში მოვბოვება
 შესაბამისი ორგანული წარმოების ვარიანტი, ხოლო სხვა შემთხვევაში
 - არა. მაგალითად, თუ **ფანის-ყაფა** წარმოება დასტურდება
 „უარყოფის“ შინაარსით, მას არ ეძებნება შესაბამისი სინთეზური
 ვარიანტი: ხოლო შენ ღმერთი ქეშმარიტი უფარ-ჰეაც (11,15);
 სარწმუნოებამ უფარ-უყოფის მას (11,116); მამა შეილსა უფარ-
 ჰყოფდა (8,222). თუ **ფანის-ყაფა** წარმოება გამოხატავს „უარობის“,
 „უარის თქმის“ შინაარსს, მას შესაძლებელია დაეძებნოს ორგანული
 ვარიანტი: მას თანა შერივსა ყოფლადეე უფარ ეჭოფთ (4,189); შდრ.:
 ვითარცა ყოფლნი უფარებდეს, ჰრქვა ჰეტრე (16, 420).
საუღ-ყა ფორმის, თუ იგი გამოყარებულია „დასრულების“ ან
 „შესრულების“ სემანტიკის გამოსახ-ტავად, ეძებნება შესაბამისი
 ორგანული წარმოების ვარიანტები (სრულ-ყო დაასრულა,
 შესასრულა), მაგრამ, თუ **საუღ-ყა** ფორმით გამოხატულია

„სრულყოფის“, „გამშვენიერების“ (მღრ.: „სრულყოფილი“) შინაარსი, მის ორგანული წარმოება არ უდასტურდება.

სრულ-ყო (მღრ.: დასრულა); და სარბიელი ეს მოღვემებასა სრულ-ყო (13, 105); მანი მრავალნი შეკრიბნა და თანადგომითა მამათა სენითაათა სრულ-ყო უფელივე საქმე შენებისა (12, 66).

სრულ-ყო (მღრ.: შეასრულა); და მის მიერ სრულ-ყო თხოთა მოჩქმენეთა მისთა (17, 63); უკეთუ არა სრულ-ყო სიტყუთა სეხ (13, 184).

სრულ-გყვენ (მღრ.: „სრულყოფილად გადაქცევა“); და სრულ-გყვენ ყოვლითა ერთბევითა (13, 137).

სახელის თავისებურ სემანტიკას უკავშირდება ის გარემოებაც, რომ ზოგჯერ მისგან ჰირს გარდამავალი ზმნის ორგანულად წარმოება, მაგალითად, დასტურდება აღმაცტება, აღმაცტა, აღმაცტის ფორმები, მაგრამ არა გვაქვს *აღმაცტა მან იგი წარმოება, რაც აღმაცტებულ-ყენა ფორმის შესაბამისი სინთეზური ვარიანტი იქნებოდა.

აღმაცტებულ-ყენა: გოდოლთა მიერ დიდთა აღმაცტებულ-ყენა ესენა (3, 24).

დასტურდება ისეთი შემთხვევაც, როდესაც „ყოფს“ მეშველზმნიან აღწერით ფორმას არ მოეპოვება შესაბამისი ორგანული წარმოების ვარიანტი იმის გამო, რომ მოცემული გასაზმნავებელი სახელის (საობიექტო მიმღეობის) ე- პრეფიქსიანი ფორმით (ორგანული ვარიანტით) წარმოება ჰირს, რაც კვლავ მის თავისებურ სემანტიკას უკავშირდება. გვაქვს ვსარგებლთმ, ვსარგებლმ, ვსარგებლთ ფორმები, მაგრამ არ დასტურდება *ვსარგებლთ წარმოება. ამ უკანასკნელის შინაარსი გამოხატულია ბერიფრასტული ფორმით (სარგებელ-ვეთ).

სარგებელ-ვეთ: არამედ რაათა მსმენელთა მათ სარგებელ ვეთ (6, 126).

ზოგჯერ „ყოფს“ მეშველზმნიან აღწერით წარმოებას არ მოეპოვება შესაბამისი ორგანული ვარიანტი იმის გამო, რომ მოცემული მიმღეობის ფორმის (მაგ., მონაწილე) გასაზმნავება ორპირიანი გარდამავალი ზმნის სახით არ ხერხდება (თავისებური სემანტიკის გამო): მონაწილეთმს, მაგრამ არ გვაქვს *ამონაწილეთმს აღსანიშნავია ისიც, რომ მონაწილე- ფორმის გასაზმნავება გამწელებულია (რო-კლოთა II სურთის ნაცთებით (არა გვაქვს *იმონაწილა), აღწერით ფორმით (მონაწილე-ყო) ყველა დაბრკოლება დაძლეულია.

მონაწილე ვო: ეკლესიის ეკლოგიას მონაწილე-ვო და სულის
 თვისა შვილად უწოდა (12,115).

ზოგჯერ ორგანული ფორმის უქონლობა გამოწვეულია
 გარემოებით, რომ მოცემული სახელისაგან (მაგ: ამპარტაენა) არ
 ხერხდება ვნებით გვარის სინთეზური ფორმით წარმოება.
 „ამპარტაენად იქცა“ შინაარსი ორგანული ვარიანტით ვერ
 გამოიხატება. რის გამოც ენა აღწერით წარმოებას მიმართავს
 (ამპარტაენ იქმნა). აღსანიშნავია ისიც, რომ ამპარტაენ-ფურსაგან
 დრო-კლითა II სერის ნაკეთია წარმოება ჭარხ (რაც ეკლავ სახელის
 სემანტიკას უკავშირდება. შტრ.: ამპარტაენობს, მაგრამ არა გვაქვს
 *ამპარტაენა).

ამპარტაენ იქმნა: რამეთუ უკეთუ ქნეს კაცან ვითლი და მის
 ზედა აღზუაენა და ამპარტაენ იქმნა (5,45).

წარმოშობით „კოფს“ მეშველზმნიან აღწერით ფორმათა სახელური
 კომპონენტი შეიძლება იყოს პაციენსა (ღალიდ-ვო, ბრძოლა-ვო),
 პაციენსის მსაზღვრელი (ყუდ-ვო, ღობიერ-ვო), აგენსი (მამულ-ვო,
 წყარო-მეყავენ) ან მისი მსაზღვრელი (უზრუნველ-ვო). „ქმნა“
 მეშველზმნიან აღწერით ფორმათა სახელური წევრი კ -
 ექსპერჩენტრი აგენსი (ტედე იქმნა), მისი მსაზღვრელი (დიდ იქმნა),
 პაციენსის მსაზღვრელი (გესლოენ ქმნა) და სხვა.

„ას“ მეშველზმნიანი აღწერითი ფორმები „არსებობის“,
 „მოყოფის“ გამოხატველად სემანტიკურად აღნიშნული ტიპის
 ზმნები სტ. ბრუკრია.

მონა ვარ: და ნეშტი მონა ვარ უქმარი უღლისა სემისა (13,103).

ებისკობოს ხარ: უკეთუ ებისკობოს ხარ, ვინა მამასაზლის, ნუ
 ქმადლოი შენსა ქუეშე შყოფთა შთი ზედა (2,205).

დიდ არს: რამეთუ დიდ არს ამისი იგი შრომა (6, 12).

უდიდეს არს: უდიდეს არს უფროსს ვოლიადისა (10,247).

„ას“ მეშველზმნიან აღწერით ფორმათა ერთ ნაწილს მოეპოვება
 შესაბამისი ორგანული წარმოების ვარიანტები. ერთ შემთხვევაში
 სხვაობა ანალიზურ და სინთეზურ ფორმებს შორის უმნიშვნელოა
 (შობარულ ვარ - ვშობარულობ, ცოცხალ ხარ - ცოცხლობ და სხვა); სხვა
 შემთხვევაში აღწერით და ორგანულ ვარიანტებს შორის სხვაობაა:
 ანალიზური წარმოების სახელური კომპონენტი წარმოქმნილია (შტრ.:
 სურვიელ ვარ - მსურის, სახლელ ვარი - ვსახლობთ...); გვაქვს ისეთი
 შემთხვევებიც, როდესაც აღწერით და ორგანულ ვარიანტებს შორის
 სემანტიკური სხვაობაა: სინთეზური წარმოებით მიმსგავსების

სემანტიკა გამოხატული (ღედა არს - ღედობს, დად არს - დადობს, ქათველ არს - ქათველობს...).

„არს“ მეშველზმნიან აღწერით ფორმათა სახელური კომპონენტი სემანტიკურად აგენსია (მონა ვარ, მეშაე ვარ...) ან--აგენსის მსახლერული (მდიდარ არს, ტბილ არს, იწრო არს და სხვა).

ძველ ქართულში დასტურდება „აქუს“ მეშველზმნიანი აღწერითი კონსტრუქციებიც. აღნიშნული წარმოებით გამოხატულია კეთილღობის სემანტიკა. ამ ტიპის ანალიზური კონსტრუქციები სტატეკურია.

ველმწიფებია აქუს (შდრ.: ველმწიფობს); ველმწიფებია აქუს თესსა ნებასა ზედა (7,117); შდრ.: უველმწიფებოეს კაცი თესსა თესსა ზედა უოფად კეთილისა (16,568).

მტერობია აქუს (შდრ.: მტერობს); და თუ რაოდენ მტერობია აქუს მათ უოვლთა მომართ ქრისტეანეთა (13, 230); შდრ.: ჰეროდე ჰემტერა მას (16,299).

ზედამხედველობია აქუს (შდრ.: ზედამხედველობს) : საცნაურ არს უაუე ამათვან, რაოდენი ზედამხედველობია აქუს ღმერთისა კაცობრივთა საქმეთა (3,45).

სიყუარული აქუს (შდრ.: უყუარს) : წმიდარ მამო, არა უშეკარ ხარ შენ, თუ რაბაბი სიყუარული აქუს მეფეთა ღირსებასა შენისა (12, 54); ვანათვან გარდარული სიყუარული აქუს ზემა მომართ კერაბალატსა (11,296); შდრ.: მეყუარს მამა ზემა (16,469).

„აქუს“ მეშველზმნიან აღწერით კონსტრუქციათა სახელური კომპონენტი სემანტიკურად ბაციენსია.

ძველ ქართულში „მინწვის“ სემანტიკა გამოიხატება „უჩნს“ მეშველზმნიანი აღწერითი ფორმებით. აღნიშნული წარმოების ზმნებიც სტატეკურია.

სამართალ მინს (← მინს) : შეიღო, არა სამართალ მინს, რათამეუ ქაბუე იყო ღაფრასა შინა (2,144).

სავონებელ მინს: სავონებელ მინს, ვითარმედ ზეეთ იყო კაცი იგი (10,347).

სირცხელ მინს: არა სირცხელ მინს ნაბრძოლი ესე კორეთა ზემთა (8,173).

მძიმე ვინს (← ვინს): ალენე მოწვალეზა შენი და სიყუარულა მინსა შენისათვს და ნუ მძიმე ვინსს შენდობად შეკოდეზა მის (5,41).

სათნო უნეს: ვითარცა სათნო-უნეს სიწმიდესა შენსა (11, 270).

ძველ უნს (+ უნს): რამეთუ უბეტეს რაამე ვინებისა კაცთასა ესე ძველ უნს (10, 303).

აწრთ უნდა : მეცელი ქალწულისა არა აწრთ უნდა (8, 81).

ტყბილ უნდა: ტყბილ უნდა მას სიმკხინვარე შინს თუალისა (11, 171).

ადვილ უნდა: რამეთუ ადვილ უნდა ბოროტისყოფად და მოკედინებად ყოველთა მათ მართალთა (10, 239).

ბოროტ უნდა: ბოროტ უნდა ღმრთისა საქმე ესე (1, 34).

უნს" მუშველზმნიან აღწერით ფორმათა სახელური კომპონენტი წარმოშობით ბაქციენის მასზედგება.

ძველ ქართულში ზმნის აღწერითი ფორმები უპირატესად მაშინ დასტურდება, როცა ირგანული წარმოება ჭირს. სინთეზური ვარიანტების უქონლობა სწორად განპირობებულია სახელის (სახელური კომპონენტის) თავისებური სემანტიკით. ეს არის ძირითადად ნათესაობის სემანტიკის გამომატველი სახელები (დედა იქნა, მამა იქნა, შვილ იქნა, წულ იქნა და სხვა), აღმამის სხეულის შემადგენელი ნაწილების აღმნიშვნელი სიტყვები (კულ-ყო, თავ-ყო, თუალ-ყოფს, სახედ-ყო, ვუამ იქნა და სხვა), რელიგიური რეალიების გამომატველი სახელები (მოძღურა იქნა, მონაზონ იქნა, ანგელოზ იქნა, სუცეს-იქნა, ეპისკოპოს იქნა, ეპისკოპოს-ყო, საყდარ იქნა, ტაძარ იქნა, მონასტერ-ყო ზატ იქნა...), მცენარეთა და ცხოველთა აღმნიშვნელი სიტყვები (ხედ იქნა, ვარდ იქნა, ძაღლ იქნა...), კვლტურის რეალები (წიგნ იქნა...), ქვეყნის, ქალაქის, სახლის აღმნიშვნელი სიტყვები (მამულ-ყო, ქალაქ-ოსახლ-ყო...).

ძველ ქართულში გვაქვს ისეთი შემთხვევები, როდესაც სხვადასხვა მუშველ ზმნასთან გამოყენებულია ერთი და იმავე ფუძის მქონე, მაგრამ სხვადასხვაგვარად ნაწარმოები, სახელური კომპონენტები. სწორად აღნიშნული წარმოების მქონე პერიფრასტულ ფორმათა შესაბამისი ირგანული წარმოების ვარიანტები ერთი და იგივე ოდენობებია (მდრ.: სურვიელ ვარ, მოსურხე ვარ, სურვილი მაქვს - მურის; სხარულევან არს, მოხარულ არს, სხარული აქვს - უხარის).

სწორად დასტურდება ისეთი შემთხვევებიც, როდესაც ერთი და იგივე სახელური კომპონენტი გამოყენებულია სხვადასხვა ზმნურ წყობიდან. არის ერთი წევმა სახელებისა, რომ უბოც მხოლოდ

ვარკვეულ შემთხვევებში ზმნადება (შტრ.: სრულ-ყო, სრულ-ქნა - დაასრულა, მაგრამ სრულ არს - *სრულობს; მდიდარ-ყო, მდიდარ-ქნა - ვამდიდრა, მაგრამ: მდიდარ არს - *მდიდრობს). ვაქვს ისეთი შემთხვევებიც, რადგანაც სახელისაგან იწარმოება როგორც მოქმედებითი, ისე ვნებითი ვგარის ორგანული ზმნები, მაგრამ არ ხერხდება „დიდობს“ ტიპის (საშ.გვარის) ფორმათა წარმოება: მძიმე ჰყოფს- ამძიმებს, მძიმე იქნა - დამძიმდა, მძიმე უჩნს - ემძიმებს, მაგრამ მძიმე არს - *მძიმობს.

როგორც ხანს, სემანტიკურ ნაშანს დიდი მნიშვნელობა აქვს აღწერითი ფორმათა გამოყენებისას ძველ ქართულში: თუ გარდაქცევის სემანტიკის წარმოხენია საჭირო, ენა უმარატესად „ყოფს“ და „ქნა“ მეშველზმნიან აღწერითი ფორმებს იყენებს (მაგ., მოშიშ- ჰყოფს „მოშიშად აქცევს“, შტრ.: აშინებს; მოხადვ იქნა „მაძველი ვახდა“, შტრ.: ჰხადა; მოშურნე იქნა „მოშურნედ აქცა“, შტრ.: შეშურდა); თუ „არსებობის“ („ყოფობის“), „ქონებლობისა“ და „მარწყვის“ სემანტიკის გამოხატვას საჭირო, ძველ ქართულში „არს“, „აქვს“ და „უჩნს“ მეშველზმნიანი აღწერითი ფორმები თუ კონსტრუქციები გამოიყენება (მაგ., ქართველ არს „ქართველი არის“, შტრ.: ქართველობს; ველშიყოფება აქვს „ველშიყოფება აქვს“, შტრ.: ველშიყოფობს; მძიმე უჩნს „მძიმედ ესყენება“, შტრ.: ემძიმებს).

1. ასევე მოღვაწეთა ცხოვრების წიგნია ძველი ღრებიანი ტაძრები გამოკვლეულია და ლექსიკონით გამოცემა ილია ძმულაძემ, თბ., 1955.
2. მახალი კახაბერის სწავლათა ეფთვიმე ათონელ-სველი თარგმანი ძველი ქართული შერლობის ძეგლები, თბ., 1983.
3. კოსტე უღაგონი, მოთხრობანი აუღაგბაგისა ძველსტყურობისანი, ქართული თარგმანის ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, ლექსიკონი და საძებლები დარჩათ სმელაქიშვილმა, თბ., 1988.
4. კანელი ტ. II, ქართული აგოგრაფიული ძეგლები, თბ., 1946.
5. შამათა სწავლანი, X და XI საუკუნეთა ხელნაწიყების მახელოთ ძველი ქართული ენის ძეგლები, 8, თბ., 1955.
6. შამათა ცხოვრებანი, ბიტიანეთის მუზეუმის ქართული ხელნაწიხი XI საუკუნისი, გამოცემა ეამნაშვილმა, თბ., 1975.
7. შაღეს ემსტალოთა ქართული ვერსიებანი ძველი ქართული ენის კაფერის შრომები, გამოსაცემად მოამზადეს ქაქიშვიმე და კახელიამ, აკ. შინისი აუღაქიოთ, თბ., 1974.
8. შინიხი მრავლოთა 864 წლის ძველი ქართული ენის კაფერის შრომები, აკ. შინისი აუღაქიოთ, თბ., 1959.
9. თქველოთათის თხუღრებათა ქართული ვერსიანი ძველი ქართული შერლობის ძეგლები, IV, ტექსტი გამოსაცემად მოამზადა, გამოკვლევა და ლექსიკონი დარჩათ ვინიამ, თბ., 1982.
10. შატბერდის კრებული X საუკუნისი ძველი ქართული შერლობის ძეგლები, I, გამოსაცემად მოამზადეს ხაკაქიშვილმა და თლ ვინიამ, თბ., 1979.
11. ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი I (V-Xს), თბ., 1964.
12. ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურა - ძეგლები, წიგნი II (XI-XVIIს), თბ., 1967.
13. ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი III, მეტაფრასული აუღაქიებანი (X-XIIIს).
14. ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი IV, სინაქსარული აუღაქიებანი (X-XVIIIს), თბ., 1968.
15. ძველი ქართული აგოგრაფიული ლიტერატურის ძეგლები, წიგნი VI (მარტირიკა), თბ., 1980.
16. ძველი ქართული ენის ლექსიკონი, თლ ძმულაძე, თბ., 1973.
17. ღრისობისი და დმხარისმობისანი, რისი ძველი აუღაქიეთა X-XIII ხელნაწიყების მახელოთ, გამოცემა და გამოკვლევა დარჩათ თლ მეტაფრასი, თბ., 1971.

უარყოფითი სინტაქსური კონსტრუქციები კანონთა ტექსტებში

ე შენდელსი უარყოფის ენობრივ კატეგორიას განმარტავს, როგორც განსაზღვრული ენობრივი საშუალებებით ცნებათა შორის ნეგატიური კავშირების გამოხატვას. [5.129] ამგვარი კონსტრუქციები კანონთა ტექსტებში ფუნქციური ხასიათისაა.

განასხვავებენ სრულსა და ნაწილობრივ უარყოფას. სრული უარყოფა ვადმოგვეცემს ნეგატიურ ხასიათს პრედიკატულ კომპლექსში. ე.ი. უარყოფა განეკუთვნება მთელ წინადადებას. ნაწილობრივი უარყოფა არ ეხება პრედიკატულ კავშირებს. ეს უკანასკნელი უარყოფს არა მთელ წინადადებას, არამედ ცალკეულ სიტყვას ან სიტყვაშემაშებს. [2.11].

უარყოფის გამოხატვის საშუალებათა ვრცელი რიგიდან (უარყოფითი ნაწილაკები, უარყოფითი ზმნიშვლები, უარყოფითი ნაკვალასებულები, უარყოფითი კავშირები, უარყოფითი სიტყვები) კანონთა ტექსტებში განსაკუთრებით აქტუურია არ(ა) ნაწილაკი, რომელიც აკრძალვით უარყოფს¹ გამოხატავს. ეს ბუნებრივია, რადგან კანონი წარმოადგენს ან აკრძალვას, ან ნებისდაართვას, უფლება-მოვალეობათა ჩამოყალიბებას და ა.შ.

სრული უარყოფა

„თუ პარლამენტი არ მისცემს თანხმობას, პარლამენტის დამატებითი წევრი დაუყოვნებლივ უნდა განთავისუფლდეს“ (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 52).

სავაჭრო მაკლერს არა აქვს უფლება მიიღოს მისი შემვეობით კონტრაგენტებს შორის დადებული ხელშეკრულებით გათვლისწინებული ფულადი გადასახადი ან სხვა რაიმე სარგებელი“ (კანონი შეწარმეთა შესახებ, მუხლი 125)

„საქართველოს პარლამენტის წევრს არა აქვს უფლება ვკავოს სხვა თანამდებობა“ (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 72).

„გამამტყუნებელი განახენი არ შეიძლება მოყვანილ აქნეს სისრულეში...“ (სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 50).

„პირა არ შეიძლება იქნეს სისხლის სამართლის პასუხისმგებლობაში, თუ...“ (სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 49).

„სიკვდილით დასჯა არ შეიძლება მიესაჯოს იმ პირს, რომელსაც დანაშაულის ჩადენამდე არ შეესრულებია თვითმკვლელობა“ (სისხლის სამართლის კოდექსი, მუხლი 24).

„დაქორწინების დროს და საოჯახო ურთიერთობაში არ დაიშვება უფლებათა რაიმე პირდაპირი ან არაპირდაპირი შეზღუდვა“ (საქორწინო და საოჯახო კოდექსი, მუხლი 4).

„კონცხის ქირაჯობის ხელშეკრულების ვადა არ უნდა აღემატებოდეს ათ წელს“ (სამოქალაქო სამართლის კოდექსი, მუხლი 271).

„არ შეიძლება სამკვიდროს მიღება რაიმე პირობების წამოყენებით“ (სამოქალაქო სამართლის კოდექსი, მუხლი 556).

„არ ნაწილაკ უმეტესად „შეიძლება“ სიტყვის წინ გვაქვს, შემდეგ ზნა ვიღებთ კონსტრუქციები:

„არ შეიძლება + პერიფრასტული ვნებით“

„არ შეიძლება + ზნის პირიანი ფორმა“

„არ შეიძლება + საწყისი“

არც(ა) ნაწილაკი კანონთა ტექსტებში ხშირად მიემართება „კონცხა“ და „ოჯახი“ ზნებს- „არა აქვს + უფლება“, „არ არის + ვალდებული“.

თუ შემიხვევიაში „არ“ ნაწილაკი ზნის პირიანი ფორმის წინაა.

„საწარმის შეუძლია დააბრსოს ფილიალიზი, რომლებიც იუზიდილელ პირს არ წარმოადგენენ“ (კანონი შეწარმეთა შესახებ, მუხლი 16).

„არ“ ნაწილაკს ხშირად მოსდევს „უნდა“ ნაწილაკი- „არ უნდა + ზნა“

„ობმაგი უარყოფის“ შემთხვევაში „არ“ ნაწილაკს წინ დაერთვის უარყოფითი ნაცვალსახელი „არაფის + არ“, „არაფის + არ“ და ა.შ.

„არაფის არ შეიძლება განმეორებით დაედოს შიყვი“ (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 42).

„არაფის არ აცემს პასუხს იმ ქვედებისათვის, რომელიც მისი ჩადენის დროს სამართალდარღვევად არ ითვლებოდა“ (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 42.5).

„არაფის არ არის ვალდებული მოსყეს თავისი ან იმ ახლობელთა საწინააღმდეგო ჩვენება...“ (საქართველოს კონსტიტუცია, მუხლი 42.8).

ველი შემოთდისახელებულ შემთხვევაში საქმე გვეჩინა
ს რ უ ლ უ ა რ ე ო ლ ა ს თ ა ნ .

ნაწილობრივი უარყოფის დროსაც აქტიურია არ(ა) ნაწილობრივი
რომელიც ხშირად შერწყმულად არის წარმოდგენილი იმ სიტუაციაში,
რომლის ცნებასაც უარყოფს: არაკანონიერია, არასარტიფიკაციო,
არადანიშნულებით, არაუმეტეს, არასტაბილური და ა.შ.

მაშასადამე, უარყოფითი კონსტრუქციები კანონთა ენაში ფუნქციურ
ხასიათს ატარებს და შეპირობებულია კანონის არსის სპეციფიკით.

ორმაგი უარყოფა

მკვლევართა უმრავლესობა უარყოფის თვლის სინტაქსურ კატეგორიად
როგორც შინაარსით, ისე ენობრივი გაფორმებითაც, როგორც სხვა
ნებისმიერი გრამატიკული კატეგორია, უარყოფაც წარმოდგენს
გრამატიკული შინაარსისა და გამომხატვის ფორმალურ საშუალებათა
ერთიანობას. [29] კანონთა ტექსტებისათვის ორმაგი უარყოფა
ფუნქციური ხასიათის მყოფენია, რამდენადაც კანონი თავისი არსით
შეუვალი და კატეგორიულია, ორმაგი უარყოფით ხდება ტექსტის
უარყოფითი არის გაძლიერება. ჯერ კიდევ 1923 წელს ვ. თაფფრია
აღნიშნავდა: ... თვალწინ იშლება ორმაგი უარყოფის გამარჯვების
პერსპექტივა: ერთმაგი უარყოფა თავის შერყვეულ პოზიციას მალე
დაუთმობს ორმაგს. ამის საბუთი თვით ენის პროცესუალობაშია:
50-60-იან წლებში ორმაგი უარყოფის ხმალების იშვიათობა დღეს
სიბშირედ ქცეულა..." [193].

თანამედროვე ქართული სალიტერატურო ენისთვის მახასიათებლად
ქცეული ორმაგი უარყოფა კანონთა ტექსტებში განსაკუთრებული
აქტიურობით ხასიათდება. მაგალითად:

- „არაფის არ აქვს უფლება, შევიდეს საცხოვრებლად ბინაში...“
- „არაფინ არ არის ვალდებული, ამტკიცოს თავისი უდანაშაულობა...“
- „არაფის არ შეიძლება განმეორებით დაედოს მსჯელობა...“
- „არაფინ არ ავებს პასუხს იმ ქმედებისათვის, ...“
- „არაფინ არ არის ვალდებული, მოსცეს თავის, ან იმ ახლობელთა
საწინააღმდეგო ჭეშენება...“
- „არაფინ არ შეიძლება ცნობილ იქნეს ბრალეულად...“ და ა.შ.

რა თქმა უნდა, აზრი არ შეიცვლება იმ შემთხვევაშიც, რომელიც უარყოფის ნაცვლად ერთმანეთს უარყოფა რომ იყოს: არავის აქვს უფლება, არავინ არის ვალდებული, არავის შეიძლება, არავინ ავებს ქასუნებს და ა. შ.

როგორც ზემოთაღნიშნულ კანონთა ტექსტებში, რომელიც უარყოფის „არ(ა)“ ნაწილაკის სემანტიკური ნიუანსითა კატეგორიულობის, შეფასების გაძლიერებული გამოხატვის ფუნქცია, ამ შემთხვევაში უარყოფის გრამატიკული შინაარსი განეკუთვნება გამოხატულების ობიექტურ მხარეს და წინადადების საერთო შინაარსის ელემენტია. რომელშიც აისახება ობიექტური სინამდვილის ფაქტები და კავშირები [2.9].

რომელიც უარყოფის ნიშნები დაიძებნება ძველი სამართლის წყაროებშიც. ვახტანგ VI-ის სამართლის წიგნი:

— და თუ არ უნდა ძებთან ყოფნა, იმითან არაფერი წილი არა აქვს”. [4.66].

რომელიც უარყოფის დროს შესიტყვებაში არ ნაწილაკი ზედმეტია [3.288-315]. მისი მქონებლობა რუსულის გავლენის მიწვევება და სალიტერატურო ქართულისათვის არამართებულადაა მიჩნეული, თუმცა საესებით „მართებულად“ ზის „რომელიც უარყოფითიანი“ კონსტრუქციები „ვეფხისტყაოსნის“ ტექსტში:

„თვესა ერთსა სულიერი კაცი არსად არ ენაბა“; „ვიფობს მოახრა: ამის მეტი მართ აღარა არ გაწვინი“;

„იმა მოყმისა ამავე არსად არ იპოვების“

„მატრონიასა სამსახური არაოდეს არ წახვების“

მეშინადაც, რომელიც უარყოფა კანონთა ტექსტებში კანონმდებლის ნების გამოხატვის ემსახურება, იგი ხაზს უსვამს სათქმელის ოფიციალურ - მმართველურ ტონს, ათვალსაზიროებს უარყოფის კატეგორიულობას.

სემანტიკური საჭიროება დამატებით ფორმობრავ გამოხატულებას ეძებს და ასე ხდება რომელიც მრავლობითობის, რომელიც უარყოფის გრამატიკული სტრუქტურები [3.315].

დამოწმებული ლიტერატურა:

1. ვ. თაფერია, ორბეგი უარყოფა ქართულში, ქართული საენათმეცნიერო საზოგადოების წელიწადიველი", I-II, 1923-1924.
2. მ. შერელიშვილი, ენის სინტაქსური სისტემა - შეპირისპირებით კლედის ობიექტი, თბ., 1980.
3. ა. პაპიძე, ერთი ტიპის კონსტრუქციის ევოლუციისათვის ქართულში", წიგნი - ჟეს. წიგნი მეათე, თბ., 1993.
4. სამართალი ვახტანგ მეექვსისა, თბ., 1981.
5. Е. Н. Венделс, "Отрицание как лингвистическое понятие", уч. записки ИГПИИЯ им. Мориса Тореза, т. XIX, 1959.

წინადადების წვერთა კონსტრუქციულ და კომუნიკაციურ მნიშვნელობათა მისაჩვენების საკითხი

ტექსტი წინადადებათა მოწესრიგებულ სიმრავლეს წარმოადგენს, სადაც შეიძლება მის შემადგენელ ელემენტებს შორის აუცილებელი პირობა, მიუხედავად იმისა, რომ გამოჩნატყაში რეალიზებული წინადადების სიგრძე თუ სისრულე-უსრულობა ინდივიდუალური არყვანით, სტილითა და პირობებით განისაზღვრება, ეს არყვეანო "მაინე ეზორჩილეს გარყვეულ ნორმებს. ამ ნორმათა ჩამოყალიბება - ფუნქციონირებაში კი მნიშვნელოვან როლს ასრულებს სტრუქტურულ და კომუნიკაციურ მხარეთა ერთობლიობა. ამასთან, ენაში მოქმედებს ეკონომიის პრინციპიც, რაც ცალკეულ წინადადებასა თუ წინადადებათა სემანტიკურ ჯგუფში ერთი და იმავე ამ მსგავსი დექსიკური ერთეულის ასეთ გადმანცვლეს-განყოფინებს გულისხმობს, რომლის დროსაც ელიფსირებულია კომუნიკაციური თვალსაზრისით ჭარბი განყოფილები ელემენტი.

წინადადების სტრუქტურულ-კომუნიკაციური აგებულებას უშუალოდ უყავშირდება ამ თუ ამ წვერის დასახელების აუცილებლობას. კონსტრუქციული თვალსაზრისით ცალკეულ სინტაქსურ ელემენტებს განსაზღვრებალი დატყორთვა აქვთ მათი კონსტრუქციული მნიშვნელობა დამოკიდებულება იმაზე, თუ რა როლს ასრულებენ ეს წვერები "უფრო მაღალი დონის შესაბამისი ერთეულის შექმნაში" [3,36]. ამგვარად, წვერის კონსტრუქციული მნიშვნელობა გამოიხატება ა სტრუქტურული აუცილებლობით, რაც გულისხმობს მის ადვილს წინ დადების ფორმალურსა თუ სემანტიკურ ორგანიზებაში და თავის მხარე გაელენას ახლენს მეტყველებაში მის რეგულარულ რეალიზებაზე [2,119].

კომუნიკაციური მნიშვნელობა ახრობრავ მხარეს უყავშირდება და განისაზღვრება "ელემენტის მღვსარეობით გამოჩატყ-მის შედგენილობაში" [3,51].

კონსტრუქციული მნიშვნელობის თვალსაზრისით წინადადების წვერები ქმნაან იფარჩიულ სისტემას. ამ სისტემის ცენტრში შემახმურელი ღვას, რომელსაც უშუალოდ თუ შუალობით უყავშირდებაან სხვა წვერები. მათი განლაგება სტრუქტურული დონეების მიხედვით შედეგით თანმიმდევრობით ხდება: შესასმურელი, ქვაბღვსარე, ორღამარი დამატება, ირისი დამატება, უბრალი დამატება, გარემოება, განისაზღვრება.

შემსაშენელი როგორც სტრუქტურულად ველაზე არსებითა წყვილი
 იმაგროვდება დიდი კომუნიკაციური მნიშვნელობისაკა. სხვა წყვილებს
 შედარებით იგი ვაცდლებით ხშირად რეალიზებს განსაზღვრულ

ქვეშეხარე ასევე მნიშვნელოვანი წყვილი წინადადებისა. რაც შეეხება
 მის კომუნიკაციურ დანიშნულებას, იგი არ არის მკაცრად განსაზღვრული და
 შეიძლება ჰქონდეს როგორც დიდი, ასევე სრულად უმნიშვნელო დატვირთვა.
 ქვეშეხარის დიდი კომუნიკაციური მნიშვნელობის მაჩვენებელია ის
 შემთხვევები, სადაც იგი არსებითი სახელითა წარმოდგენილი ან უფრო
 მეტი - გარდამავალი მსაზღვრელით იქ მსაზღვრელებით.

მაგ.: მართა მეოცე წლიწევამა ვადაცა (რ. ინს.); ხარბმა ხედიამ
 სიცილიც კი ადრე მისაკეთარა (გ. ლონ); ამ მოუღონაქვამა რისხვამ
 დაცემუნჯა (გ. ლონ).

როგორც აღინიშნა, ქვეშეხარე კომუნიკაციური თვალსაზრისით
 შეიძლება სრულად უმნიშვნელო იყოს. ამ შემთხვევაში სემანტიკური სიჭარბის
 თავიდან ასაცილებლად იგი წარმოდგენილია ნაცვალსაზღვლით ან სულაც
 ელიფსირებულია.

მაგ.: ფეხ ნაღველს ნადირობით იქარებს (ვაფა); ფეხის თან ეხამოვნა,
 რომ მივდიოდი, თან შეეშინდა. [] ხელ ვადაქვია შინიდან ხელს ვახვლას
 (ვ. რ.).

უმნიშვნელო კომუნიკაციური დატვირთვისას ქვეშეხარის
 ნაცვალსაზღვლით დასაზღვრების ან მისი ელიფსირების შემთხვევები მხოლოდ
 ერთი წინადადებით ვერ აიხსნება. ვაშულ მეტყველებაში იგი ხშირად
 სემანტიკურად ს-სტ. მაგრამ სტრუქტურულად მნიშვნელოვან ო-რქეიას
 ასრულებს ერთსებავტორი წინადადებისს ჯაჭვში. სწორედ ეს
 სტრუქტურულ-სემანტიკური თავისებურებანი განაპირობებს ტექსტში
 ქვეშეხარის რეალიზების დიდ სიმშარეს.

პირდაპირი დამატება ასახელებს გარდამავალი მიმართულების
 ობიექტს და სემანტიკურად კონკრეტულ მნიშვნელობას აძლევს ზნა-
 შემსაშენელს: დაიწყო იგი / მან, ის; ნაღვა იგი / მან, ის; აქევეს ვურადღებს /
 წყალს; ვაშლა ხეფრა / საწოლი; მოიკლა წყურვილი / თავი. თუ პირდაპირი
 დამატება განსაზღვრულია კონტექსტით, შეიძლება მისი გამოტოვება.
 სემანტიკური სიჭარბის თავიდან აცილების მიზნით ასევე ხდება არის
 დამატების ელიფსირებაც:

მაგ.: [ღვევი] მოელი დამე აწვალეს ტვევებმა. მინც დაიპირილიეს
 [ტვევი] (ვ. რ.); ამ დამით უცნარმა სიხმარმა ვაწვალა [] (ვ. ლონ.)
 შესაფლავებ გამოიხრალი თვალი უფრო მოქუტა, მეორე კი უფრო დაქუტა-
 ბისაქვმა ვამეში ფული ზუღო [] (ვ. რ.).

სრულად განსხვავებული კონსტრუქციული მნიშვნელობა აქვს
 უსრალი დამატებასა და გარემოებას.

მართალია, ისინი არ არიან არცებით სტრუქტურული წევრები წინადადებისა. მაგრამ კომუნიკაციური თვალსაზრისით ძალზე დიდი მნიშვნელობა აქვთ.

საქონლის

მაგ.: მამანებს ამაყად შევიდა მინ (ვ.რ.); კახის ცოცხლობის საწილშივე იყვამს (რ. ინან.); ისინი ხეშორის გამო ვერ მოდიოდნენ სამსონს სამსლათოდ (ვაფ.); შეგობრები წასასულადად ეზადებოდნენ (მ. ვაფ.); პატარა ვხომი მდგომი ქობი ქვას ოდნავ არის დამორებული (ხ. ლორთქ.); ველა დაერებთ მოთხოვდა ძაღლს ვაძეებს (ა. ხელაყ).

დასახელებულ შემთხვევებში თუ შთი გამოტოვება დასაშვებია კონსტრუქციულად, კომუნიკაციური მნიშვნელობა ამის შეუძლებელს ხდის.

ასევე არასრული სტრუქტურული თვალსაზრისით განსაზღვრება. მისი გამოთქვაში რეალიზება განპირობებულია კომუნიკაციური დანიშნულებით, რაც პეტეფალების საერთო სტილითა და მიზანდასახულებით განისაზღვრება.

მაგ.: უხვრა ტყით მასწავლ საყდაარზე დეფერსანს წითელი მოვარე კვებს შეადრეთ ამოვარდა ხეების ზეშით (დ. შერ.); სამეცნიერო ჰიბლოთიკის პატარა ხესტფიქსიან მაგიდაზე აწვობს მშხელ ბაღნიან მაჯებს (რ. ინან.); დაბრეველი, შემსუოთებლად დეფერმარებული თითებით უხეშად შლის წიგნის ფურცლებს (რ. ინან.).

არამთავარ წევრთა რეალიზება, მართალია, უფრო დიდი არჩევანის საშუალებას იძლევა, მაგრამ თუ ვარკვეულად მანქ შეზღუდულია, იშვიათი გამოთქმის ვარდა არ ხდება წინადადების მოდელის ისეთი ვაშლა, სადაც წარმოდგენილი აქნებოთ თეორიულად დასაშვები წევრების მაქსიმალური რაოდენობა.

მაგ.: გამოდებული წვიმანი ამინდის შემდეგ ქოვბარის უკანასკნელმა მზიანმა კერა დღუ გამოიწვია თბილისის საზოგადოება უმთავრეს ქვანზე სახეარნოდ (მ. არაგვ.).

როგორც განალიზებულ შემთხვევათა უმრავლესობა გვიჩვენებს, გამოთქვაში ველაზე ხშირად შემასპენელიან (მ. უხედავად იმისა, თუ რამდენსორიანი ხშირია - იგი ვადმოცემული) სტრუქტურულად და მინარსობრივ უშუალოდ დაკავშირებული მხოლოდ 2-3 წევრის ერთდროული რეალიზება ხდება. წვეულებრივ ენა ერიდება გამოთქვამის ვადატეორიკას მოდელით გათვალისწინებული ველა შესაძლებელი წევრთა წინადადება არ მისწრაფენს დიდი სიგრძისაკენ და უფრო ხშირად წევრთა რაოდენობა მისში სამ - ოთხს არ აღემატება [1, 57-69].

გ. პინეფსოვმა, რომელმაც სპეციალურად გამოკვლია ეს საკითხი, უარყო აუცილებელი კავშირი სტრუქტურულ და კომუნიკაციურ მნიშვნელობათა შორის [3, 52]. წინადადების წევრის დიდი კონსტრუქციული მნიშვნელობა აუცილებლობით არ განპირობებს მის კომუნიკაციურ მნიშვნელობას და პირიქით, კონსტრუქციული მნიშვნელობა წევრის უკიდრული

მასსიათვებელია, ხოლო კომუნიკაციურ დატვირთვაზე ნებისმიერ წევრს შეიძლება მიზნების გამოთქმის აგებულებას და მასში ასე თუ ისე წევრის დასაზღვრების, თუ ელემენტების შესაძლებლობის სწორედ ამ მნიშვნელობათა ერთდროული გადუნა განსაზღვრავს.

გამოყენებული ლიტერატურა

1. აფრაღონიძე შ., სიტყვათგანლაგება ასაღ ქართულში, თბ., 1986.
2. Виноков, Ю.В. Синтаксис речи и синтаксические особенности русской речи, М. 1979.
3. Почепцов Г.Г. Конструктивный анализ структуры предложения, Киев, 1971.

1. ზ. სარჯველაძე	- შრავლობითა რიცხვის ფორმის ვაშოეწეწა შრავლობითის წაცვლად (საკათხის ისტორიისათვის)	3
2. ჯ. ფენრისი	- ქართველურ ძარეულ შორეწმათა სტრუქტურისათვის	11
3. ლ. კვაქაძე	- თანისი შრავლობითის შოქმეღებითი და ვითარებითი ახალ ქართულში	14
4. ქ. გენებაშვილი	- მიკოლას პალმაიტისი სვანურ პრევერბთა შესახებ	20
5. ყ. კანჭოლაძე	- ადგენიწაცვალ ლაზთა შეტვევლების თავისებურებთათვის	27
6. გ. ვოგატიშვილი	- პურე ლი შროფექტების ლექსიკა ფშაურში	36
8. თ. ხუფენია	- შიშართვა და შისა კათხატვის ქოტეჩარეშები მეტრულში	56
9. გ. კარტოზია	- კათხეთნაწილაკან ზმნურ ფორმათა წარმოების ერთგვარობისათვის ქართულის შთის კოლოგებსა და ლაზურში	68
10. ა. თნიანი	- სახელთა ბრუნების ტაქები თანამედ- როვე სვანურში	74
11. ა. ფოკიშვილი	- შოქმეწმბათობის ლექსიკურ- გრამატიკული კატეგორია ქართულში	82
12. შ. სუბაშვილი	- ძველი ქართული სხერ - (და- სხერ- ილ- ი) ფუბის სვანური შესატვევისისათვის	92
13. თ. ვაშაკაძე	- ზმნის აღწერითი ფორმათა სემანტიკისათვის ძველ ქართულში	97
14. ც. ბარბაქაძე	- უარყოფ თი სინტაქსური კონ- სტრუქციებთა კანონთა ტექსტებში	106
15. თ. კვაქაძე	- წინადადების წვერთა კონსტრუქციულ და კომუნიკაციურ მნიშვნელობათა შიშართების საკათხი	114

49 70/1

中華民國
國家圖書館